



Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Psikoloji Anabilim Dalı

Klinik Psikoloji Bilim Dalı

**KAYIP SONRASI FARKLI SEYİRLER:
UZAMIŞ YAS, DEPRESYON VE TRAVMA SONRASI STRES
BELİRTİ KÜMELERİNDE RİSK FAKTÖRLERİNİN SAPTANMASI**

Mübeccel YENİADA KIRSEVEN

Doktora Tezi

Ankara, 2022

KAYIP SONRASI FARKLI SEYİRLER: UZAMIŞ YAS, DEPRESYON VE
TRAVMA SONRASI STRES BELİRTİ KÜMELERİNDE RİSK FAKTÖRLERİNİN
SAPTANMASI

Mübeccel YENİADA KIRSEVEN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Psikoloji Anabilim Dalı
Klinik Psikoloji Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2022

KABUL VE ONAY

Mübeccel Yeniada Kırseven tarafından hazırlanan “Kayıp Sonrası Farklı Seyirler: Uzamış Yas, Depresyon ve Travma Sonrası Stres Belirti Kümelerinde Risk Faktörlerinin Saptanması” başlıklı bu çalışma, 11.02.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Zeynep Tüzün (Başkan)

Doç. Dr. Sedat Işıklı (Danışman)

Doç. Dr. Ilgın Gökler Danışman (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Emrah Keser (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Zehra Çakır (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

11.02.2022

Mübeccel YENİADA KIRSEVEN

“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* *Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doçent Doktor Sedat İŞIKLI** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Arş. Gör. Mübeccel YENİADA KIRSEVEN

TEŞEKKÜR

Tahminimden uzun süren doktora sürecimin getirdiği, götürdüğü, tanıdığı, desteği olan herkese ve her şeye minnet ve şükran borçluyum. Bu süreç bana her şeyden önce sabırlı olmayı ve hayatın getirdiklerini kabul etmeyi öğretti. Başlarken olduğum ben ile bitirirken olduğum ben arasındaki her bir farkı mesleki ve insani anlamda kucaklarım...

İlk olarak, sevgili tez danışmanım, hocam, kıymetli meslektaşım Sedat Işıklı'ya tez sürecimde, mesleğimde ve kişisel yaşamımda beni bir an olsun desteğinden yoksun bırakmadığı, her daim yanımda olduğu için teşekkürlerin en büyüğünü borçluyum. Yol bu kadar hızlı geçmezdi, yolculuk keyifli olmasaydı... İyi ki sizsiniz yoldaşım, yolculuk rehberim! İyi ki varsınız!

Kıymetli jüri üyem, meslektaşım ve dostum Dr. Öğr. Üyesi Emrah Keser'e teşekkürlerin en içtenini borçluyum. Sıfırıncı günde, benimle birlikte değişen tez konuma verdiği katkılar, cömert tavrı, son güne kadarki akademik desteği ile ironik bir biçimde iyi ki yas çalışmışım dedirtti... Onun çalışmaları, yol göstericiliği olmasaydı bu tezin bir araya gelmesi ve tamamlanması mümkün olmazdı..

Sevgili jüri üyelerim Doç. Dr. Iğın Gökler Danışman ve Doç. Dr. Zeynep Tüzün'e tez sürecimde mesleki ve insani anlamda her koşulda kolaylaştırıcı, yol gösterici ve destekleyici tutumlarından ve bu tezin her aşamasındaki katkılarından ötürü minnettarım. Mesleki yaşamımın önemli mihenk taşları olarak uzun yıllardır hep oradaydınız. Desteğiniz, ilginiz ve yol göstericiliğiniz hayat boyu benimle olur umarım... Değerli jüri üyem Zehra Çakır'a tezime sunduğu katkılardan ve yıllardır eksik etmediği destekleyici tavrından ötürü sonsuz teşekkürler.. Meslek yaşamım boyunca keyifle ve gururla anacağım bir jüri günü yaşadım; tüm hocalarıma minnettarım...

Canım dostum Burçin Akın Sarı'ya her daim koşulsuz sunduğu sevgisi ve desteği ile zorlandığım her anı daha katlanılabilir kıldığı, yılmama asla izin vermediği için minnettarım. Bir dosttan fazlası oldun hep benim için, iyi ki...

Canım doktora dönem arkadaşlarım Özge Yüksel, Berge Velibaşoğlu ve Sena Cüre, birlikte her şey daha kolaydı. Siz, sahip olunabilecek en tatlı, en destekleyici, en çıkarsız

ve de en içten sınıf arkadaşlarıydınız. Son sınıf arkadaşlarım.. Bir ömür iyisini kötüsünü anımsayıp kahkahalarla yad edelim doktora sürecimizi umarım... Cansınız...

Sevgili çalışma arkadaşlarım Elif Üzümcü, Sema Erel, Suzan Çen ve eski çalışma arkadaşlarım Gamze Şen ve Gün Pakyürek ile yüksek lisans dönem arkadaşım Özlem Kahraman Erkuş'a tezime sundukları doğrudan ve dolaylı tüm katkılar için ve süreç boyunca eksik etmedikleri destekleri için içten bir teşekkürü borç bilirim. Sayenizde kocaman bir destek ve sevgi ile bu çalışmaya emek verebildim, tamamlayabildim. Her biriniz iyi ki varsınız!

Canım ailem Çağrı Kırseven, Müge Yeniada ve Fatma Toros'a tez yazım sürecimi tam anlamıyla mümkün kıldıkları, sevgi ve desteklerini asla eksik etmedikleri için minnettarım. Yolda çok zorluklar oldu ama siz hiç yılmadan bana inandınız.. Sizi çok seviyorum..

Kayıp üzerine yazarken, bir sabaha karşı aramızdan sessiz sedasız giden canım dedem... Benim için yaptığın, öğrettiğin her şeye, sorgusuz sualsiz desteğine, ilgine ve koşulsuz sevgine minnettarım. Senin gölgenden dünyayı öğrenmek hep çok keyifliydi...

Ve son olarak biricik oğlum Deniz.. İyi ki geldin! Konuyu değiştirirken yaptığımız TİK'te bir başımayken bir sonraki TİK'te sen karnımdaydın. Jüri'de ise kucağımda, omuzumda, kalbimde tüm hücrelerimde.. İyi ki varsın oğlum Deniz! Ben bu tezi sana rağmen değil seninle birlikte tamamladım.. O yüzden belki de en çok sana teşekkür etmek gerek; anlayışın, desteğin, sevgin iyi ki benimleydi! Benim minik oğlum, seni çok seviyorum....

Bu tezi, gerekleŖebilmesini mümkün kılan canım anneme ithaf ediyorum...

ÖZET

YENİADA KIRSEVEN, Mübeccel. *Kayıp Sonrası Farklı Seyirler: Uzamış Yas, Depresyon ve Travma Sonrası Stres Belirti Kümelerinde Risk Faktörlerinin Saptanması*, Doktora Tezi, Ankara, 2022.

Yakın kaybı sonrasında olağan yas sürecinin yaklaşık 6 ay içerisinde tamamlanması ve kişinin olağan işlevselliğini sürdürebilmesi beklenmektedir. Ancak, her zaman böyle olmamakta ve kayıp yakınları çeşitli psikolojik belirtiler ile yaşamlarına devam etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu çalışmada, kayıp sonrası süreçte en sık karşılaşılan ve yüksek eş tanı düzeyleri bildirilen Uzamış Yas Bozukluğu (UYB), Depresyon ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) belirtilerinden farklı seyirlerin elde edilmesi amaçlanmıştır. Elde edilen belirti kümelerine ilişkin risk faktörlerinin saptanmasıyla bu kümelere ait olmanın belirleyicilerinin, yani kayıp sonrası süreçte yas tutan kişilerin ne gibi seyirler gösterdikleri ile bu seyirlerin ortaya çıkmasında belirleyici olan faktörlerinin saptanması amaçlanmıştır.

Çalışmanın katılımcıları bir yakınıni ölümü bağlı kaybetmiş 18 yaş üzeri 1060 kişiden oluşmaktadır. UYB, TSSB ve Depresyon belirtilerinden alt kümelerin saptanması için katılımcılardan elde edilen veriye Örtük Sınıf Analizi (Latent Class Analysis-LCA) uygulanmıştır. Örtük Sınıf Analizi ile yüksek belirti, depresyon, uzamış yas ve dayanıklı (düşük belirti) sınıflar tespit edilmiştir. Örtük Sınıf Analizi ile elde edilen kümelerin risk faktörleri açısından karşılaştırılması için Çok Kategorili (Multinomial) Lojistik Regresyon analizi kullanılmıştır.

Tespit edilen sınıflarda bulunmayı belirleyen yordayıcı değişkenlere ilişkin yürütülen Çok Kategorili Lojistik Regresyon Analizi bulgularına göre, cinsiyet, kaybedilen kişinin yaşı, kaybın üzerinden geçen zaman, kaybedilen kişiye bakım verme süresi, kaybedilen kişinin kim olduğu (eş/çocuk kaybına kıyasla), Bitmemiş İşler Ölçeğinin yaşantı ve çatışma alt ölçeklerinden alınan puanlar, Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Ölçeğinden alınan puanlar, Süregiden Bağlar Ölçeğinin fiziksel yakınlık, ve öfke alt ölçeklerinden alınan puanlar, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinden alınan puanlar ile Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeğinin kaygı ve kaçınma alt ölçeklerinden alınan puanların sınıf üyeliğini yordadığı tespit edilmiştir.

Grup bazlı incelendiğinde, dayanıklı sınıfta bulunmanın, her üç belirti gösteren grupla kıyaslandığında sistematik bir biçimde, erkek olmak, algılanan sosyal desteğin fazla olması, bir bitmemiş iş olarak gerçekleştirilememiş yaşantıların az olması, öfke süregiden bağının düşük olması ve kaygılı bağlanmanın düşük olması ile yordandığı tespit edilmiştir. Benzer biçimde yüksek belirti sınıfında bulunmanın sistematik yordayıcıları olarak bitmemiş işlerin fazlalığı ve kayba verilen anlamın azlığı belirlenmiştir. Uzamış yas sınıfında olmanın tüm sınıflarla karşılaştırmaları incelendiğinde ortak faktör olarak kaygılı bağlanma görülürken, depresyon sınıfı için kayba verilen anlamın azlığının belirleyici olduğu gözlenmiştir.

Semptom örüntüleri ile yapılan çalışmaların yas sürecinde yaşanan zorlukların birey düzeyinde ele alınmasına, dolayısıyla kişilerin deneyimlerinin, ihtiyaçlarının ve yaşadıkları zorlukların özgüül bir çerçeveden tanımlanmasına olanak sunmaktadır. Bu türden boyutsal bir yaklaşım ile planlanacak müdahalelerin yas sürecindeki bireylerin özgül ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler

Uzamış Yas Bozukluğu, Depresyon, Travma Sonrası Stres, Süregiden Bağlar, Anlamın Yeniden Yapılandırılması, Bitmemiş İşler

ABSTRACT

YENİADA KIRSEVEN, Mübeccel. *Different Trajectories in the Aftermath of Loss: Identifying the Risk Factors in Prolonged Grief, Depression and Post-Traumatic Stress Symptom Clusters*, PhD Thesis, Ankara, 2022.

It is expected that the grieving process will be completed within about 6 months after the loss of a loved one and the person can maintain usual functionality. However, this is not always the case, and the people faced with the death of a loved one are forced to live with certain psychological difficulties. With this study it is aimed to obtain different trajectories using the Prolonged Grief Disorder (PGD), Depression and Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD) symptoms to form symptom clusters. These three disorders are found to be highly comorbid and common in the aftermath of loss.

The participants of the study consisted of 1060 people over the age of 18 who lost a loved one due to death. Latent Class Analysis (LCA) was applied to detect symptom clusters of PGD, PTSD and Depression symptoms. Multinomial Logistic Regression Analysis was used to compare the classes obtained by LCA in terms of class predictors.

According to the results of the Multinomial Logistic Regression Analysis carried out on the predictive variables that determine being in the classes obtained through LCA, gender, age of the deceased, time since loss, duration of caregiving to the deceased, who the deceased was (compared to child/partner loss), unfulfilled wishes and unresolved conflicts subscales of unfinished business scale scores, Grief and Meaning Reconstruction Inventory scores, Multidimensional Perceived Social Support Scale scores and anxiety and avoidance subscales of Experiences in Close Relationships Scale scores were found to be significant predictors.

Group-based comparisons revealed that when compared to rest of the classes, systematic predictors of resilient class membership were being male, high perceived social support, low unfulfilled wishes (unfinished business), low ongoing conflict (continuing bonds) and low attachment anxiety. Similarly, systematic predictors of high symptom class membership were high unfinished business and low meaning reconstruction. For the prolonged grief class membership, when compared to the rest of the classes, the only

systematic predictor was attachment anxiety. Lastly, for the depression class membership, inadequate meaning reconstruction was found to be the sole systematic predictor.

Studies conducted with symptom patterns allow the difficulties experienced in the grieving process to be handled at the individual level, and thus the experiences, needs and difficulties of individuals to be defined from a specific framework. It is thought that interventions to be planned with such a dimensional approach can better respond to the specific needs of individuals in the grieving process.

Keywords

Prolonged Grief Disorder, Depression, Post-Traumatic Stress, Continuing Bonds, Meaning Reconstruction, Unfinished Business

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER	xi
TABLolar DİZİNİ	xv
ŞEKİLLER DİZİNİ	xvii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KAYIP VE YAS.....	3
1.1. YAS ÇALIŞMALARINA İLİŞKİN KURAMSAL ARDALAN	3
1.2. KAYBA BAĞLI PSİKOLOJİK TEPKİLER.....	6
1.2.1. Dayanıklılık Çalışmaları	7
1.2.2. Uzamış Yas Bozukluğu.....	8
1.2.3. Depresyon	9
1.2.4. Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB).....	10
1.3. KAYIP SONRASI SEYİRLER.....	11
1.3.1. Kayıp Sonrası Farklı Seyirlerin İncelendiği Araştırma Bulguları.....	13
1.3.2. Kayıp Sonrası Farklı Seyirlere İlişkin Risk Faktörleri.....	18
1.4. YAS LİTERATÜRÜNDE ÖNE ÇIKAN VE MEVCUT ÇALIŞMA KAPSAMINDA ELE ALINACAK RİSK FAKTÖRLERİ.....	19
1.4.1. Kaybın Türü, Doğası, Üzerinden Geçen Zaman ve Çoklu Kayıplar	19
1.4.2. Kaybedilen Kişiyne Yakınlık ve Kaybedilen Kişiyne İlişki.....	21
1.4.3. Kaybı Yaşayan Kişinin Bağlanma Biçimi	21

1.4.4. Bitmemiş İşler	23
1.4.5. Süregiden Bağlar	24
1.4.6. Anlamı Yeniden Yapılandırma	26
1.4.7. Sosyal Destek	28
1.4.8. Maneviyat ve Ritüeller	29
1.5. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	30
1.5.1. Araştırmanın Amacı	30
1.5.2. Araştırmanın Önemi ve Özgün Değeri	30
1.6. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	31
2. BÖLÜM: YÖNTEM	33
2.1. ÖRNEKLEM.....	33
2.2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	37
2.2.1. Demografik Bilgi Formu (EK 1).....	38
2.2.2. Beck Depresyon Ölçeği (EK 2).....	38
2.2.3. Uzamış Yas Bozukluğu Ölçeği- PG-13 (EK 3)	39
2.2.4. Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Envanteri-YAYYE (EK 4)	40
2.2.5. Süregiden Bağlar Ölçeği (EK 5)	40
2.2.6. Olay Etkisi Ölçeği-R (OEÖ-R) (EK 6)	41
2.2.7. Bitmemiş İşler Ölçeği-Kısa Form (BİÖ-KF) (EK 7).....	42
2.2.8. Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeği-Kısa Formu (YİYÖ-KF) (Ek 8)	43
2.2.9. İlişki Niteliği Ölçeği- Yas Versiyonu (Ek 9)	43
2.2.10. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (Ek 10).....	44
2.3. İŞLEM.....	45
2.4. VERİ ANALİZİ.....	46
3. BÖLÜM: BULGULAR.....	48
3.1. KAPSAMLI ANALİZLER ÖNCESİ YÜRÜTÜLEN İSTATİSTİKİ SÜREÇLER.....	48
3.1.1. Verilerin İstatistiksel Analizlere Uygunluğunun İncelenmesi	48
3.1.2. Beck Depresyon Envanteri Ve Olay Etkisi Ölçeği'nin Madde Sayılarının Azaltılması	48

3.2. ÖRTÜK SINIF ANALİZİNE İLİŞKİN BULGULAR	53
3.3. GRUP YORDAYICILARINA İLİŞKİN ANALİZLERE DAHİL EDİLECEK DEĞİŞKENLERİN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK ANALİZLER.....	57
3.3.1. Ki Kare Bulguları.....	57
3.3.2. MANOVA Bulguları.....	62
3.4. DÖRT SINIFLI MODELE GÖRE YAPILAN ÇOK KATEGORİLİ (MULTİNOMİNAL) LOJİSTİK REGRESYON ANALİZİ SONUÇLARI	71
4. BÖLÜM: TARTIŞMA.....	82
4.1. ÖRTÜK SINIF ANALİZİNE İLİŞKİN BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	82
4.2. DÖRT SINIFLI MODELE GÖRE YAPILAN ÇOK KATEGORİLİ (MULTİNOMİNAL) LOJİSTİK REGRESYON ANALİZİ BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	84
4.2.1. Dayanıklı Sınıf ile Yapılan Karşılaştırmalardan Elde Edilen Bulguların Değerlendirilmesi.....	85
4.2.2. Yüksek Belirti Sınıfı ile Yapılan Karşılaştırmalardan Elde Edilen Bulguların Değerlendirilmesi.....	89
4.2.3. Depresyon Sınıfı ile Uzamış Yas Sınıfının Karşılaştırılmasından Elde Edilen Bulguların Değerlendirilmesi.....	90
4.3. ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI.....	92
4.4. ARAŞTIRMA SONUÇLARININ KLİNİK UYGULAMA AÇISINDAN ÖNEMİ.....	93
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA	98
EKLER.....	116
EK 1 : DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU.....	116
EK 2 : BECK DEPRESYON ÖLÇEĞİ.....	123
EK 3 : UZAMIŞ YAS BOZUKLUĞU ÖLÇEĞİ.....	127

EK 4: YAS VE ANLAMI YENİDEN YAPILANDIRMA ENVANTERİ.....	130
EK 5: SÜREGİDEN BAĞLAR ÖLÇEĞİ.....	133
EK 6: OLAY ETKİSİ ÖLÇEĞİ-R.....	136
EK 7: KAYIP YAŞANTILARINDA BİTMEMİŞ İŞLER ÖLÇEĞİ- KISA FORM	138
EK 8: YAKIN İLİŞKİLERDE YAŞANTILAR ÖLÇEĞİ KISA FORMU	139
EK 9: İLİŞKİ NİTELİĞİ ÖLÇEĞİ-YAS FORMU	140
EK 10: ÇOK BOYUTLU ALGILANAN SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ.....	141
EK 11: GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU	143
EK 12: ORİJİNALLİK RAPORU.....	145
EK 13: ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ VEYA MUAFİYET FORMU.....	146

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Örneklemeye Ait Sosyo-Demografik Özellikler	33
Tablo 2. Katılımcıların Yaşadıkları Kayba, Kaybın Koşullarına Ve Sahip Oldukları Bazı Değişkenlere Ait Özellikler.....	34
Tablo 3. Olay Etkisi Ölçeği Madde-Toplam Test İstatistikleri	49
Tablo 4. Olay Etkisi Ölçeği Silinmiş Maddeler Sonrası Madde-Toplam Test İstatistikleri	50
Tablo 5. Beck Depresyon Envanteri Madde-Toplam Test İstatistikleri.....	51
Tablo 6. Beck Depresyon Envanteri Silinmiş Maddeler Sonrası Madde-Toplam Test İstatistikleri.....	52
Tablo 7. Tek Sınıftan Altı Sınıfa Kadar Olan Çözümlerin İstatistiksel Uyum Değerleri..	53
Tablo 8. Sınıflara Göre Bulunma Olasılığı 60% Üstündeki Belirti Bildirir Ölçek Maddeleri	55
Tablo 9. Kategorik Değişkenlere İlişkin Ki-Kare Analiz Sonuçları	58
Tablo 10. Demografik/Kayba İlişkin Sürekli Değişkenlerin Birbirleriyle Olan Korelasyonları	63
Tablo 11. Demografik/Kayba İlişkin Sürekli Değişkenlerin Manova Bulguları	63
Tablo 12. Bitmemiş İşler Ölçeğine İlişkin Manova Bulguları	65
Tablo 13. Yas Ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Ölçeğine İlişkin Manova Bulguları	66
Tablo 14. Süregiden Bağlar Ölçeğine İlişkin Manovabulguları.....	68
Tablo 15. İlişki Niteliği Ölçeğine İlişkin Manova Bulguları	69
Tablo 16. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğine İlişkin Manova Bulguları..	70
Tablo 17. Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeğine İlişkin Manova Bulguları	71
Tablo 18. Kullanılan Ölçeklerin Birbirleriyle Olan Korelasyonu.....	72
Tablo 19. Çok Kategorili Lojistik Regresyon Analizi Sonucu Elde Edilen Denklemin Uygunluk Değerleri.....	74

Tablo 20. Çok Kategorili Lojistik Regresyon Analizine Dahil Edilen Değişkenlerden Anlamlı Oldukları Tespit Edilenlerin Modele Olan Katkılarına İlişkin Değerler ..	75
Tablo 21. Sınıf Üyeliğini Yordayan Değişkenlere İlişkin Çok Kategorili (Multinomial) Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları ..	75

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Dört Sınıflı Çözüm İçin Tahmini Belirti Sıklıklarının Gösterimi	54
Şekil 2. Dört Sınıflı Çözüm İçin Tahmini Belirti Sıklıklarının Ölçek Maddeleri Ve Kritik Değere Göre Bölgelere Ayrılmış Gösterimi	54
Şekil 3. Çok Kategorili Lojistik Regresyon Analizine Dahil Edilen Değişkenler.....	74

GİRİŞ

*“Beni kör kuyularda merdivensiz bıraktın,
Denizler ortasında bak yelkensisiz bıraktın,
Öylesine yıktın ki bütün inançlarımı;
Beni bensiz bıraktın; beni sensiz bıraktın.”*

Ümit Yaşar Oğuzcan

Oğuzcan’ın dizeleri, şairi tanımayanlar için ilk anda aşk şiiri gibi görünebilir. Yitirilen bir aşkın ardından yas tutmak pek tabii mümkün olsa da Oğuzcan’ın yaşamı boyunca kaleme aldığı pek çok şiiri gibi bu dörtlük de zamansız yitirdiği oğlunun acı kaybının izlerini taşımaktadır. *Hüznün şairi* olarak anılan Oğuzcan’ın sanatsal dehasının yanı sıra dikkat çeken özelliği şüphesiz ki şiirlerinde sıklıkla yalnızlık, ölüm, ayrılık gibi temaları işlemesidir. Şairin hayatına daha yakından baktığımızda ise, küçük yaştan itibaren melankolik ve intihara meyilli olduğu söylenmektedir.

Oğuzcan’ın ölüme ilişkin düşünceleri ve sayısız intihar girişimi yaşamı boyunca devam eder. Ancak şair ile ölümü birbirine bağlayan en önemli hadise 6 Haziran 1973 günü yaşanır. Bu tarihte şairin oğlu Vedat, Galata kulesinden aşağı kendini bırakarak intihar eder. Rivayete göre ise cebinden çıkan notta “İntihar öyle edilmez. Böyle edilir baba...” yazmaktadır. Oğuzcan’ın, bu trajik kaybın ardından ‘Galata Kulesi’ şiiri ile başlayan, yıllarca kaleme aldığı eserlerinde sıkça izine rastlanan bir yas sürecine girdiği ve kronik bir seyri olduğu söylenebilir. Öte yandan, kaybın şekli (intihar) itibarıyla potansiyel travmatik bir yaşantı olarak da ele alınabilir. Bu açıdan bakıldığında, Oğuzcan’ın travmatik stres belirtileri göstermesi de olasılık dışı görünmemektedir. Veya gerek şiirlerinden hareketle, gerekse kendisini tanıyanların tarifleriyle melankolik bir adam oluşu depresif belirtilerden bahsetmemizi olası kılmaktadır ki yaşamı boyunca yazdığı şiirleri de yeğin bir depresyonun izlerini taşıyor diyebiliriz.

Elbette kayıp öncesi bir takım faktörlere (depresif kişilik özellikleri, intihar girişimleri gibi) bağlı olabileceği gibi şairin kayıp sonrası içinde bulunması olası tablolar kronik seyirli bir yas süreci (Uzamış Yas Bozukluğu), Depresyon ve Travma Sonrası Stres

Bozukluğu olarak düşünölebilir. Ancak, bu bozukluklardan herhangi birini tanı olarak koymak veya eş tanı düşünölmösinin ötesinde, kayıp sonrası süreçte karşılaşılmaması olası psikopatoloji belirtilerinin varlığı veya yokluğuna bakarak bir tablo elde edilebileceğidir. Bir diğer deyişle, kıymetli şairin oğlunu kaybettikten sonra hangi bozukluğa sahip olduğuyla değil hangi belirtilere sahip olduğuyla ilgilenirsek daha kapsamlı bir tablo elde etmemiz ve içinde bulunmuş olduğu ruhsallığı anlamamız olasıdır.

1. BÖLÜM: KAYIP VE YAS

Kayıp, Türk Dil Kurumu'na göre "kaybolma, yitme, yitim" anlamına gelmektedir. Kaybın öznel anlamına geldiğimizde kişi için kaybedilen 'şey'in psikolojik anlamına göre kayıp yaşama deneyiminin yaratacağı tahribatın düzeyinin etkilenmesi oldukça olasıdır. Kayıp yaşama (bereavement), sevilen birini yitirmiş olma sebebiyle içinde bulunulan nesnel durum olarak ele alınmaktadır (Malkinson, 2001). Literatürde birbiriyle değişimli kullanımlarına rastlamak mümkün olsa dahi kayıp yaşantısıyla ilişkili iki kavrama daha sıkça rastlanmaktadır. Bunlardan ilki olan mâtem (mourning), kayıp sebebiyle üzüntülü geçirilen zaman dilimini tarif etmektedir (Malkinson, 2001). Burada bilinçli ve bilinçsiz tüm sosyal ve kültürel tepkiler de önemli bir role sahiptir. Son olarak, yas (grief) kayba bağlı ortaya çıkan duyguları ve uyum tepkilerini içermektedir (Malkinson, 2001). Bu tepkiler, fiziksel (midede boşluk hissi, nefes alamama, boğulacakmış gibi olma, seslere aşırı duyarlılık, enerjisizlik ve çabuk yorulma ile iştah artması ya da azalması), duygusal (şaşkınlık ve şok, üzüntü, öfke, yalnızlık, umutsuzluk ile kendini ve başkalarını suçlama), bilişsel (inanamama ve inkâr, konfüzyon, ölen kişinin yaşadığı düşüncesi, ölen kişiyi görme ya da sesini duyma ile işitsel ve görsel halüsinasyonlar), davranışsal (ağlama, dalgınlık, arama ve çağırma, ölen kişiyi hatırlatan şeylerden kaçınma, sosyal çekilme ile uyku bozukluğu) ve manevi bir takım öznel tepkileri içermektedir. Bu tepkiler, kaybın ardından gelişen doğal tepkiler olarak ele alınmakta ve zaman içerisinde azalma gözlenmesi beklenmektedir.

1.1. YAS ÇALIŞMALARINA İLİŞKİN KURAMSAL ARDALAN

İlk olarak Freud 1917 yılında yayınlanan 'Yas ve Melankoli' makalesinde yası libidonun sevilen bir nesneden çekilmesi olarak ele almıştır. Freud, yas sürecinin ego enerjisini tükettiğini, bu sebeple de kaybın kabul edilmesinin gerekli olduğunu vurgulamış; yas sürecinin normal, uygun ancak acı verici olduğuna değinmiştir. İlâveten Lindemann (1944), yası bir sendrom olarak tanımlamasının yanı sıra akut yasa ve fiziksel belirtilerin yas sürecindeki yerine değinen ilk isim olmuştur. Lindemann'ın duygusal tepkilerin yanı sıra vurguladığı fiziksel belirtiler boğazda daralma hissi, nefes almada güçlük ve çeşitli ağrılar olarak öne çıkmaktadır. Yası ilişkisel perspektiften ele alan ilk isim olan Bowlby

ise bağlanma figürünün kaybının yası tetiklediğini ve yasin doğasını bağlanma stillerinin belirlediğini öne sürmektedir. Bu noktada Bowlby (1973), dezorganize bağlanmanın yas sürecinde kaygı ve panikle ilişkili olduğunu söylemiştir. Klinik perspektiften yası ele alan ilk çalışmacı olarak Parkes, yası kayba karşı normal bir tepki olarak ele almış ve Bowlby ile birlikte bir model önerisinde bulunmuşlardır. Bu kurama göre olağan yas 4 aşamadan oluşmaktadır: (1) Şok ve hissizlik, (2) özlem ve arama, (3) çaresizlik ve karmaşa, (4) düzenleme ve iyileşme. Şok ve hissizlik aşamasında kişi kayba inanmama ve gerçek dışı hissetmenin yanı sıra öfke, çaresizlik hisseder. Ayrıca somatik şikayetlerin yaygın olduğu bu aşamada Bowlby ve Parkes (1970), kişilerin 'otomatik pilota' yaşama devam ettiklerini vurgulamaktadırlar. İkinci aşamada '*keder azabı (pangs of grief)*' olarak tanımlanan anksiyete, gerginlik, öfke, kendini suçlama, ağlama ve iç çekmenin yaygın görüldüğü öne sürülmektedir. Bu aşamada ayrıca uyku ve iştahta bozulmalar olduğu ve kaybedilen kişiyle özdeşimin devam etmesinden kaynaklı yakınlık isteği ve hatırlatıcıların aranmasının devam ettiği vurgulanmaktadır. Üçüncü aşamada ölümün kalıcılığı ve eskiye dönüşün imkansızlığının fark edilmesine ek olarak çaresizlik, öfke, sorgulama ve sosyal içe çekilmenin yaygın olduğu aktarılmaktadır. Bu aşamada konsantrasyonda güçlüklerin ve gelecekte değerli bir şey görememenin hakim olduğu aktarılmaktadır. Son aşamada ise, kayıp yaşayan kişilerin kimliklerini yeniden oluşturdukları ve yaşam amaçlarını yeniden belirledikleri vurgulanmaktadır. Bu aşamada bazı olumlu duyguların geri döndüğü, yeni beceriler edinildiği ve enerji seviyesinin yükseldiği ancak özel gün ve durumlarda '*keder azabı*'nın yeniden deneyimlenebileceği aktarılmaktadır (Bowlby ve Parkes, 1970).

Bir diğer geleneksel model önerisi ise Kübler-Ross'un Ölüm ve Ölmek Üzerine (1969) adlı çalışmasında öne sürdüğü olağan yas sürecinin 5 aşamasıdır: (1) İnkâr, (2) öfke, (3) pazarlık, (4) depresyon, ve (5) kabullenme. Ancak şunu akılda tutmak gerekir ki Kübler-Ross bu kuramı terminal dönem hastalarıyla olan gözlemlerine dayandırmaktadır; dolayısıyla olağan yas süreçlerindeki geçerliliği tartışmalıdır.

Bir başka model Worden (1991) tarafından önerilen Yas Görevleri Modeli'dir. Bu modele göre yas sürecinden geçen kişilerin tamamlamakla yükümlü oldukları 4 görev tanımlanmıştır: (1) Kaybın gerçekliğini kabul etmek, (2) yas ile oluşan acıyı çalışmak ve duyguları ifade etmek, (3) ölen kişinin olmadığı bir çevreye uyum sağlamak, (4) ölen kişi

ile duygusal ilişkileri yeniden düzenleme ve yaşama devam etmek. Worden bu model ile öncüllerine kıyasla daha bütünlüklü bir çerçeve sunmayı amaçlamış, içerisinde duyguların, fiziksel duyuların, bilişlerin ve davranışların bir bütün olarak ele alındığı bir binişik görevler modeli tanımlamayı amaçlamıştır.

Genel olarak bakıldığında, yukarıda aktarılan tüm modeller aşamalı modeller olarak ele alınmaktadır. Bir diğer deyişle, bu modellere göre her bir evrede tamamlanması gereken bir görev veya tanımlanan bir süreç yer almaktadır. Ancak, yas sürecinin kişisel olduğu ve dolayısıyla karmaşık bir süreç olabildiği bilinmektedir. Bu çerçevede, aşamalı modeller kayıp yaşamış kişilerin nasıl bir yas sürecinden geçeceklerine ve neyin normal/anormal yas süreci olduğuna işaret ediyor olabileceğinden eleştirilmişlerdir (Stroebe, 1993).

Farklı bir yas modeli önerisi aile sistemleri araştırmacıları tarafından öne sürülmüştür. Cook ve Oltjenbruns'un (1998) Çocuk kaybı yaşamış ailelerle yaptıkları araştırma bulgularından hareketle ileri sürdükleri ve Çoğalan Yas Modeli adını verdikleri bu modele göre, *yasın senkronize olmaması* (dissynchrony of grief) yani sevilen kişinin kaybı sonrasında birlikte yas tutan kişilerin baş etme stilleri arasındaki uyumsuzluğun ikincil kayıplara sebep olduğunu öne sürmektedirler. Bir kaybın öteki bir kaybı tetiklediğini ve her kayıpla birlikte yas düzeyinde artışın ortaya çıktığını vurgulamaktadırlar. Örneğin, çocuk kaybı sonrası bir ikincil kayıp olarak partnerler arası ilişkinin değişmesinin üçüncül bir kayıp olan boşanmaya sebep olabilmesi çoğalan yas kapsamında ele alınmaktadır.

Stroebe ve Schut (1995), yas ile ilgili öncül çalışmaları incelemeleri sonucunda yas tutmaktan kaçınmanın hem zarar veren hem de yardımcı olan bir yönü olduğu kanaatine varmış ve İkili Süreç Modeli'ni öne sürmüşlerdir. Modele göre, yas tutmaya adapte olmanın iki boyutu olduğu söylenmektedir: (1) kayıp yönelimi ve (2) onarım yönelimi. Kayıp yönelimi duygusal odağı içerirken, onarım yönelimi görev odağına işaret etmektedir. Buna göre, kayıp yönelimi, yasla aşırı uğraş halinde olma, ruminasyon, kaybedilene yoğun özlem duyma ve bu doğrultuda davranışlar sergileme (kederi artıracak yerlere gitmek veya tetikleyecek müzikler dinlemek gibi) yasla ilgili işleri kapsamaktadır

(Stroebe ve Schut, 1995). Onarım yönelimi ise kaybedilen kişiden devralınan görev ve rollerde uzmanlaşma, gerekli yaşamsal ayarlamaları yapma, günlük hayatla başa çıkma, yeni bir kimlik oluşturma ve acı verici düşünceleri uzaklaştırmayı kapsamaktadır (Stroebe ve Schut, 1995). Modele göre, yas tutan bireyler için keder çok acı verici olabileceğinden duygulardan uzaklaşmak da önemli ve faydalı olabilmektedir. Böylece, kayıp yaşayan kişilerin yas süreciyle değişen günlük yaşama ve kayıpla ilişkili duygulara daha iyi bir uyum sağlayabileceği öne sürülmektedir. Stroebe ve Schut (1995), görev odağının yasın duygusal yükünden uzaklaşma işlevini *adaptif inkâr* olarak ele almışlar ve yası, çelişkili görünen bu iki odak arasında yapılan bir salınım olarak tarif etmişlerdir.

Özetle, erken dönem yas çalışmaları incelendiğinde, yas sürecinin kavramsallaştırılmasında görevler tanımlanmaktadır. Bu görevlere göre ise kayıp yaşamış kişilerin kaybıyla yüzleşmesi, kayıp öncesi ve esnasında olanların üzerinden geçmeleri, anılara odaklanmaları ve kaybettikleri kişiden kopmak üzerine çalışmaları beklenmektedir (Stroebe ve Schut, 2001). Güncel yaklaşımlarda ise yas sürecine ilişkin yalnızca görevlerin değil çok çeşitli süreçlerin dahil edilmesi gerekliliğinin anlaşıldığı vurgulanmaktadır. Güncel modellerin çıkışında, yasın bireyselliğini ve çeşitliliğini yansıtabilmesi, sosyal, davranışsal, psikolojik, fizyolojik ve manevi boyutlarını kapsaması ihtiyaçlarını karşılayabilmek amaçlarının güdüldüğü öne sürülmektedir (Payne, Horn ve Relf, 1999).

1.2. KAYBA BAĞLI PSİKOLOJİK TEPKİLER

Ölüme bağlı kayıp sonrasında ortaya çıkan psikolojik tepkilerin geniş bir yelpazeye oturduğu düşünülebilir. Yas sürecinin bireysel ve toplumsal anlamda çeşitliliği bu alandaki çalışmaların bulgularında da göze çarpmaktadır. Kayıp sonrası süreçteki bu çeşitliliğin bir ucuna psikopatolojiyi yerleştirdiğimizde diğer uca dayanıklılığı koymak literatür ışığında mümkün görünmektedir. Bu sebeple, bu kısımda öncelikli olarak dayanıklılık ile ilgili bulgular, sonrasında ise yas sürecinde en sık karşılaşılan psikopatolojiler olan Uzamış Yas Bozukluğu, Depresyon ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu ele alınacaktır.

1.2.1. Dayanıklılık Çalışmaları

Zorlu yaşam olayları sonrası ortaya çıkan her olumsuz tablonun psikopatoloji olmayabileceğine işaret ederek dikkatleri kendine çeviren Bonanno, dayanıklılık (resilience) çalışmaları ile alana farklı bir yön vermiştir. Ona göre, psikopatoloji olmayı da anlamamız psikopatolojiyi anlamak kadar önemli ve gereklidir. Bonanno (2005), kritik yaşantılardan sonra ortaya çıkabilecek çeşitli gruplar olduğunu öne sürmektedir: Dayanıklı grup (resilience), geç başlangıçlı belirti grubu (delayed), kronik belirti grubu (chronic) ve iyileşen (recovery) gruptur. Bunlardan ilki ve en dikkat çekici olanı şüphesiz ki dayanıklı (resilient) gruptur. Dayanıklı gruptaki kişilerin kayıptan sonra düşük şiddette yas belirtileri gösterdikleri ve ilerleyen dönemde bu belirtilerde herhangi bir artış gözlenmediği bildirilmektedir. Geç başlangıçlı belirti grubunda, kişilerin kaybın hemen ardından şiddetli yas belirtileri gösterdikleri fakat uzun dönemde belirtilerde artış olduğu; kronik belirti grubunda, kişilerin kaybın hemen ardından şiddetli yas belirtileri deneyimledikleri ve bu belirtileri zaman içerisinde azalmadığı; iyileşen grupta ise, kişilerde kaybın hemen ardından şiddetli belirtiler gözlendiği ancak zamanla bu belirtilerin yatıştığı saptanmıştır (Bonanno, 2005; Bonanno ve ark., 2002). Dayanıklı grubun %35-55, geç başlangıçlı belirti grubunun %5-10, kronik grubun %10-30 ve iyileşen grubun %15-35 oranında yaygınlığının olduğu bildirilmektedir (Bonanno, 2005). Önceki dönem çalışmaların skeptik konumunun aksine Bonanno, dayanıklı grubun hiç de azımsanamayacak büyüklükte hatta en geniş grup olduğunu öne sürer. Örneğin, 11 Eylül saldırısı sonrası 2752 katılımcı ile yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre olayın üzerinden 6 ay geçtikten sonra katılımcıların %65'inde bir veya daha az Travma Sonrası Stres Bozukluğu belirtisi olduğunu tespit etmişlerdir (Bonanno, Galea, Bucchiarelli ve Vlahov, 2006). Paralel bir çalışmada, literatürdeki 54 çalışmanın sonuçlarını kullanarak yapılan metaanalizin bulguları da potansiyel travmatik yaşantılardan sonra (yaralanma, yas, doğal afet ve çatışma) insanların %65'inin bir veya daha az psikopatoloji belirtisi gösterdikleri saptanmıştır (Galatzer-Levy, Huang ve Bonanno, 2018). Bu bağlamda, psikopatoloji açısından değerlendirme yaparken akılda tutmak gerekir ki kritik yaşam olaylarından sonra geniş bir kitlenin dayanıklılık göstermesi olasıdır. Bu durum bize insanların büyük bir kısmının başlarına gelen olumsuz olaylardan sonra yaşamlarına hiçbir müdahaleye ihtiyaç duymaksızın devam edebildiklerinin altını çizmektedir.

1.2.2. Uzamış Yas Bozukluğu

Sevilen bir kişinin kaybı sonrasında olağan yas sürecinin yaklaşık 6 ay içerisinde tamamlandığı ve kişinin işlevselliğinin olağan düzeyde seyrettiği bildirilmektedir (Prigerson ve ark., 2009). Öte yandan, uzamış yas, şok, acı, ölümü kabul etmeme, kişiyi aşırı özleme, sürekli onu arama, zihnin sürekli onunla meşgul olması, günlük işlevsellikte bozulma gibi belirti ve tepkilerin normal yas sürecinden daha uzun ve daha şiddetli deneyimlenmesi olarak ele alınmaktadır (Prigerson, Horowitz, Jacobs ve Reynolds III, 1995). DSM-5'te uzamış yas tanısından söz edilebilmesi için geçmesi gereken sürenin 12 ay olarak ele alındığı görülmektedir (APA, 2013).

Uzamış Yas Bozukluğunun yaygınlığı farklı kültürlerde yapılan çalışmaların sonuçlarının incelendiği bir metaanaliz çalışmasının bulgularına göre %9.8 olarak bildirilmektedir (Lundorff, Holmgren, Zachariae, Vestergaard ve O'Connor, 2017). Doğal sebeplere bağlı kaybı olan kişilerin yaklaşık %10'unun Uzamış Yas Bozukluğu (UYB) yaşadığına dikkat çekilmektedir (Lundorff ve ark., 2017; Prigerson, ark., 2009). Bu durum, doğal olmayan sebeplerle yakınıni kaybeden kişiler için daha karmaşık bir hal almaktadır. Doğal olmayan sebeplere bağlı/ şiddet içeren kayıp yaşayanların Uzamış Yas Bozukluğunun yanı sıra, Depresyon ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) açısından risk altında olduklarına vurgu yapılmaktadır (Djelantik, Smid, Kleber ve Boelen, 2017; van Denderen, de Keijser, Kleen ve Boelen, 2015).

Araştırmacılar, Uzamış Yas Bozukluğu'na ilişkin risk faktörlerini bir dizi alt kategoride toparlamışlardır: (1) kayıp yaşayan kişiye ait değişkenler, (2) kayıp yaşantısına ilişkin değişkenler, (3) kaybedilen kişiyle ilişkiye dair değişkenler, (4) içsel faktörler, (5) dışsal faktörler ve (6) din ve inanışlar (Burke ve Neimeyer, 2013). Kayıp yaşayan kişiye ait değişkenler arasında sıklıkla yaş, cinsiyet, ırk, eğitim düzeyi gibi sosyodemografik bir takım özellikler çalışılmıştır. Kayıp yaşantısına ilişkin değişkenlerin başlıcaları ölüm sebebi, kaybın üzerinden geçen zaman, kaybın beklenmezliği, kayba tanıklık düzeyi (bedenin bulunması, teşhisi, cenazeyi gömmek vb.) gibi kayıp deneyimine ilişkin bir takım faktörleri içermektedir. Kaybedilen kişiyle ilişkiye dair değişkenler arasında ölen kişiye yakınlık düzeyi, kaybedilen kişiyle ilişkinin niteliği, kaybedilen kişiyle ilişkideki

bağımlılık düzeyi düzeyi gibi değişkenler çalışılmıştır. İçsel faktörler arasında en sıklıkla çalışılan değişkenler bağlanma biçimi, kişilik özellikleri (ör., nörotisizm), anlam arayışı ve anlam verme, olumsuz bilişler gibi kaybı yaşayan kişinin kendi içsel süreçleri incelenmiştir. Dışsal faktörler arasında sosyal destek öne çıkarken, din ve inanışlarla ilgili değişkenler dine verilen önem, dini inanç veya dünya görüşü, ritüeller şeklinde ele alınmıştır (Burke ve Neimeyer, 2013).

1.2.3. Depresyon

DSM-5'te Majör Depresif Bozukluk, en az iki hafta boyunca devam eden, her gün var olan, işlevsellikte bozulmaya yol açan ve madde kullanımına bağlı ortaya çıkmayan bir bozukluk olarak ele alınmaktadır (APA, 2013). Majör Depresif Bozukluk belirtileri; çökkün duygudurum, daha önce zevk alınan aktivitelere ilginin azalması, istemeden kilo alma ya da verme, uykusuzluk veya aşırı uyuma, davranışlarda yavaşlama veya ajitasyon, bitkinlik ve enerji azalması, suçluluk duyguları, odaklanma ve karar verme güçlükleri ile yineleyici ölüm düşünceleridir. Tanı için bu belirtilerden birinin çökkün duygudurum veya ilgi kaybı/zevk alamamayı içermesi gerekmektedir.

Uzamış Yas Bozukluğu ile Depresyonun yüksek komorbidite göstermesi sebebiyle Uzamış Yas Bozukluğunun bir çeşit Depresif Bozukluk olarak ele alınabileceği öne sürülmüştür (Zisook ve ark., 2012). Buna karşın, Uzamış Yas Bozukluğu tanısı almış kişilerin %50'sinin depresyon tanı kriterlerini karşılamadığı tespit edilmiştir (Simon ve ark., 2007). Uzamış Yas Bozukluğu ile Depresyon için üzüntü, uykuda bozulma, ağlama ve ölüme ilişkin düşüncelerin ortak olduğu öne sürülmektedir (Shear ve ark., 2011). Öte yandan, depresyondan farklı olarak Uzamış Yas Bozukluğunda ölen kişiye özlem, hasret ve ölen kişi ile yeniden bir araya gelme arzusu, kaybı hatırlatan etkinliklerden kaçınma ve yalnızca kayba ilişkin suçluluk vardır (Shear ve ark., 2011). Uzamış Yas Bozukluğundan farklı olarak Depresyonda ise, değersizlik, umutsuzluk, konsantrasyon ve iştahta bozulma ve nedeni belirsiz suçluluk yer almaktadır (Shear ve ark., 2011). Toparlamak gerekirse, Uzamış Yas Bozukluğunda duygu ve düşüncelerin odağı kayıp ve ölüm koşulları çerçevesi ile sınırlıdır. Depresyonda ise böyle bir sınırdan bahsedilmesi mümkün görünmemektedir.

1.2.4. Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB)

Potansiyel travmatik yaşantılar ile karşılaşma sıklığı dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan çalışmalar ile oldukça yüksek bildirilmektedir (Frans, Rimmo, Aberg ve Fredrikson, 2005; Norris ve ark., 2003). Ülkemizde ise üç ilde temsili örneklem ile yapılan bir çalışmada yaşam boyu travmatik olay ile karşılaşma sıklığı %84 olarak tespit edilmiştir (Karancı ve ark., 2009). Travmatik yaşantıların diğer yaşantılardan ayıran başlıca özellikleri öngörülmesi güç, kontrol edilebilirliği düşük, zarar görme potansiyeli olan ve dünya ve hayat görüşünde kalıcı değişimlere sebep olabilecek nitelikte olmalarıdır (Saari, 2005). Bu tanımdan hareketle, sevilen birinin kaybı potansiyel travmatik yaşantı olarak ele alınabilir. Kayıp yaşantısı, kişinin karşılaşabileceği oldukça sarsıcı bir olaydır ve travmatik stres tepkilerine sebep olabilecek potansiyeldedir. Ancak, kayıp sonrası ortaya çıkan stres tepkilerinin Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) çerçevesinde ele alınması sorunlu görünmektedir. Uzamış Yas Bozukluğu ile TSSB'nin eşanı oranları yüksek olsa dahi farklı bozukluklar oldukları vurgusu ile literatürde önemle vurgulanmaktadır.

Uzamış Yas Bozukluğunun Travma Sonrası Stres Bozukluğu ile yüksek komorbidite göstermesi sebebiyle UYB'nin, tıpkı Depresyonla olan ilişkisindeki gibi, Travma Sonrası Stres Bozukluğunun bir alt türü olarak değerlendirilebileceği önerilmiştir (Zisook ve ark., 2012). Bunun temel sebebi, ölüme tanıklık etme veya ölümü öğrenme olayının kendisinin potansiyel olarak travmatik yaşam olayı biçiminde değerlendiriliyor olmasıdır. Uzamış Yas Bozukluğu ve Travma Sonrası Stres Bozukluğunda ortak olan birtakım belirtiler mevcuttur. Bunlar, rahatsız edici girici düşünce ve imajlar, kaçınma, ötekilerden uzaklaşma ve uykuda ve konsantrasyonda bozulmalardır (Shear ve ark., 2011). Ancak travmatik olaydaki fiziksel tehdit ile kayıp yaşantısı sonrası süregiden ilişkinin yitimi bariz farklılıklar içermektedir. En temelde, duygu düzeyinde farklılıklar vardır: Travma Sonrası Stres Bozukluğunda öğrenilmiş korku ayırt edici özellikken, Uzamış Yas Bozukluğunda üzüntü ve özlem/hasret ön plana çıkmaktadır (Shear ve ark., 2011). Dahası, Travma Sonrası Stres Bozukluğunda girici düşünce ve kaçınmalar olayın rahatsız edici detaylarına ilişkinken, Uzamış Yas Bozukluğunda kaybedilen kişiye ilişkin girici imajlar ve uğraş mevcuttur. Travma Sonrası Stres Bozukluğunda kaçınmalar tehlikenin

yinelenmesini engelleme amacı güderken Uzamış Yas Bozukluğunda acı veren duygu ve düşüncelerden uzak kalmayı sağlar. Son olarak, Travma Sonrası Stres Bozukluğunun aksine Uzamış Yas Bozukluğunda aşırı uyarılmışlık tehditle değil kişilerarası bağlantı kaybı ile ilişkilidir (Shear ve ark., 2011).

Özetle, Uzamış Yas Bozukluğu ile Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Depresyonun yüksek komorbiditesi sonucunda bazı araştırmacılar Uzamış Yas Bozukluğunu göz ardı etmeyi önermiş olsalar da yukarıda aktarılan farklılıklardan ötürü ayrı fenomenler olduğu artık kabul görmektedir. Dahası, çok önemli bir diğer kavşak ise tedavide gözlenmektedir. Öyle ki, Depresyon veya Travma Sonrası Stres Bozukluğunda uygulanan tedavi protokolleri Uzamış Yas Bozukluğunda çare olmamaktadır; her üç psikopatoloji için tedavi protokolleri ayrışmaktadır (Boelen, Stroebe, Schut ve Zijerveld ,2006).

Güncel yaklaşımlarda, belirti düzeyli bir benzeşme, psikopatolojilerin aynılık veya farklılığından öte bir anlam taşımaktadır. Farklı bozukluklara sahip olma veya olmama yerine bu bozukluklarda gözlenen çeşitli belirtilerin tekil olarak varlığı veya yokluğu üzerinden belirti kombinasyonları düzeyinde ele alınarak birtakım seyirler (trajectories) ortaya koyulabileceği yaklaşımı ağırlık kazanmıştır (Boelen ve Lenferink, 2019; Boelen, Reijntjes, Djelantik ve Smid, 2016; Lenferink, de Keijser, Smid, Djelantik ve Boelen, 2017; Lenferink, Nickerson, de Keijser, Smid, ve Boelen, 2019; Lenferink, Nickerson, de Keijser, Smid, ve Boelen, 2020).

1.3. KAYIP SONRASI SEYİRLER

Kayıp yaşamış kişilerde Uzamış Yas Bozukluğu (UYB) ile en yüksek eş tanı Depresyon ve TSSB arasında saptanmış ve araştırmacılar bu üç psikopatolojinin paylaştığı bir ortak mekanizmanın belirli risklerle tetiklenebileceğini öne sürmüşlerdir (Heeke, Kampisiou, Niemeyer ve Kneavelsrud, 2017). Kayıp yaşamış kişilerde Uzamış Yas Bozukluğunun, Depresyon ve Travma Sonrası Stres Bozukluğuna kıyasla daha yüksek düzeyde işlevsellikte düşüşle ilişkilendirildiği bildirilmektedir (Boelen ve Prigerson, 2007). Depresyon veya TSSB'nun varlığında Uzamış Yas Bozukluğu'nun değerlendirilmemesi klinik tablo açısından önemli bir kısmın ihmal edilmesine sebep olabilmektedir; çünkü

Depresyon, TSSB ve UYB tedavilerinin birbirlerinden farklılaştıkları vurgulanmaktadır (Boelen ve Lenferink, 2019).

Belirtiler arası ilişkilere yönelik çalışma yapan araştırmacılar, bir bozukluğun belirtilerinin nedensel ilişkilerle bir araya gelerek sendrom oluşturabileceklerini öne sürmektedirler (Borsboom ve Cramer, 2013). Benzer bir şekilde, yakın dönemde yapılan çalışmalarda, Uzamış Yas Bozukluğu belirtilerinin altta yatan bir bozukluğun pasif belirteçleri olarak görülmeleri yerine nedensel bir sistemin birbirini etkileyen ve sürdüren parçaları olarak görülmeleri gerektiği öne sürülmüştür (Maccallum, Malgaroli ve Bonanno, 2017; Robinaugh, LeBlanc, Vuletic ve McNally, 2014). Dahası, Uzamış Yas Bozukluğu, Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Depresyon gibi yüksek eş tanımlı ruhsal bozuklukların onları oluşturan belirtiler arası ilişkilerinden kaynaklanıyor olabileceğine vurgu yapılmaktadır (Cramer, Waldorp, van der Maas ve Borsboom, 2010; Maccallum, Malgaroli ve Bonanno, 2017; Malgaroli, Maccallum ve Bonanno, 2018). Burada dikkat edilmesi gereken nokta, araştırmacılar psikopatolojiler arasındaki benzerliklerden değil belirti düzeyinde bir etkileşimden bahsetmektedirler. Yani, bütüncül olarak Travma Sonrası Stres Bozukluğu ile Uzamış Yas Bozukluğunun altta yatan mekanizmalarının incelenmesi yerine örneğin Travma Sonrası Stres Bozukluğundaki kaçınmalar ile Uzamış Yas Bozukluğundaki özlem arasındaki etkileşim (ör., kaçınmaların yoğun olduğu kayıp yaşamış kişilerin hangi düzeyde özlem bildirdiklerinin incelenmesi) ele alınmaktadır.

Belirti düzeyli bir yaklaşımın, örneğin risk faktörleri gibi dışsal etmenlerin ruhsal bozukluklardaki etkilerini anlamaya ve farklı örüntülerin ortaya koyulmasına olanak sağlayabileceği öne sürülmektedir (Djelantik, Robinaugh, Kleber, Smid ve Boelen, 2018). Bu amaçla, uzamış yas, travma sonrası stres ve depresyon belirtilerinin bir arada ve belirtilerin birbirleriyle etkileşimlerini ele aldıkları çalışmalarının sonucunda araştırmacılar, bu bozuklukların belirtilerinin bir araya gelerek farklı kümeler oluşturduklarını bildirmişlerdir (Djelantik ve ark., 2018). Aynı belirtileri gösteren kişilerin oluşturduğu alt kümeleri belirlemenin, belirti kümelerinden risk faktörlerine ilişkin çıkarımlarda bulunmak açısından önemli olabileceği düşünülmektedir.

Güncel bir araştırma, Uzamış Yas Bozukluğu belirtilerinin Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Depresyon belirtilerini öngördüğünü, Travma Sonrası Stres Bozukluğunun ise Depresyon belirtilerini öngördüğünü ortaya koymuştur (Lenferink ve ark., 2019). Buna göre, özellikle kayıp sonrası ilk bir yıl içerisindeki değerlendirmelerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Depresyondan önce Uzamış Yas Bozukluğunun varlığının sorgulanmasının kritik öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır (Lenferink ve ark., 2019). Belirtilerin zamansal olarak ortaya çıkış/kötüleşme sıralarının olabileceği bilgisi ile Uzamış Yas Bozukluğunun varlığının erken dönemde ortaya konması ile Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve depresyon belirtilerinin kötüleşmesinden çok daha önce müdahale etme olanağı sunabilmesi söz konusudur.

Alanyazında, öznel rahatsızlığın mevcut olduğu ancak herhangi bir tanı almamış kişilerin tersine, tanı ve sınıflama sistemlerinin nitelik olarak belirtiler arası farklılaşmaya olanak tanınamasından kaynaklı hatalı tanı alma riskine dikkat çekilmektedir (Engelhard, Arntz ve Van den Hout, 2007). Araştırmacılar, TSSB yaşayanların %86'sının, sağlıklı kontrollerin %5'inin ve çeşitli kaygı bozukluklarından muzdarip kişilerin %43'ünün TSSB tanı kriterlerini karşıladıklarını saptamışlardır (Engelhard ve ark., 2007). Bu ilgi çekici bulgunun gerekçesi olarak kullanılan ölçme materyali ve baz alınan tanı kriterlerini öne sürmüşlerdir. Spesifik olarak, DSM'de travmatik olarak nitelenebilecek çeşitli olayların o şekilde ele alınmadığı, dolayısıyla da tanı koyulması ihtimalinin göz ardı edildiği öne sürülmektedir (Engelhard ve ark., 2007). Dahası, travmatik stresin ölçümünde kullanılan çeşitli belirtiler farklı psikopatolojilerde de görülmektedir; DSM ise bu belirtilerin niteliğine yönelik (ör.belli belirtilerin belli psikopatoloji tanıları için koşul olması gibi) bir kesinlik vermemektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, tanı sınıflama araç ve yöntemlerinin oldukça problemlili olabileceği ve psikopatolojiler arasında göz ardı edilemeyecek düzeyde çakışmaların yer aldığı göze çarpmaktadır.

1.3.1. Kayıp Sonrası Farklı Seyirlerin İncelendiği Araştırma Bulguları

Kayıp Sonrası seyirlerin incelenmesinde sıklıkla Uzamış Yas Bozukluğu ile eştani oranı yüksek olan Depresyon ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu belirtileri kullanılmıştır.

Araştırmalarda sıklıkla incelenen belirtilerden hareketle çeşitli örüntülere sahip katılımcı kümeleri tespit edildiği ve bu kümelere ilişkin risk faktörlerinin çalışıldığı gözlenmiştir. Bu kısımda ardışık biçimde literatürde öne çıkan araştırmalar aktarılmaktadır.

Göçmenlerde TSSB ve UYB belirtilerinin taranması ile yapılan bir çalışmada dayanıklı, TSSB, UYB ve TSSB/UYB birleşik grupların elde edilmesiyle araştırmacılar bu grupların farklılaştıkları faktörleri incelemişlerdir (Nickerson, Liddell, Maccallum, Steel, Silove ve Bryant, 2014). Buna göre, her 3 grupta da dayanıklı gruptan daha yüksek düzeyde depresif belirtiler tespit edilmiştir. İlaveten, her üç grubun dayanıklı gruptan daha çeşitli travmatik yaşantıya maruz kaldıklarına ve sosyal destek sistemini yitirmek veya adaptasyon ile ilgili güçlükler yaşama sıklığının dayanıklı gruptan daha fazla olduğuna dikkat çekilmektedir.

Araştırmacılar, dayanıklı, TSSB, UYB ağırlıklı ve yüksek rahatsızlık olmak üzere UYB ve TSSB belirtilerinden hareketle saptadıkları 4 grup ile risk faktörlerini incelediklerinde, TSSB grubunda daha düşük düzeyde algılanan sosyal destek tespit edildiğini bildirmişlerdir (Heeke, Stammel, Heinrich ve Knaevelsrud, 2017). Dahası, dayanıklı grup ile yüksek rahatsızlık grubunu kıyasladıklarında, yüksek rahatsızlık grubunda olmanın kadın olmakla, yakın akraba kaybıyla, kaza ve saldırı içerikli travmatik olay deneyimiyle ve algılanan sosyal desteğin düşüklüğüyle ilişkili olduğunu öne sürmüşlerdir.

UYB ve TSSB belirtilerinin incelenmesiyle elde edilen düşük belirti, UYB ve TSSB/UYB gruplarının incelendiği bir çalışmanın sonuçlarına göre, hiçbir demografik veya kayba ilişkin değişken anlamlı düzeyde ilişkili bulunmazken UYB ve TSSB/UYB gruplarında yer almanın belirleyicisi olarak yalnızca kendiliğe ilişkin olumsuz değerlendirmeler tespit edilmiştir (Maccallum ve Bryant, 2019). Araştırmacılar, bulguların kayıp sonrası süreçlerde bilişsel faktörleri inceleyen literatür ile tutarlı olmakla birlikte UYB ile TSSB'nin bir arada bulunmasına ilişkin önemli bir kavrayışa işaret ettiğini vurgulamaktadırlar. Bir diğer deyişle, kendiyle ilgili olumsuz değerlendirmelerde bulunma eğilimi yüksek olan ve kayıp yaşayan kişilerin TSSB ile UYB belirtilerini bir arada yaşama olasılıklarının yüksek olması özellikle tedavi süreçlerine ilişkin önemli bir müdahale alanına işaret etmektedir.

Yakın tarihli bir çalışmanın sonuçlarına göre araştırmacılar UYB ve TSSB belirtilerinden hareketle 5 farklı grup tespit etmişler, ancak UYB'nin kayıp içeren afet yaşantısının ardından özgün bir sonuç olduğunu vurgulayarak afetten sağ kurtulanların UYB'ye ilişkin değerlendirilmeleri gerektiğini vurgulamaktadırlar (Eisma, Lenferink, Chow, Chan ve Li, 2019). Tespit edilen UYB grubuna ilişkin risk faktörlerinin kadın olmak, eş veya çocuk kaybı yaşamak, fiziksel olarak yaralanmak ve(ya) bulunamayan bir aile bireyine sahip olmak olduğunu öne sürmektedirler.

Yakınına kaza, cinayet veya intihara bağlı kaybetmiş kişilerle, uzamış yas ile depresyon belirtilerinin incelenmesiyle elde edilen çalışmanın sonuçlarına göre dayanıklı, UYB ve UYB/depresyon birleşik grupları tespit edilmiştir (Boelen ve ark., 2016). Bu gruplarda yer almanın belirleyici faktörleri incelendiğinde ise bilişler, yaş, eğitim ve kaybın üzerinden geçen sürenin ön plana çıktığı görülmüştür. Spesifik olarak, dayanıklı grupta yer almak kaybın üzerinden geçen sürenin fazlalığı ve yaşın genç olması ile ilişkili, UYB grubunda yer almak kişinin kendi yasına ilişkin olumsuz bilişleri ile ilişkili ve UYB/depresyon birleşik grupta yer almak ise kişinin kendine, hayata ve yasına ilişkin olumsuz bilişleri ile düşük eğitim seviyesi ile ilişkili bulunmuştur (Boelen ve ark., 2016). UYB grubu için tek risk faktörünün kişinin kendi yasına ilişkin olumsuz bilişler olması doğal olmayan sebeplere bağlı kayıplarda yas müdahalelerinin planlanması açısından oldukça işlevsel olabileceği öne sürülmüştür.

Uzamış yas, depresyon ve TSSB belirtilerinin bir arada incelendiği bir başka çalışmada, dayanıklı, UYB ve birleşik olmak üzere üç grup tespit edilmiş; dayanıklı grup ile psikopatolojinin gözlendiği diğer iki grup arasında ise gerçekdışılık hissi dışında herhangi başka bir değişkenin farklılaştığı gözlenmemiştir (Lenferink ve ark., 2017). Araştırmacılar, dayanıklı grupta düşük sıklıkta bildirilen gerçek dışılık hissinin olayın doğası (uçak kazası) ile ilgili olabileceğini, yakınlarından arda kalanları teslim alarak cenaze töreni ve ritüellerini gerçekleştirme süreçlerini kayıp yakınlarının farklı zamanlarda deneyimledikleri için bunun kayıp sonrası sürece bir yansıması olabileceğini öne sürmüşlerdir.

Yakın zamanda, uzamış yas, depresyon ve TSSB belirtilerinin farklı bir yaklaşımla incelendiği bir başka çalışmada, her psikopatoloji için belirti kümeleri ayrı ayrı çalışılmış ve bu şekilde depresyon ve UYB için hafif, iyileşen ve kronik, UYB için ise hafif ve kronik şeklinde gruplar elde edilmiştir (Lenferink ve ark., 2020). Bu grupların neye göre oluştuğu incelendiğinde elde edilen faktörler eğitim, profesyonel destek ve kaybedilen kişiyle yakınlık olarak bildirilmektedir. Buna göre, tüm psikopatolojiler için düşük eğitim seviyesi kronik bir seyre işaret ederken, TSSB için kayıp sonrası ilk 11 ayda profesyonel destek alınmasına kronik grupta daha sıklıkla rastlanmıştır, UYB için ise kaybedilen kişi ile daha yakın ilişkili olmanın kronik UYB'ye özgü bir faktör olduğu öne sürülmüştür.

Kaybın ilk birkaç ayında ve altıncı ayında olmak üzere iki ölçümün alındığı güncel çalışmalarında Boelen ve Lenferink (2019) UYB, TSSB ve depresyon belirtilerini inceleyerek düşük belirti grubu, UYB'nin baskın olduğu grup ve yüksek belirti grubu olmak üzere 3 ayrı belirti grubu tespit etmişlerdir. Bu grupların hangi faktörlere göre ayrıştıkları incelendiğinde ise araştırmacılar, kadın olmanın, genç olmanın, daha yakın zamanda kayıp, partner veya çocuk kaybı, doğal sebeplere bağlı olmayan kayıp, uyumsuz/adaptif olmayan bilişler ve kaçınma davranışlarını tespit etmişlerdir.

Psikolojik travmaya yönelik tedavi arayışında olan kişilerle yapılan bir araştırmaya göre, UYB, TSSB ve depresyon belirtileri incelenmiş ve belirgin belirtinin olmadığı grup, TSSB/depresyon grubu, TSSB/UYB grubu, TSSB/UYB/depresyon grubu olmak üzere 4 grup tespit edilmiştir (Djelantik ve ark., 2019). UYB açısından önemli olduğu öne sürülen iki faktör ise doğal olmayan/ vahşet içeren kayıp ve yakın akrabalık/yakınlık olarak bildirilmiştir.

UYB, TSSB ve depresyon belirtilerinin çalışıldığı bir başka çalışmada, dayanıklı, UYB ve UYB/TSSB olmak üzere 3 grup tespit edilmiş, bu grupların ayrışmalarında etkili olan faktörler incelendiğinde ise düşük eğitim ve partner veya çocuk kaybının her iki belirti grubu (UYB ve UYB/TSSB) için risk faktörü olduğu öne sürülmektedir (Djelantik ve ark., 2017). Yalnızca UYB/TSSB grubu için ise kaybın doğasının vahşet içermesi/ doğal bir sebebe bağlı olmayan ölüm olmasının belirleyici bir risk faktörü olduğu belirtilmektedir.

Güncel bir araştırmada, Uzamış Yas Bozukluğu, Travma Sonrası Stres Bozukluğu, Majör Depresif Bozukluk ve Genellenmiş Anksiyete Bozukluğu eştanısına ilişkin cinayete bağlı yakın kaybı yaşamış ve tedavi arayışındaki yetişkinlerle çalışılmıştır (Soydas ve ark., 2021). Elde edilen bulgulara göre üç alt grup belirlenmiştir. Bu gruplar, ortalama rahatsızlık (UYB, TSSB ve GAB) ve düşük depresyon, yüksek rahatsızlık ve ortalama depresyon ile yüksek rahatsızlık ve yüksek depresyon gruplarıdır. Araştırmacılar, kadın olmanın ve geçmiş stres kaynaklarının fazlalığının tüm sınıflar arasında sistematik yordayıcılar olarak elde edildiklerini aktarmaktadır.

Eş kaybı yaşamış 857 kişi ile yürütülmüş yakın tarihli boylamsal bir araştırmanın bulgularına göre Uzamış Yas Bozukluğuna ilişkin 4 farklı seyir gösteren sınıf elde edilmiştir (Lundorff, Bonanno, Johannsen ve O'Connnor, 2020). Bu sınıflar, dayanıklı (64.4%), hafif belirti (20.4%), iyileşen (8.4%) ve uzamış yas (6.8%) olarak adlandırılmıştır. Dahası, cinsiyet, düşük iyimserlik ve düşük ruhsal sağlık yordayıcılar olarak elde edilirken araştırmacılar, erkeklerin yas sürecinin başında daha şiddetli belirtiler gösterdiklerini ancak zamanla bu belirtilerin azaldığını bildirirken kadınlar için belirti düzeyinin zaman içerisinde artma eğiliminde olduğunu aktarmaktadırlar (Lundorff ve ark., 2020).

Batılı olmayan kültürlerde yürütülmüş güncel çalışmalara bakıldığında, Kokou-Kpolou ve arkadaşları (2021) dayanıklı (20.6%), uzamış yas (44.7%) ve uzamış yas /depresyon (34.7%) şeklinde üç grup elde ettiklerini ve sınıf üyeliklerinin yordayıcıları olarak süregiden bağlar, maneviyat, yaş, kaybın üzerinden geçen zaman ve kaybedilen kişi ile ilişkiyi bildirmektedirler. Dahası araştırmacılar süregiden bağların en güçlü yordayıcı olduğunu ve yas çalışmaları yürütürken kültürel farkların dikkate alınmasının önemini vurgulamışlardır. Benzer biçimde ancak bu kez Bali kültüründe kayıp yakınları ile (kaybın üzerinden geçen ortalama süre 16 ay) yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre Uzamış Yas Bozukluğu yaygınlığı 0%, Travma Sonrası Stres Bozukluğu yaygınlığı 1% ve depresyon yaygınlığı ise 2% olarak saptanmıştır (Djelantik, Aryani, Boelen, Lesmana ve Kleber, 2021). Araştırmacılar, yas sürecinde kültürün koruyucu bir işlevi olabileceğini öne sürmektedirler.

1.3.2. Kayıp Sonrası Farklı Seyirlere İlişkin Risk Faktörleri

Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Uzamış Yas Bozukluğu belirti kümeleri ile yapılan çalışmaların pek çoğunun sonucunda dayanıklı grup, Uzamış Yas Bozukluğu grubu ve yüksek belirti (hem Uzamış Yas Bozukluğu hem de Travma sonrası Stres Bozukluğu belirtilerinin yüksek olduğu) gruplarının oluştuğu bildirilmiştir (Eisma ve ark., 2019; Heeke ve ark., 2017; Nickerson ve ark., 2014; Maccallum ve Bryant, 2019). Dahası, yüksek belirti grubunun kadın olmak, kaybedilen kişinin yakın ilişkide bulunulan kimse olması, kaza/saldırı içeren travmatik olay deneyimlemiş olma, sosyal destek yoksunluğu, kendiliğe ilişkin olumsuz değerlendirme ve adaptasyonda güçlük ile ilişkili olduğu öne sürülmüştür (Heeke ve ark., 2017; Maccallum ve Bryant, 2019). Uzamış Yas Bozukluğunun hem Travma Sonrası Stres Bozukluğu ile hem de Depresyon ile belirti düzeyli ele alındığı çalışmalardan elde edilen sonuçlar, dayanıklı grupların kaybın üzerinden geçen sürenin uzunluğu, genç olma, yüksek sosyal destek ve travmatik yaşantı ile karşılaşmamış olma ile belirlendiğine işaret etmektedir (Boelen ve ark., 2016; Heeke ve ark., 2017).

Uzamış Yas Bozukluğu, Depresyon ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu belirtilerinin bir arada incelendiği çalışmalara gelindiğinde, pek çoğunun sonucunda dayanıklı veya hafif belirti gösteren grubun yanı sıra, tutarlı olarak Uzamış Yas Bozukluğu belirtilerinin ayrıştığı bir grubun ortaya çıktığı görülmüştür (Boelen ve Lenferink, 2019; Djelantik ve ark., 2017; Lenferink ve ark., 2017; Lenferink ve ark., 2020). Başka bir deyişle, yöntemden bağımsız olarak, kayıp yaşantısı sonrası tıpkı Bonanno (2005)'nin öne sürdüğü gibi belirti düzeyi düşük veya belirtisiz seyreden bir grubun varlığında araştırmacılar artık uzlaşmış görünmektedir. Benzer biçimde, yalnızca Uzamış Yas Bozukluğu belirtileri gösteren grup da kayıp yaşantısı sonrası doğan seyirlerden biri olarak istikrarlı bir biçimde saptanmaktadır. Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Depresyon belirtilerinin ise tekil veya karma gruplar şeklinde saptanmasında özellikle örneklemin belirleyici olduğu söylenebilir. Örneğin, doğal sebeplere bağlı olmayan kayıplar sonrasında Travma Sonrası Stres Bozukluğu belirtilerinin yaygın olarak gözlemlendiği seyirler tespit edilmiştir. Buna göre, çoğunlukla Travma Sonrası Stres Bozukluğu belirtileri ile diğer psikopatolojilerden birinin birlikte seyrettiği

(TSSB/Depresyon grubu, TSSB/UYB grubu, TSSB/UYB/Depresyon grubu şeklinde) biçimde ayrıştığı gözlenmiştir (Boelen ve Lenferink, 2019; Djelantik ve ark., 2020; Djelantik ve ark., 2017).

Özetle, yapılan çalışmalara bakıldığında, Uzamış Yas Bozukluğu belirtileri açısından ayrıştırıcı olarak saptanan ve risk faktörü olarak ele alınan birtakım özellikler göze çarpmaktadır. Bunlar, kaybedilen kişi ile yakın ilişkide olmak (Djelantik ve ark., 2020; Lenferink ve ark., 2020), kadın olmak, genç olmak, daha yakın zamanda kayıp yaşamış olmak, kaçınma davranışlarına sahip olmak, uyumsuz/adaptif olmayan bilişlere sahip olmak (Boelen ve Lenferink, 2019), partner/çocuk kaybı yaşamış olmak (Djelantik ve ark., 2017; Lenferink ve ark., 2020), düşük eğitim seviyesi (Lenferink, Nickerson, Keijser, Smid ve Boelen, 2020; Djelantik, Smid, Kleber ve Boelen, 2017) ve doğal sebeplere bağlı olmayan/vahşet içeren kayıp yaşamış olmak (Boelen ve Lenferink, 2019; Djelantik ve ark., 2017; Djelantik ve ark., 2020) şeklinde özetlenebilir.

1.4. YAS LİTERATÜRÜNDE ÖNE ÇIKAN VE MEVCUT ÇALIŞMA KAPSAMINDA ELE ALINACAK RİSK FAKTÖRLERİ

Uzamış Yas Bozukluğuna ilişkin risk faktörlerinin ele alındığı çalışmalardaki bulgulardan hareketle Burke ve Neimeyer (2013)'ın çalışması önceki kısımlarda aktarılmışsa da literatürde mutabık olunmuş risk faktörlerinden veya bu faktörlerin yas süreçlerine hangi yönde etki ettiklerine dair tam bir uzlaşmadan bahsetmek henüz mümkün görünmemektedir. Bu doğrultuda, literatürde sıklıkla çalışılan ve mevcut araştırmanın odağına alınmış bir takım risk faktörlerine değinilmesi uygun görülmüştür.

1.4.1. Kaybın Türü, Doğası, Üzerinden Geçen Zaman ve Çoklu Kayıplar

Doğal sebeplere bağlı kayıp yaşayan kişilerin yaklaşık %10'unun UYB yaşadığına dikkat çekilmektedir (Lundorff ve ark., 2017; Prigerson, Vanderwerker ve Mciejewski, 2008). Ancak, şiddet içeren kayıplarda uzamış yas riskinin arttığı (Currier, Holland ve Neimeyer, 2006), yasin seyrinde ise uzamış yas belirtilerinin azalmadığı ve bunun yas tutan kişinin kayba anlam vermekte güçlük çekmesinden kaynaklandığı öne sürülmektedir (Rynearson, 2005). Ayrıca, doğal olmayan sebeplere bağlı/şiddet içeren kayıp

yaşayanların Uzamış Yas Bozukluğunun yanı sıra, Depresyon ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) açısından risk altında olduklarına vurgu yapılmaktadır (Djelantik ve ark., 2017; van Denderen ve ark., 2015). İkininüç ile 2017 yılları arasında 37 araştırmanın metaanalizine dayanan bir çalışmada, doğal olmayan bir sebebe bağlı/şiddet içeren kayıplarda eşlik eden bir psikopatoloji, intihar eğilimi ve ruminasyon için büyük; travmatik yaşam olaylarına maruziyet ve kaybedilen kişiyle ilişkiye dair faktörler için ise orta düzeyde etki tespit edilmiştir (Heeke ve ark., 2017). Ülkemizde yapılan çalışmalara bakıldığında, doğal olmayan, beklenmedik kayıpların uzamış yas belirtileri açısından risk oluşturduğu belirlenmiştir (Cesur, 2012; Keser, 2019; Koyuncu, 2015).

Kaybedilen kişinin yaşının genç olması önemli bir risk faktörüdür (Cesur, 2012; Dijkstra, 2000; Hardison ve ark., 2005; Keser, 2019; Koyuncu, 2015). Kaybın üzerinden geçen zaman arttıkça uzamış yas belirtilerinin azaldığı öne sürülmektedir (Tsai ve arkadaşlar, 2016). Öte yandan, birden fazla yakınını kaybetmiş kişilerin uzamış yas belirtilerinin daha şiddetli olabileceği bulunmuştur (Heeke ve ark., 2017). Lobb ve arkadaşları (2010) da geçmiş kayıpların uzamış yas belirtileri ile ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Kaybın aniliği/beklenmezliği de uzamış yas belirtileri ile ilişkili bulunmuş bir diğer değişken olarak ele alınmaktadır (Barry. Kasl ve Prigerson, 2002; Kaltman ve Bonnano, 2003; Stroebe ve Schut, 2001).

Kayıp öncesi bakım verenin yükü fazlalaştıkça uzamış yas bozukluğunun ortaya çıkış olasılığının arttığı bildirilmektedir (Schulz, Boerner, Shear, Zhang ve Gitlin, 2006). Yine aynı çalışmada katılımcılarda uzamış yasin yanı sıra yüksek düzeyde depresif belirtilere rastlandığı belirlenmiştir. Uzamış yasin ortaya çıkmasını belirleyen faktörlerin kayıp öncesi yüksek depresif belirtiler, fazla bakım veren yükü, olumlu bakım verme algısı ve bakım verilen kişinin durumundaki kötüleşme olarak tespit edildiği aktarılmaktadır (Schulz ve ark., 2006). Bir diğer çalışmada, ölümcül hastalara bakım verenlerin, yakın kaybı öncesi dönemde yüksek düzeyde uzamış yas belirtilerinin, kayıp öncesi depresif belirtiler, fazla bakım veren yükü, ölüme ilişkin düşük düzeyde hazırlıklılık, aile içerisinde ölümlle ilişkili yeterince iletişim kurmama ve tanıyla ilgili çok fazla veya yetersiz bilgi ile ilişkili bulunmuştur (Nielsen ve ark., 2017).

1.4.2. Kaybedilen Kişiyeye Yakınlık ve Kaybedilen Kişiyeye İlişki

Parkes ve Prigerson (2010), yetişkin yaşamında yas tutma üzerine yazdıkları kitapta insan ilişkilerinin dört temel bileşeni olarak bağlanmanın gücünü (strength of attachment), bağlanmanın güvenliğini (security of attachment), ötekine güvenmeyi (reliance) ve ilişkiye bağlılığı (involvement) vurgulamaktadırlar. Kaybedilen kişi ile ilişkinin bağımlılık (dependency) faktörünün de uzamış yas açısından önemli bir risk teşkil ettiği öne sürülmektedir (Johnson, Zharg, Greer ve Prigerson, 2007; Parkes, 1995). Yüksek düzeyde bağımlılık hissedilen kişiyeye kaybetbetmenin yas sürecinde daha fazla uzamış yas belirtisi ile ilişkili olduğu öne sürülmektedir (Denckla, Mancini, Bornstein ve Bonanno, 2011).

Kaybedilen kişi ile yakın ilişkinin uzamış yas açısından önemli bir faktör olduğu bildirilmektedir (Cesur, 2012; Mitchell, Kim, Prigerson ve Mortimer-Stephens, 2004). Literatürde, uzamış yas belirtileri ile ilişkisi tespit edilmiş eş kaybı (Bonanno ve ark., 2002), ebeveyn kaybı (Balk, 2013; Kranz ve Daniluk, 2006) ve kardeş kaybı (Herberman Mash ve ark., 2013; Oltjenbruns, 1999; Thompson ve ark., 2011) gibi önemli birinci derece kayıpların yanı sıra, çocuk kaybı yaşamamanın diğer kayıplara göre uzamış yas bakımından oldukça önemli bir risk faktörü olduğu sistematik olarak bildirilmektedir (Bonanno ve ark., 2005; Dyregrov ve ark., 2003; Lobb ve ark., 2010; Rando, 1983; Rubin ve Malkinson, 2001).

1.4.3. Kaybı Yaşayan Kişinin Bağlanma Biçimi

Sevilen kişiler ile olmak bir keyif kaynağı olması sebebiyle onlardan uzun süreli ayrı kalmak tercih edilesi bir durum değildir. Bebek ile temel bakım veren arasındaki ilişkinin erken dönem örüntülerinin ileriki ilişkileri etkileyeceği varsayımı bağlanma kuramıyla açıklanmaktadır (Bowlby, 1980). Kurama göre, bebeğin bakım alabilmesi hayati düzeyde önem taşımakta ve bebek bakım veren ile yakınlığını bu bakımı alabilmek için sürdürmekte ısrarcıyken ayrı kalmakla ilgili direnç göstermektedir. Bebeğin, temel bakım verenden ayrı kalmaya gösterdiği dirence ise ayrılık tepkileri, endişe gibi, gösterebileceği öne sürülmektedir. Erken dönemde kavuşma ve ayrılma ile ilişkili edinilen örüntülerin yetişkinlik döneminde kurulan ilişkilere sirayet edeceği kabul gören bir

yaklaşımıdır. Araştırmacılara göre, bağlanma kuramı iki temel prensibe dayanmaktadır (Bretherton ve Munholland, 1999): (1) bağlanmanın sağlıklı olduğu bir ilişki destek ve stres durumunda rahatlama sağlayacağı gibi otonomi ve hedefe yönelik davranışı destekleyebilecek bir güvenli zemin sağlar, (2) bağlanma ilişkileri güvenli zemin işlevlerini yerine getirebilecek işleyen bir model formunda içselleştirilir; kişi bağlanma figürlerini yakınında tutmak, onlardan ayrılmamak, zorluklar karşısında onlara yönelir, ayrılığa direnir ve dünyayı keşfederken destek ve cesaretlendirmelerini talep eder (Fraley ve Davis, 1997; Waters ve Waters, 2006). Öte yandan, erken dönemde yalnızca bakım alan bebek, yetişkinlikteki bağlanma ilişkilerinde hem bakım alır hem de bakım verir. Yapılan bir araştırmada, etkili bir bakım veren olmanın iyi oluş üzerinde bakım almadan daha büyük bir etkisi olduğu ve dolayısıyla, bir bağlanma figürü kaybetmenin aynı zamanda bakım vermede yetersizlik olarak deneyimlenebileceği saptanmıştır (Deci ve ark., 2006).

Ölüm, geri dönüşsüz bir ayrılık olarak ele alınır. Bir sonsuz ayrılık olarak kayıp ve yas sürecinde, bağlanma stillerinin belirleyici olduğu ancak araştırma bulgularının karmaşık sonuçlar verdiği öne sürülmektedir (Maccallum ve Bryant, 2013). Güvensiz bağlanma stiline uzamış yas açısından önemli bir risk faktörü olduğunu söyleyen araştırmaların (Bonanno ve ark., 2002) yanı sıra spesifik olarak kaygılı bağlanmanın yas sürecinde artmış uzamış yas belirtilerini de içeren daha olumsuz bir tabloyla ilişkili olduğu öne sürülmektedir (Field ve Sundin, 2001; Fraley ve Bonanno, 2004; Stroebe, Schut ve Boerner, 2010). İlavetine, kaygılı bağlanma biçiminin uzamış yas bozukluğu belirtileri açısından doğrudan bir risk faktörü olduğu bulunmuştur (Fraley ve Bonanno, 2004; Stroebe ve ark., 2010).

Kayıp yaşayan kaçınmacı-kayıtsız bağlanma stiline sahip kişiler için ise kişinin kaybedilen kişiyle bağlarını yok sayma eğiliminde olabileceğini (Stroebe ve ark., 2010) ve yas sürecinde daha yüksek bir uyum gözlenebileceğini öne süren çalışmalar bulunmaktadır (Fraley ve Bonanno, 2004). Son olarak, güvenli bağlanma stiline sahip kişilerin kayıp sonrası süreçteki uyumlarının daha yüksek olduğuna ilişkin araştırma bulguları bulunmaktadır (Hazan ve Shaver, 1987; Mancini, Robinaugh, Shear ve Bonanno, 2009).

1.4.4. Bitmemiş İşler

Bitmemiş İşler, kayıp yaşayan kişinin ölen kişi ile olan olumlu veya olumsuz tamamlanmamış, çözülmemiş veya eksik kalmış olarak değerlendirdiği ilişkisel meselelerini ifade etmektedir (Holland ve ark., 2006; Holland, Thompson, Rozalski ve Lichtenthal, 2014). Bitmemiş işler, ölen kişiyle olan ilişkinin tamamlanmamış veya sonlanmamış (closure) olarak değerlendirilmesine dayanan, bilişsel süreçlerden yararlanan bir yapı olarak kavramsallaştırılmıştır (Klingspon, Holland, Neimeyer ve Lichtenthal, 2015). Bitmemiş işlere yönelik olası duygusal tepkilerin, pişmanlık, öfke, suçluluk veya vicdan azabı olabileceği öne sürülmektedir (Holland, Klingspon ve Neimeyer, 2014). Yas sürecine ilişkin pişmanlık duygusu sıklıkla ele alınmakta ve bitmemiş iş algısına olası bir yanıtı temsil ettiği öne sürülmektedir (Holland ve arkadaşları, 2014).

Bitmemiş iş algısının ölen kişi ile bağlanmadaki problemlere işaret ettiği öne sürülmektedir (Klingspon ve ark., 2015). Bağlanma stili erken dönemde geliştiği ve yaşam boyu ilişkilenmede belirleyici olduğu ele alınmakta ve bir bağlanma figürünün kaybına verilen tepkide etkili olacağı öne sürülmektedir (Stroebe, 2002). Sevilen kişinin kaybının ardından, uzun süreli ve şiddetli ayrılık sıkıntısı kaybedilen kişi ile işlevsel ve sürdürülebilir bir bağlılık biçimi bulmakta zorlanma biçiminde kendini gösterebilir denilmektedir (Field ve Filanosky, 2010). Sürdürülen bağlar, adaptif bir biçimde kaybedilen kişi ile bağlı kalmaya yarayabileceği gibi yardımcı olmayan ruminasyonlara veya ilişkiye yapışmaya sebep olabilmektedir (Field, 2006).

Sınırlı sayıda çalışmadan elde edilen bulgular, kayıp yaşantılarında bitmemiş işlerin yas belirtilerinin şiddeti ile ilişkili olduğunu göstermiştir (Holland ve ark., 2006; Holland, Klingspon, Lichtenthal ve Neimeyer, 2018; Meier, Carr, Currier ve Neimeyer, 2013). Dahası, Klingspon ve arkadaşları (2015), kaybedilen kişi olan bitmemiş işlerin yas sürecindeki sıkıntılar ile ilişkisini ortaya koymuşlar ve yas sürecine ilişkin müdahalelere bitmemiş ilişkileri hedef alan bileşenlerin dahil edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

1.4.5. Süregiden Bağlar

Kaybedilen kişi ile ilişkinin, fiziksel varlığının son bulması ile bittiği düşünülse de pek çok araştırmacı bunun aksini iddia etmektedir. Kayıp yaşayan kişinin kaybettiği kişi ile sürdürdüğü içsel/tek taraflı ilişki süregiden bağlar (continuing bonds) kavramı ile ele alınmaktadır (Field, Gal-Oz ve Bonanno, 2003; Silverman, Klass ve Nickman, 1996). Süregiden bağlar ilk araştırılmaya başlandığında sağlıklı yas sürecine katkısı üzerinden çalışılmış ve sonrasında hangi tür bağların yas tutan kişiler için daha iyi olduğu incelenmeye başlanmıştır. Spesifik olarak, süregiden bağlar önceleri patolojik görüldüğü, sonradan daha olağan bakıldığı ve son olarak da yasin olumlu bir parçası olarak ele alındığı belirtilmektedir (Klass ve Steffen, 2018). Güncel yaklaşımlar, farklı kültürlerde ve de terapi süreçlerinde bireysel ve aile düzeyinde bağların nasıl işlediğini incelemek üzerine yoğunlaşmıştır (Klass ve Steffen, 2018). Bu yaklaşım, kaybedilen kişi ile süren bağların sağlıklı veya patolojik şeklinde bir ayrım içermemektedir. Dahası, süregiden bağların kaybedilen kişi ile yaşarken sahip olunan ilişkide gerçekleştirilemeyen şeyleri yeniden kurgulama imkanı verebileceğine dikkat çekilmektedir. Lindemann (1944)'ın akut yas kavramını tanımlarken sağlıklı yas görevi olarak ele aldığı bağları koparma gerekliliğinden bir hayli uzaklaştığını söylemek mümkün görünmektedir.

Çağdaş araştırmacılar, süregiden bağlara ilişkin önemli temalar tanımlamaktadır (Klass ve Steffen, 2018). Bunlardan ilki süregiden bağların kişilerarası olması olarak ele alınmaktadır. Buna göre, kaybedilen kişi ile devam eden ilişki hem sosyal ve kültürel bağların hem de kişisel ve sosyal kimliğin birer parçasını oluşturmaktadır. Dahası, ritüeller ve dini inançların ve hatta terapinin bu kişilerarası alana imkan sunduğu öne sürülmektedir. İkinci olarak süregiden bağların anlamı bulma veya yeniden yapılandırma için önemli bir tema olmasıdır. Neimeyer, Klass ve Dennis (2014) yası, *yerleşik yorumsal ve dile gelen aktivite (situated interpretive and communicative activity)* olarak ele almaktadır. Burada yasa ilişkin vurgulanan, belirli bir sosyo-kültürel yapı içerisinde kayba bir anlam üreterek ve ötekilerle alışveriş halinde olarak aktif bir özne olma halini içermesidir. Dahası, süregiden bağları yerleşik kültürel ve kişisel öğretilerden koparmak mümkün olmayacağı gibi ölenle etkileşimin kavramsallaştırılması için önemli olduğu vurgulanmaktadır (Klass ve Steffen, 2018). Anlam ile süregiden bağlar arasında iç içe geçmiş bir ilişki olduğu ve birbirlerini destekleyebildikleri öne sürülmektedir. Üçüncü

tema süregiden bağlar kapsamındaki duyuların ne derece gerçek olduğu veya orada olup olmadığına ilişkin ontolojik sorgulamayı içermektedir. Buna göre, kaybedilen kişiyle ilişkili duyuların nasıl algılandığı yas süreci açısından önemli görülmektedir. Sonuncu tema ise süregiden bağların kültürel bağlamı içerisinde anlaşılması gerekliliğini içermektedir. Her kültür kendi anlamlarını üreteceği gibi insanların kendi deneyimlerine ilişkin bir referans bulmasına olanak sunacağı öne sürülmektedir. Dahası, süregiden bağların belirli bir kültür içerisinde yas tutmanın nasıl deneyimlendiği, ifade edildiği ve çözümlendiğine ilişkin aydınlatıcı olduğu vurgulanmaktadır (Klass ve Steffen, 2018).

Süregiden bağlara ilişkin güncel literatür, yapının standardize edilmiş ölçüm araçları yerine araştırmadan araştırmaya değişen çeşitli yollarla ölçülmesi sebebiyle tutarlılığı düşük olarak görülmektedir. Süregiden bağların rolü ve işleviyle ilgili literatür tutarlı olmasa da, uzamış yas belirtilerindeki artış ile ilişkili bulunduğu araştırmalar ağırlıklı olarak yer almaktadır. Örneğin, Field, Nichols, Holen ve Horowitz'in 1999 yılında yürüttükleri boylamsal araştırmanın bulgularına göre, bir bağ olarak ölen kişinin eşyalarını kullanarak yatışmaya çalışma artmış uzamış yas şiddeti ile ilişkiliyken; bir bağ olarak hatıraları kullanarak yatışma düşük belirti şiddeti ile ilişkili bulunmuştur. Araştırmanın devam çalışmasında ise süregiden bağların çeşidinden bağımsız, erken dönemde yüksek elde edilen süregiden bağlar ölçümünün beşinci yılda elde edilen uzamış yas belirti şiddeti ile ilişkili olduğu saptanmıştır (Field ve ark., 2003). Yine aynı çalışmanın tekrar çalışmasını yürüten Boelen ve arkadaşları (2006), ilk ölçümde alınan eşya kullanarak yatışma, eşya tutma ve anılar yoluyla yatışma bağlarına ilişkin ölçümlerin uzamış yas belirtilerinin şiddetiyle ilişkili olduğunu belirlemişlerdir. Spesifik olarak, eşya kullanarak yatışmanın ilk ve ikinci ölçümlerdeki uzamış yas ve depresyon belirti şiddetiyle; eşya tutmanın ikinci ölçümdeki uzamış yas belirti şiddetiyle; anılar yoluyla yatışmanın ise ikinci ölçümdeki uzamış yas belirti şiddetiyle ilişkili bulunduğu öne sürülmektedir (Boelen, Bout ve Hout, 2003). Araştırmacılar bu bulgularla çelişen sonuçlar da bildirmektedir: Baştaki belirti düzeyinden bağımsız olarak, anılar yoluyla yatışmanın depresyonun değil ama uzamış yasin güçlü bir yordayıcısı olduğu saptanırken, kaybedilen kişinin eşyaları yoluyla yatışmanın uzamış yas ve depresyonu zayıf biçimde yordadığı bildirilmektedir (Boelen ve ark., 2006).

Field, Gao ve Paderna (2005), süregiden bağlara ilişkin ölçümdeki standardizasyon sorununa yönelik bir girişimde bulunmuş ve 47 maddelik süregiden bağ deneyimini içeren maddeden yola çıkarak iki faktör belirlemiştir: içsel (internalized) ve dışsal (externalized) süregiden bağlar. Field'a göre içsel süregiden bağlar ölen kişinin içselleştirilmesi, rol model görülmesi ve anıların bellekte tutulmasını içerirken dışsal bağlar kaybedilen kişiyi görmek, duymak, hissetmek, onunla konuşmak ve dış dünyada onu aramak gibi boyutları içermektedir.

Son olarak süregiden bağlar ile uzamış yas belirtilerinin incelendiği bir araştırmada kayba verilen anlamın aracı değişken olduğu belirlenmiştir (Neimeyer, Baldwin ve Gilies, 2006). Buna göre, katılımcıların kayba verilen anlam puanları arttıkça süregiden bağların uzamış yas belirti düzeyini yordayıcı gücünün arttığı tespit edilmiştir. Benzer biçimde, ülkemizde yapılan güncel bir çalışmanın bulgularına göre, süregiden bağlar uzamış yas belirtileri ile ilişkili bulunmuş ve bu ilişkide kayba verilen anlamın aracı rolü tespit edilmiştir (Keser ve Işıklı, 2020).

Özetle, süregiden bağlar kaybedilen kişi ile ilişkinin öldükten sonra biteceğine ilişkin varsayımı yıkan, kapsamı ölen kişiye ilişkin yapılan, düşünülen, hatırlanan her şeyi içereceğinden çok geniş ve kültüre duyarlı olduğu düşünülen bir kavram olarak ele alınmaktadır.

1.4.6. Anlamı Yeniden Yapılandırma

Yaşamda karşılaşılan olaylara anlam verme ihtiyacı oldukça insanidir. Aynı olayı yaşamış kişilerin dahi başlarından geçene farklı farklı anlam vermeleri olasıyken, anlam verme ihtiyacının kendisi herkesçe duyulan ortak bir durumdur. Neimeyer, sağlıklı yas süreci için kayıp sonrası geride kalanların bu kayba bir açıklama bulabilmelerinin, kayıp sonrası yaşama devam edebilmek için kendi sebeplerini üretebilmelerinin ve kaybettikleri kişinin bir daha gelmeyeceği yaşama yeniden anlam verebilmelerinin gerekli olduğunu vurgulamaktadır (2006).

Gillies, Neimeyer ve Milman (2014), alanyazında anlam ile ilişkili iki farklı perspektiften söz etmenin mümkün olduğunu belirtmektedirler: süreç olarak anlam verme (meaning making) ve sonuç olarak anlam verme (meaning made). Bir süreç olarak anlam, insanın

uğraşıyla karşılaştığı, aradığı, bulduğu ve/veya yaptığı bir şey olarak ele alınırken, sonuç olarak anlam, kişinin karşılaştığı, bulduğu ve/veya inşa ettiği bir şey olarak tarif edilmektedir. Anlamı, süreç değişkeni olarak ele alan araştırmacılar, anlamı yeniden yapılandırmayı uzamış yas belirtilerini yordayan bir değişken olarak çalışmaktayken (Davis, Wohl ve Verberg, 2007); sonuç değişkeni olarak değerlendirenler anlamı genel iyi oluşun bir bileşeni olarak görüp anlamı yeniden yapılandırma belirtilerinin sağlıklı yas süreci sonucunda ortaya çıktığını öne sürmektedirler (Gillies, Neimeyer ve Milman, 2014; 2015).

Park (2010) bir model önermiş ve yas tutan kişilerin kayba nasıl anlam verdiklerini bu model ile açıklama girişiminde bulunmuştur. Bu modele göre Park (2010), her insanın *global anlam yapısı* (global meaning structure) olduğunu ve bu yapının kişinin kendine ve içinde yaşadığı dünyaya ilişkin çeşitli anlamlardan oluştuğunu öne sürmektedir. Park (2010), bir de *durumsal anlam* (situational meaning) kavramını öne sürer ve bunu durumsal olarak ortaya çıkan bir anlam yapısı olarak ele alır. Durumsal anlam ile global anlam arasında uyumsuzluğun yoğun bir stres ve sıkıntı vereceğini ve bu sıkıntının ancak aradaki uyumsuzluğun giderilmesiyle rahatlayabileceğini öne sürmektedir.

Anlam literatüründe yaygın biçimde kabul gören bir diğer yaklaşım ise Neimeyer ve Gillies'in çalışmalarından öne sürdükleri anlamı yeniden yapılandırma modelidir. Gillies ve Neimeyer (2006), anlam dünyasının yeniden yapılandırılması sürecine ilişkin üç temel yapıdan bahsetmektedir: *anlam verme* (sense making), *olumlu yan görme* (benefit finding) ve *kimlikte değişim* (identity changing). Neimeyer (2006), *anlamı* süreç olarak görmekte ve insanın anlamı aktif olarak arayıp bulması, yapılandırması gerektiğini öne sürmektedir. Kayıp sonrası kişinin kendine sorduğu sorulara tahammül etmesini kolaylaştıracak ve yanıtlar bulabilmesini destekleyecek bir anlam dünyası oluşturmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır (Neimeyer, 2006). *Olumlu yan görme*, kayıp sonrası tablodaki tüm olumsuzluklara rağmen kişinin bir çıkış yolu görebilmesi veya olumlu bir yan çıkarılabilmesi kapasitesi biçiminde ele alınmaktadır (Neimeyer, 2006). Kişinin kaybıyla birlikte yitirdiği şeylere rağmen yeni bir takım şeyler edinebildiğini ya da öğrenebildiğini görme kapasitesi olumlu yan görme olarak ele alınmaktadır (Holland, Currier ve Neimeyer, 2006). *Son olarak*, *kimlikte değişim* ise kişinin kaybettiği yakınının

ölümü sonrası değişen gerçekliğe ve uyum sağlamak zorunda kaldığı yeni rollerine uygun biçimde değişebilmesi olarak tanımlanmaktadır (Neimeyer, 2006).

Alanyazında, anlamı yeniden yapılandırmanın, uzamış yas belirtilerindeki azalma ile ilişkili olduğu bildirilmektedir (Gillies ve ark., 2014; 2015; Neimeyer ve ark., 2006). Dahası, Neimeyer ve arkadaşları (2006), süregiden bağlar ile anlam verme arasında karşılıklı bir etkileşim olabileceğini öne sürmektedirler. Süregiden bağların yüksek düzeyde bildirilmesinin yalnızca kayba verilen anlam düzeyi düşük olduğunda uzamış yas belirtilerini yordadığını tespit etmişlerdir.

Bazı araştırmacılar ise, kayıp sonrası süreçte anlam vermenin kayıp sonrası uyum düzeyinin yüksek olması ile ilişkili olduğunu öne sürmektedirler (Davis, Wortman, Lehman ve Silver, 2000; Holland ve ark., 2006).

1.4.7. Sosyal Destek

Sevilme ve korunma inancı duyulan bir sosyal sisteme bağlanmak, ihtiyaç duyulduğunda çevreden gerçek bir yardım almak veya önem ve değer atfedilen bir sosyal gruba veya topluluğa bağlılık duymak ‘sosyal destek’ olarak ele alınmaktadır (Lepore, Evans ve Schneider, 1991). Cohen ve Wills (1985), sosyal destek ile psikolojik sağlık arasındaki ilişkiyi iki model ile açıklama girişiminde bulunmuşlardır. İlki yani Temel Etki Modeli’ne göre, sosyal destek olumsuz olaylarla başetmede yardımcı bir unsur olarak ele alınır ve fiziksel/ruhsal hastalıkların oluşumunu engelleyici bir faktör olarak görülür. Bir diğer ifadeyle, sosyal destek stres yaratan bir durum olsun olmasın fiziksel/ruhsal iyi oluş üzerinde olumlu bir etkiye sahip olarak değerlendirilir ve yetersiz olması durumunda olumsuzluklar doğabileceği düşünülmektedir (Cohen ve Wills, 1985). İkincisi, Tampon Etki Modeli’ne göre ise ortada stres yaratan bir durum olmadığı takdirde sosyal desteğin fiziksel/ruhsal iyi oluş üzerinde bir etkiye sahip olmadığı öne sürülmektedir. Stres yaratan bir durumun varlığında ise sosyal desteğin bu durumun etkilerine karşı tampon görevi görerek adaptasyonun sağlanmasını ve baş etmeyi kolaylaştırdığı aktarılmaktadır (Cohen ve Wills, 1985).

Sosyal destek düzeyinin düşük olması ile uzamış yas belirtilerindeki artışın ilişkili olduğu öne sürülmektedir (Riley, LaMontagne, Hepworth, and Murphy, 2007; Vanderwerker ve

Prigerson, 2004). Sosyal destek ile ilgili bulguların çoğu uzamış yas bozukluğuna ilişkin koruyucu bir işleve odaklansa da çelişkili bulguların varlığına dikkat çekilmektedir (Burke ve Neimeyer, 2013). Hatta, ilişki olmadığı sonucuna varan araştırma bulguları da bulunmaktadır (Cesur, 2012; Murphy, Chung ve Johnson 2002; Stroebe, Zech, Stroebe ve Abakoumkin, 2005).

1.4.8. Maneviyat ve Ritüeller

Alanyazında, inançların/değerlerin yalnızca dini inanç ile sınırlı ele alınmadığı, maneviyat (spirituality) kavramı ile tartışıldığı gözlenmiştir. Maneviyat ile yas süreci arasındaki ilişkide araştırmacılar çoğunlukla maneviyatın olumlu işlevine dair bulgular bildirmektedirler (Murphy, Johnson ve Lohan, 2003); Walsh ve ark., 2002). Dahası, maneviyatın kayba anlam verme ile ilgili olarak yardımcı edici bir rolü olabileceğini öne süren araştırmacılar bulunmaktadır (Murphy ve ark., 2003; Wortman ve Park., 2008). Öte yandan din, kayba bir açıklama getirme noktasında anlam arayışına destek olabilecek potansiyele sahip olsa da, dini inancın baş etme kaynağı olarak kullanılması ile uzamış yas bozukluğu arasında negatif ilişki olduğu öne sürülmektedir (Neimeyer ve Burke, 2011).

Kültür, din ve değerler sisteminden bağımsız olarak kaybın ardından çoğunlukla bir cenaze töreni gerçekleşir (O'Rourke, Spitzberg ve Hannawa, 2011). Bu törenlerin amacı, biçimi gibi ritüeller ise kültürden kültüre, dinden dine farklılık göstermektedir (Walter, 2005). Ölümüne bağlı kaybın sosyal alandaki ifadesi olarak düşünülebilecek cenaze törenlerinin yas süreçleri açısından işlevinin tartışıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Önceki çalışmaların cenaze töreni ve ritüeller ile yas tepkileri arasında bir ilişki olup olmadığına baktığı ancak neredeyse tamamında böyle bir ilişkinin varlığının tespit edilemediğinden bahsedilmektedir (Mitima-Verloop, Mooren ve Boelen, 2019). Ancak, yöntemsel olarak cenaze ve ritüellere ilişkin değerlendirmenin temel alındığı çalışmalarında da araştırmacılar beklenenin aksine yas tepkileriyle bir ilişki bulunamamışlardır (Mitima-Verloop ve ark., 2019).

Kayıp sonrası süreçteki kültürel etkinlikler ile dini tören ve ritüeller yüksek düzeyde sosyal temas içeren ve sağaltımı amaçlayan, geçiş sürecini kolaylaştırma işlevi görebilen

faaliyetler olarak düşünülebilir. Öte yandan, kaybın kamusallaşmasıyla toplumsal olarak kabul görmesi, yani ötekilerin kaybı tanınması kayıp yakınları için oldukça önemlidir. Bu törenlerin çeşitli sebeplerle gerçekleştirilememesi veya ertelenmesi yas sürecinde bozucu bir etkiye sahip olabilmektedir (Lenferink ve ark., 2017).

1.5. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu bölümde araştırmanın amacı, önemi ve özgün değeri ile araştırma hipotezleri aktarılacaktır.

1.5.1. Araştırmanın Amacı

Mevcut tez çalışmasının temel amacı ölüme bağlı kayıp yaşamış kişilerde Uzamış Yas Bozukluğu, Depresyon ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu belirtileri üzerinden farklı alt kümelerin saptanması ve bu kümelerin hangi risk faktörlerine bağlı olarak ayrıştıklarının incelenmesidir.

Daha özgül olarak, bu çalışmada her bir belirti alt kümesine yönelik risk faktörlerinin saptanması yani farklı seyirlerin ortaya çıkmasında rol oynayan faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, elde edilen gruplar çeşitli potansiyel risk faktörleri açısından birbirleriyle kıyaslanmıştır. Bu faktörlere karar verilirken, alanyazında kayıp sonrası süreçteki seyirleri etkileyebileceği öne sürülen değişkenlerin dahil edilmesi amaçlanmıştır. Tez çalışmasının sonucunda, ölüme bağlı kayıp yaşayan yetişkinlerde görülmesi muhtemel psikolojik belirtiler olan uzamış yas, depresyon ve travma sonrası stres belirtileri üzerinden farklı belirti örüntüleri gösteren grupların saptanması ve bu grupların hangi risk faktörlerine bağlı olarak birbirlerinden ayrıştıklarının incelenmesi amaçlanmaktadır.

1.5.2. Araştırmanın Önemi ve Özgün Değeri

Yas alanında yapılan çalışmaların tanı odaklı bir yaklaşımdan belirti odaklı boyutsal bir yaklaşıma evrilmesinin tarihçesi oldukça yakın bir zamana dayanmaktadır. Dünya çapında kısıtlı ve yakın tarihli araştırmalar ile bu yaklaşıma gözler çevrilmişse de Türkiye’de bu

yaklaşım ile kayıp sonrası yas sürecinin ele alındığı herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Dahası, geniş örneklem ve geniş değişken havuzu ile gerçekleştirilmiş olan mevcut araştırmanın önemli bir amacı da bu alanda yapılacak çalışmalara yön verilmesine olanak sağlamasıdır.

Kayıp sonrası hangi belirti örüntülerinin ortaya çıktığının ve bu örüntülerin hangi faktörlere bağlı olarak elde edildiklerinin incelenmesi ile koruyucu ve önleyici ruh sağlığı çalışmalarına katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Bir diğer deyişle, yaşam boyu karşılaşılan en zorlu yaşantılardan biri olan sevilen birinin kaybı ile hayata devam etmekte güçlük çeken kişilerin hangi özelliklerinin onları risk grubuna sokabileceğinin ve dolayısıyla koruyucu faktörlerin tespit edilmesi klinik açıdan önem arz etmektedir. Dahası, çalışmanın özgün yanı bu kişilerin tanı öncesi süreçte veya tanıdan bağımsız olarak belirli örüntüler göstermeleri durumunda kronik seyir öncesi tespit edilmelerine olanak sağlayacak olması olarak düşünülebilir. Kronik seyir gösteren kişiler açısından ise belirti odaklı bir yaklaşımın daha ekonomik olacağı öne sürülmektedir (Boelen ve Lenferink, 2019). Şöyle ki, belirli bir bozukluğun belirtilerinin hedef alan müdahalelerin çeşitli bozuklukların belirtilerinin bir arada bulunması durumunda yeterince kapsamlı bir müdahale olmayabileceği, yas tutan kişilerin bu tedavilerden yeterince fayda görmeyecekleri tartışılmaktadır. Mevcut yaklaşım ile bireylerin özgül yas yaşantılarını tanımlamak ve bireysel ihtiyaçların ortaya koyulması ile kapsamlı bir müdahale çerçevesine imkan sağlanacağı düşünülmektedir.

1.6. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Çalışmanın hipotezleri şu şekildedir:

1. Uzamış yas, depresyon ve travma sonrası stres belirtileri Örtük Sınıf Analizi ile incelendiğinde, farklı gruplar (sınıflar) ortaya çıkacaktır: Düşük belirti grubu, uzamış yas belirtilerinin baskın olduğu grup, depresif belirtilerin baskın olduğu grup, travma sonrası stress belirtilerinin baskın olduğu grup veya iki/üç bozukluk belirtilerinin benzer düzeyde bir arada olduğu karma gruptan en az üçü.
2. Kayıp yaşayan kişiye ait özelliklerden yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir seviyesi, psikiyatrik tanı, ilişki durumu, yaşam boyu kaybedilen kişi sayısı, yaşam boyu maruz

kalınmış travmatik olay sayısı, dini inanç, inancın gereklerini yetirme düzeyi, ölümden sonra yaşam inancı, ölen kişilerin bu dünyada neler olup bittiğine ilişkin haberdar olduklarına dair inanç, kayıp sonrası profesyonel yardım alma değişkenleri tespit edilen gruplarda (sınıflarda) yer alma olasılığını belirleyecektir.

3. Kaybedilen kişiye ilişkin özelliklerden kaybedilen kişinin yaşı, kaybedilen kişiye bakım verme süresi, kaybedilen kişinin yakınlık derecesi değişkenleri tespit edilen gruplarda (sınıflarda) yer alma olasılığını belirleyecektir.
4. Kayıp yaşantısına ilişkin özelliklerden kaybın üzerinden geçen zaman, ölüm nedeni, kaybın beklenirliği, kaybedilen kişinin bedenini görme, bitmemiş işler değişkeni, yas ve anlamı yeniden yapılandırma değişkeni, süregiden bağlar değişkeni, ilişki niteliği değişkeni, algılanan sosyal destek değişkeni ve bağlanma biçimi değişkenleri tespit edilen gruplarda (sınıflarda) yer alma olasılığını belirleyecektir.

2. BÖLÜM: YÖNTEM

Bu bölümde tez çalışmasında başvurulan örneklemin nasıl oluşturulduğu, veri toplama araçlarının tanıtımı ve psikometrik özellikleri, işlem süreci ve elde edilen verilerin analiz aşaması ayrıntılı olarak aktarılacaktır.

2.1. ÖRNEKLEM

Çalışmanın örneklemini, son 12 yılda bir yakınıni ölümü bağlı kaybetmiş 18 yaş üzeri kişilerden oluşmaktadır. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayalı yapılmıştır. Çalışma verisi, uygun örnekleme (convenient sampling) yöntemiyle, online anket platformu olan www.onlineanketler.com üzerinden çevrimiçi olarak toplanmıştır. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde “Örtük Sınıf Analizi” (Latent Class Analysis) için önerilen koşullar dikkate alınmış ve katılımcı sayısı için 1000 kişi hedeflenmiştir (Collins ve Wugalter, 1992; Tueller, Drotar ve Lubke, 2011).

Tablo 1. Örnekleme Ait Sosyo-Demografik Özellikler (N=1060)

Değişken	Sıklık (f)	Yüzde (%)
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	854	80.6
Erkek	204	19.2
Diğer	2	.2
<i>İlişki Durumu</i>		
İlişkisi yok	482	45.5
İlişkisi var, ayrı yaşayan	278	26.2
İlişkisi var birlikte yaşayan	30	2.9
Evli	234	22
Boşanmış/ Eşini kaybetmiş	36	3.4
<i>Eğitim Durumu</i>		
İlkokul/Ortaokul	15	1.4
Lise	461	43.5
Üniversite	419	39.5

Lisansüstü	165	15.6
<i>Gelir Düzeyi</i>		
Asgari ücret veya daha	476	44.9
Asgari ücret-3500TL arası	142	13.4
3500-7229TL arası	269	25.4
7230-10000TL arası	77	7.3
10000TL üzeri	96	9.1
<i>Psikiyatrik Tanı</i>		
Hayır	962	90.8
Evet	98	9.2
<i>Standart</i>		
<i>Yaş</i>	<i>Ort.</i>	<i>Sapma</i>
	28.17	11.41

Tablo 2. Katılımcıların Yaşadıkları Kayba, Kaybın Koşullarına ve Sahip Oldukları Bazı Değişkenlere Ait Özellikler (N=1060)

Değişken	Sıklık (f)	Yüzde (%)
<i>Kayıp Sayısı</i>		
1	417	39.3
2	328	30.9
3	166	15.7
4	75	7.1
5+	74	7
<i>Kayıbı En Çok Etkileyen Kişi</i>		
Anne	79	7.5
Baba	158	14.9
Abi/Abla/ Kardeş	26	2.4
Eş/ Sevgili	20	1.9
Çocuk	5	.5
Büyüanne/Büyükbaba	431	40.7
Yakın akraba (Teyze, hala, amca, dayı, yeğen, kuzen)	181	17.1
Akraba/hısım (gelin, damat, kayınvalide, kayınpeder, enişte vb)	19	1.8
Diğer	23	2.1
Arkadaş/ İş arkadaşı/ Komşu	118	11.1

Ölüm Sebebi

Trafik Kazası	70	6.6
İş Kazası	11	1
Kronik ölümcül hastalık (kanser gibi)	465	43.9
Ani ölümcül hastalık (kalp krizi veya beyin kanaması gibi)	319	30.1
İntihar	32	3
Salgın hastalık (COVID-19 gibi)	38	3.6
Cinayet (tanımadığı)	6	.6
Cinayet (tanıdığı)	12	1.1
Doğal afet	2	.2
İnsan eliyle gerçekleşen (terör, saldırı, soygun gibi)	9	.8
Yaşlılık (demans, yaşa bağlı kayıp gibi)	43	4.1
Ameliyat/ hastane mikrobu	11	1
Diğer	42	4

Beklenirlik

Ani, beklenmedik	681	64.2
Beklendik (sıralı)	379	35.8

Bakım verme

Evet	270	25.5
Hayır	790	74.5

Profesyonel Yardım

Evet	126	11.9
Hayır	934	88.1

Bedeni Görme

Evet	472	44.5
Hayır	588	55.5

Cenaze Töreni

Yapıldı	1037	97.8
Yapılmadı	23	2.2

Cenazeye katılım

Evet	804	75.8
------	-----	------

	Hayır	256	24.2
<i>Dini İnanç</i>			
	İnanmam	178	16.8
	İnancım zayıftır	162	15.3
	İnanırım	354	33.4
	İnancım kuvvetlidir	267	25.2
	İnancım çok kuvvetlidir	99	9.3
<i>İnancın gereklerini yerine getirme</i>			
	Yerine getirmiyorum	147	13.9
	Bazılarını yerine getiriyorum	504	47.5
	Çoğunlukla yerine getiriyorum	212	20
	Tamamen yerine getiriyorum	13	1.2
	Dini inancım yoktur	184	17.4
<i>Ölümden sonra yaşama</i>			
	İnanmıyorum	190	17.9
	Bilmiyorum/kararsızım	337	31.8
	İnanıyorum	533	50.3
<i>Ölen insanlar bu dünyada olup bitenden</i>			
	Haberdar olurlar	253	23.9
	Bilmiyorum/kararsızım	529	49.9
	Haberdar değildirler	278	26.2
<i>Çevreden alınan destek</i>			
	Hiç	70	6.6
	Biraz	157	14.8
	Orta	287	27.1
	Oldukça	306	28.9
	Çok fazla	240	22.6
<i>Çevreden alınan desteğin rahatlatması</i>			
	Hiç	150	14.2
	Biraz	188	17.7
	Orta	327	30.8
	Oldukça	241	22.7

	Çok fazla	154	14.5
<i>Çevreye verilen destek</i>	Hiç	76	7.2
	Biraz	143	13.5
	Orta	303	28.6
	Oldukça	291	27.5
	Çok fazla	247	23.3
<i>Travmatik olay sayısı</i>	0	245	23.1
	1	350	33
	2	245	23.1
	3	152	14.3
	4	53	5
	5	12	1.1
	6	3	.3
		Ort.	Ss
<i>Kaybedilen Kişinin Yaşı</i>		53.9	24.08
<i>Kaybın üzerinden geçen zaman (ay)</i>		44.09	37.58

2.2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada yer alan 1060 katılımcıdan, sosyo-demografik özelliklerin belirlenmesi amacıyla Demografik Bilgi Formu'nu doldurmaları istenmiştir. Ardından sırasıyla Beck Depresyon Ölçeği, Uzamış Yas Bozukluğu Ölçeği, Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Envanteri, Süregiden Bağlar Ölçeği, Olay Etkisi Ölçeği-R, Bitmemiş İşler Ölçeği-Kısa Form, Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeği-Kısa Formu, İlişki Niteliği Ölçeği- Yas Versiyonu ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinden oluşan bir ölçek seti uygulanmıştır.

2.2.1. Demografik Bilgi Formu (EK 1)

Bu form kapsamında katılımcıların yaş, sosyoekonomik düzey, eğitim gibi temel örneklem özelliklerini anlamaya yönelik soruların yanı sıra kayba yönelik sorular da sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcılara kimi kaybettikleri (anne, baba, eş, arkadaş gibi), ölüm sebebi, kaybın üzerinden geçen zaman, kaybedilen kişinin yaşı, kaybın beklenirliği, kayıp öncesi bakım verip vermedikleri, kayıp sonrası profesyonel yardım alıp almadıkları, kaybettikleri yakınlarının ölüm sonrası bedenini görüp görmedikleri, dini inanç ve ibadet, cenaze töreni ve katılım durumu, çevreden alınan destek, çevreye verilen destek gibi sorular yöneltmiştir. Buradaki temel amaç, kayba ilişkin kapsamlı bilgi edinmek ve kayıp sonrası süreçte etkili olabilecek faktörlerin çalışma kapsamında ele alınmasına olanak sağlamaktır.

Bu formun sonunda ek olarak Foa, Cashman, Jaycox ve Perry tarafından 1997 yılında geliştirilmiş olan Travma Sonrası Stres Tanı Ölçeği'nin ilk kısmı olan travmatik olay türünün (doğal afet, savaş, kaza gibi) belirlenmesine yönelik travmatik olay listesi kullanılmıştır. Dokuz seçenekten oluşan bu bölümle, katılımcıların birden fazla seçenek seçebilmeleri veya 'diğer' seçeneğini işaretleyerek maruz kaldıkları travmatik olayları bildirmeleri istenmiştir.

Tüm ölçeğin (Travma Sonrası Stres Tanı Ölçeği) Türkçe uyarlama çalışması Işıklı tarafından 2006 yılında yapılmıştır. Kullanılacak olan listenin herhangi bir psikometrik özelliği bulunmamaktadır.

2.2.2. Beck Depresyon Ölçeği (EK 2)

Ölçek, Beck, Ward, Mendelson, Mock ve Erbaugh tarafından 1961 yılında depresif belirti düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. 21 maddeden oluşan bir kendini değerlendirme aracıdır. Temel olarak depresyonda görülen somatik, duygusal, bilişsel ve motivasyonel belirti kümelerini değerlendirmek için geliştirilmiştir. Her bir madde depresyonun bir belirtisini değerlendirir ve her madde için 4 cümle verilir. Cümleler 0,1,2,3 olarak puanlanır. Madde puanlarının toplanmasıyla 0 ile 63 arasında değişen bir depresyon puanı elde edilir. Yüksek puanlar depresyon belirtilerinin fazla olduğuna işaret eder. BDE'nin

ilk versiyonu, Beck ve arkadaşları (1961) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin bu versiyonunun güvenilirlik çalışmasında, normal örneklem üzerinde test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .65; iki yarım güvenilirlikle belirlenen iç tutarlılık kat sayısı .78 olarak bulunmuştur.

Ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği Hisli tarafından 1989 yılında yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı .88 olarak hesaplanmıştır (Hisli, 1988; 1989).

Mevcut çalışma kapsamında tüm ölçek güvenilirliği incelenmiş ve Cronbach alfa .89 olarak elde edilmiştir.

2.2.3. Uzamış Yas Bozukluğu Ölçeği- PG-13 (EK 3)

Ölçek, Prigerson ve arkadaşları tarafından 2009 yılında uzamış yas bozukluğu belirtilerinin düzey ve şiddetinin ölçülebilmesi amacıyla geliştirilmiştir. Toplamda 19 maddeden oluşan ölçek ayrılma kaynaklı rahatsızlığı, bilişsel ve duygusal uzamış yas bozukluğu belirtilerini ve işlevsellikle ilgili kısıtlılıkları içermektedir. Ölçekteki 2 madde sürekliliğin, 8 madde görülen zararın ve 11 madde bilişsel, davranışsal ve duygusal belirtilerin değerlendirilmesine yöneliktir. Ölçeğe göre, uzamış yas bozukluğunun varlığından söz edebilmek için 5 kriterin karşılanması gerekmektedir: (A) Olay kriteri, (B) ayrılmadan doğan rahatsızlık kriteri, (C) süreklilik kriteri, (D) bilişsel, duygusal ve davranışsal belirtiler, (E) zarar görme kriteri. Ölçeğin puanlaması belirti maddelerinin toplanması ve süreklilik ile zarar görme maddelerinin çıkarılması şeklinde ele alınmışsa da özellikle önerilen bir kesme noktası bulunmamaktadır (Prigerson ve ark., 2009).

Ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması Keser ve Işıklı tarafından 2016 yılında yapılmıştır. Araştırmacılar, tüm ölçek iç tutarlık katsayısını .90 olarak bulmuşlardır (Işıklı, Keser, Prigerson ve Maciejewski, 2020).

Mevcut çalışma kapsamında, 19 maddelik forma ilişkin iç tutarlık katsayısı .92 olarak elde edilmiştir.

2.2.4. Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Envanteri-YAYYE (EK 4)

YAYYE kaybın ardından dünyaya yeniden anlam vermeyi, kayıptan bir şeyler öğrenip kişisel anlamda büyümeyi ve uyum sağlamayı değerlendiren bir ölçüm aracıdır. Ölçeğin orijinali Gillies ve arkadaşları tarafından 2015 yılında geliştirilmiştir. Ölçek, beşli likert tipi 29 madde ve 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar süregiden bağlar (continuing bonds), büyüme (personal growth), anlamsızlık-boşluk (meaningless-emptiness), huzuru bulma (peace) ve yaşamın değerini anlama (valuing life) alt ölçeklerinden oluşmaktadır. Ölçek toplam puan olarak veya alt boyut puanları alınarak kullanılabilir. Ölçekten alınan puanlar arttıkça anlamı yeniden yapılandırma düzeyi artmaktadır. Ölçeğin orijinalinin test-tekrar test güvenilirliği 0.71 bulunmuştur. Tüm ölçek için iç tutarlık katsayısı 0.84 olarak hesaplanmıştır. Alt ölçeklerin iç tutarlık katsayıları ise 0.76 ile 0.85 arasında değişmiştir.

Ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması Keser ve Işıklı tarafından 2018 yılında yapılmıştır. Orijinal formdan farklı olarak 4 alt boyut tespit edilmiş, süregiden bağlar Türkçe formda faktör olarak elde edilememiştir. Ölçeğin iç tutarlık katsayıları tüm ölçek için 0.82, büyüme alt ölçeği için 0.80, anlamsızlık-boşluk alt ölçeği için 0.77, teselli alt ölçeği için 0.77 ve huzur alt ölçeği için 0.80 olarak bulunmuştur.

Mevcut çalışma kapsamında tüm ölçek iç tutarlık katsayısı .87 bulunmuştur. Alt ölçekler iç tutarlık katsayısı açısından incelendiğinde ise, büyüme alt ölçeği için .88, anlamsızlık-boşluk alt ölçeği için .77, teselli alt boyutu için .82 ve huzur alt boyutu için ise alfa katsayısı .79 olarak elde edilmiştir.

2.2.5. Süregiden Bağlar Ölçeği (EK 5)

Ölçek Keser tarafından 2019 yılında oluşturulmuştur. Araştırmacı, Field ve Filanosky (2010)'nin 47 maddelik soru havuzuna ek olarak, literatürdeki diğer süregiden bağ ölçümlerini incelenerek bazı yeni maddeler eklemiş ve toplamda 57 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Bu madde havuzu kullanılarak Süregiden Bağlar Ölçeği (SBÖ) oluşturulmuştur. Ölçekte, fiziksel yakınlık arayışı alt boyutu, özdeşim alt boyutu, sitem ve öfke alt boyutu bulunmaktadır. Ölçeğin 28 maddelik 4 alt boyutlu yapısına göre

yapılan güvenilirlik analizlerinde Cronbach Alfa değerleri tüm ölçek için .93, fiziksel yakınlık arayışı alt ölçeği için .90, özdeşim alt ölçeği için .87, sitem alt ölçeği için .79 ve öfke alt ölçeği için ise .61 olarak hesaplanmıştır.

Mevcut çalışma kapsamında, tüm ölçek için hesaplanan iç tutarlık katsayısı .93 olarak elde edilmiştir. İç tutarlık katsayılarına ilişkin alt ölçekler incelendiğinde ise, fiziksel yakınlık arayışı alt ölçeği için .88, özdeşim alt boyutu için .89, sitem alt boyutu için .77 ve öfke alt boyutu için .70 olarak saptanmıştır.

2.2.6. Olay Etkisi Ölçeği-R (OEÖ-R) (EK 6)

Belirli bir olay sonucunda kişinin yaşadığı rahatsızlığı soruşturan 15 maddelik kendini değerlendirme ölçeğidir (Horowitz, Wilner ve Alvarez, 1979). OEÖ, intrusyon ve kaçınma olarak iki alt ölçekten oluşmuştur. Katılımcılardan son 7 gün içerisinde her bir ifadeye belirtilen durumun ne sıklıkta meydana geldiğini 4 noktalı ölçek üzerinde derecelendirmeleri istenmektedir. Bu 4 noktalı ölçek 0 (hiç), 1 (çok ender), 3 (zaman zaman), 5 (sıklıkla) şeklinde derecelenmektedir. İntrusyon alt ölçeğin iç tutarlılık katsayısı $\alpha=0.78$ ve kaçınma alt ölçeğinin alfa katsayısı $\alpha=0.82$ bulunmuştur (Horowitz ve ark., 1979). Toplam ölçek puanı için elde edilen test-tekrar test güvenilirlik katsayısı 0.87'dir. Olay Etkisi Ölçeği'nin ülkemizdeki geçerlik ve güvenilirlik çalışması Güneş (2001) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada yapılan faktör analizi sonucunda kaçınma alt ölçeğine ait iki madde (2 ve 8) dışarıda tutulmuştur. İntrusyon alt ölçeğine ait iç tutarlık katsayısı $\alpha=0.77$ ve kaçınma alt ölçeği için $\alpha=0.68$ olarak hesaplanmıştır.

Ölçek, DSM-III tanı ölçütleri belirlenmeden önce geliştirildiği için Weiss ve Marmar (1997) tarafından "aşırı uyarılmışlık"la ilgili maddeler de eklenerek toplam 21 maddeye çıkan ölçek Olay Etkisi Ölçeği-R (Impact of Event Scale-R) ismini almıştır; ölçek kaçınma, intrüsyon ve aşırı uyarılmışlık olmak üzere 3 alt faktörden oluşmuştur.

Ölçeğin gözden geçirilmiş formunun uyarılma çalışması Işıklı (2006) tarafından gerçekleştirilmiştir. Tüm ölçek için elde edilen Cronbach Alfa katsayısının 0.93; "aşırı uyarılmışlık" alt faktörü için 0.90; "intrüsyon" alt ölçeği için 0.83 ve "kaçınma" alt ölçeği için de 0.82 olduğu gözlenmiştir. Tüm ölçek maddeleri için hesaplanan madde toplam test korelasyon katsayılarına bakıldığında bir madde hariç (madde 5) diğer tüm

maddelerin yüksek katsayılara (0.35 ile 0.80 arasında değişmekte) sahip oldukları tespit edilmiştir.

Mevcut çalışma kapsamında tüm ölçeğin geçerlilik analizi yapılmış ve 22 madde için alfa .92 olarak saptanmıştır. Alt ölçeklere bakıldığında ise, Kaçınma Alt Ölçeği için hesaplanan alfa .82, Girici Düşünce Alt Ölçeği için hesaplanan alfa .89 ve Aşırı Uyarılmışlık Alt Ölçeği için hesaplanan alfa .88 olarak tespit edilmiştir.

2.2.7. Bitmemiş İşler Ölçeği-Kısa Form (BİÖ-KF) (EK 7)

Kayıp yaşantılarında bitmemiş işleri değerlendirmek amacıyla Holland ve arkadaşları tarafından 2018 yılında geliştirilmiştir. Ölçek beşli Likert tipi derecelendirmeye sahiptir. Ölçeğin 28 maddeden oluşan uzun ve sekiz maddeden oluşan kısa formları vardır. İki form da gerçekleştirilememiş yaşantılar (unfulfilled wishes) ve çözümlenmemiş çatışmalar (unresolved conflict) olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Gerçekleştirilememiş yaşantılar alt boyutu kayıp yaşayan kişi ile yaşanabilecek ancak kaçırılmış olan bir fırsat veya ilişkide eksik kaldığı düşünülen yaşantılara işaret ederken; çözümlenmemiş çatışmalar kaybedilen kişi ile olan çözümlenmemiş sorunları veya kayıp ile ilgili yaşanan içsel çatışmaları kapsamaktadır. Ölçeğin kısa formundan elde edilen toplam puan ve alt boyut puanlarının uzun formu ile oldukça güçlü korelasyon katsayılarına (0.95-0.98 arasında) sahip olduğu görülmüştür. İç tutarlılık katsayıları gerçekleştirilememiş yaşantılar alt boyutu için $\alpha=0.91$, çözümlenmemiş çatışmalar alt boyutu için $\alpha=0.86$ ve kısa form toplamı için $\alpha=0.90$ olarak hesaplanmıştır. Eş zamanlı geçerlilik için yapılan değerlendirmelerde ölçeğin yas belirti şiddeti, ilişki niteliği ve bağlanma boyutları ile ilişkili olduğu görülmüştür.

Ölçeğin Türkçe'ye uyarılma çalışması Cesur-Soysal tarafından 2020 yılında yapılmıştır. Ölçeğin toplam puan Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.75 olarak hesaplanmıştır.

Mevcut çalışma kapsamında, tüm ölçek için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı .82 olarak tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin iç tutarlılık katsayıları incelendiğinde, gerçekleştirilememiş yaşantılar alt boyutu için .85, çözümlenmemiş çatışmalar alt boyutu için ise .69 olarak tespit edilmiştir.

2.2.8. Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeği-Kısa Formu (YİYÖ-KF) (Ek 8)

Yetişkinlik dönemi bağlanma stillerini ölçmek amacıyla Wei, Russell, Mallinckrodt ve Vogel tarafından 2007 yılında geliştirilmiştir. 12 maddeden oluşan ölçeğin kaygı ve kaçınma olmak üzere iki alt ölçeği vardır. Ölçeğin iç tutarlılık güvenirlik katsayıları kaygı alt boyutu için .77 ile .86, kaçınma alt boyutu için .78 ile .88 arasında değişmektedir.

Ölçek Türkçeye 2016 yılında Savcı ve Aysan tarafından uyarlanmıştır. Ölçek kaygı ve kaçınma olmak üzere iki alt boyuttan oluşmuştur. Alt boyutların iç tutarlılık katsayıları 0.82-0.86 arasında bulunmuştur. YİYÖ-KF'nin iç tutarlılık güvenirlik katsayıları kaygı alt ölçeği için .90, kaçınma alt ölçeği için .90 ve ölçeğin bütünü için .94 olarak bulunmuştur.

Mevcut çalışma kapsamında tüm ölçek iç tutarlılık katsayısı .67 olarak hesaplanmıştır. İç tutarlılık katsayılarına ilişkin alt boyutlar incelendiğinde, kaçınma alt boyutu için .66, kaygı alt boyutu için ise .63 olarak belirlenmiştir.

2.2.9. İlişki Niteliği Ölçeği- Yas Versiyonu (Ek 9)

İlişki Niteliği Ölçeği, Pierce, Sarason ve Sarason tarafından 1991 yılında bireyin yakın ilişkide olduğu kişilerden algıladığı desteği ve ilişki özelliklerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek, 25 madde ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Türkçeye Özabacı tarafından 2011 yılında uyarlanmış olan ölçek sosyal destek, çatışma ve derinlik olmak üzere üç faktörden oluşmuştur. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.85, test-tekrar test güvenirliği 0.72 olarak bulunmuştur. Ölçeğin bu çalışma kapsamında da kullanılacak olan versiyonu 2019 yılında Bottomley, Smigelsky, Floyd ve Neimeyer tarafından ölüm öncesi ilişki niteliğini ölçmek amacıyla yas örneklemine uygun olarak düzenlenerek (bazı maddelerin çıkartılması ve soru formatlarının yakın kaybına uyarlanması) psikometrik özellikleri sınanmıştır. Çalışma sonucunda ölçek 13 madde ve 2 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar yani yakınlık ve çatışmanın alfa katsayıları sırasıyla .95 ve .88 olarak saptanmıştır.

Gökler-Danışman, Keser ve Ar-Karcı tarafından ölçeğin Türkçe adaptasyon çalışması 2020 yılında yapılmış ancak henüz yayınlanmamıştır. Buna göre, ölçeğin iç tutarlık katsayıları tüm ölçek için .84, yakınlık alt boyutu için .95, çatışma alt boyutu için ise .65 olarak elde edilmiştir. Ölçeğin maddelerinin alt boyutlara orijinal form ile bire bir örtüşecek şekilde yüklendiği saptanmıştır.

Mevcut çalışma kapsamında ölçeğin iç tutarlık katsayısı .85 olarak hesaplanmıştır. Alt ölçeklere ilişkin iç tutarlık katsayıları ise yakınlık alt ölçeği için .92, çatışma alt ölçeği için .84 olarak elde edilmiştir.

2.2.10. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (Ek 10)

Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği (Multidimensional Scale of Percieved Social Support) bireyin aile, arkadaş ve özel biri tarafından olmak üzere 3 farklı kaynaktan algıladığı sosyal destek seviyesini ölçmek amacıyla Zimet, Dahlem, Zimet ve Farley tarafından 1988 yılında geliştirilmiş likert tipi bir ölçektir. Ölçek her biri 4 madde içeren ve 3 kaynağı temsil eden 3 alt boyuttan oluşmakla birlikte toplamda 12 madde içermektedir. Bu alt boyutlar ‘aile’, ‘arkadaş’ ve ‘özel bir insan’ alt boyutlarıdır. Her madde 7 basamaktan oluşmakta ve “kesinlikle katılmıyorum” ile “kesinlikle katılıyorum” arası değişen derecelere göre 1-7 arasında bir değerlendirilmeden oluşmaktadır. Ölçekten elde edilebilecek en yüksek puan 84 olup puan yükseldikçe bireyin algıladığı sosyal desteğin de arttığı düşünülmektedir. Ölçeğin orijinalinde, ‘aile’ alt boyutu için hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı .91, ‘arkadaş’ alt boyutu için .87 ve ‘özel bir insan’ alt boyutu için .85 olarak hesaplanmıştır (Zimet ve ark., 1988).

Eker ve Arkar tarafından 1995 yılında ölçeğin Türkçe’ye uyarlaması, bu formun yapı geçerliliği, faktör yapısı ile güvenilirliği yapılmıştır. Alt ölçeklerden “özel bir insan” ölçeğinin kültürel öğeler nedeniyle yapı geçerliliğinin daha düşük çıkması sebebiyle Eker, Arkar ve Yıldız 2001 yılında aile ve özel bir insan kavramlarının tanımlarını daha net yaparak ölçeği iyileştirmişlerdir. Farklı örneklerde yapılan çalışmalar ile cronbach alfa ile elde edilen iç geçerlilik katsayıları .80 ve .95 arasında bulunmuştur. Alt ölçeklerde ise bu katsayılar .78 ile .91 arasında değişen değerler olarak elde edilmiştir. Ölçeğin

Türkçe uyarlaması ile özgün halinin faktör yapıları benzer çıkmıştır (Arkar ve Eker, 1995).

Mevcut çalışma kapsamında hesaplanan tüm ölçek iç tutarlık katsayısı .90 olarak elde edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin iç tutarlık katsayıları incelendiğinde, aileden alt boyutu için .91, arkadaş alt boyutu için .93 ve özel bir insan alt boyutu için ise .96 olarak tespti edilmiştir.

2.3. İŞLEM

Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyon izninin alınmasının ardından çalışma verileri toplanmaya başlanmıştır. Araştırmanın verileri internet ortamında, bir çevrimiçi anket sistemi olan onlineanketler.com vesilesiyle toplanmıştır. Bu amaçla, ilk olarak çeşitli sosyal medya platformları, açık veya kapalı haberleşme grupları ile bireysel ilişkiler üzerinden anket bağlantı bilgisinin yaygınlaştırılması sağlanmıştır. Sonrasında, Hacettepe Üniversitesi Basın ve Halka İlişkiler Müdürlüğü aracılığıyla anketin bağlantı bilgisi Hacettepe Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan (lisans/lisansüstü) öğrenciler ile idari/akademik personelin hacettepe.edu.tr uzantılı e-posta adreslerine gönderilmiştir. Araştırmaya gönüllü katılım sağlamayı kabul eden katılımcılar kendilerine iletilen e-posta mesaj gövdesindeki bağlantıya tıklayarak çalışmaya dâhil olmuşlardır. İlaveten, akademik dönem içerisinde Ankara, Aydın, İstanbul, İzmir ve Konya'daki üniversitelerin çoğunluğu psikoloji bölümü öğrencilerinden oluşan geniş bir öğrenci ağı çalışmaya katılım ve yaygınlaştırılması biçiminde katkı sağlanmıştır. Katılımcılar araştırmanın bağlantısına tıkladıklarında karşılıklarına ilk olarak Gönüllü Katılım Formu çıkmıştır (EK 11). Araştırmaya katılmayı kabul etmek istemedikleri durumda anket sonlanmıştır. Gönüllü katılım Formunda katılımcılara diledikleri noktada çalışmadan çekilme haklarının bulunduğu açıkça ifade edilmiştir. Araştırmanın hem duyuru metninde hem de Gönüllü Katılım Formunda ölçek setinin uzun süreceği de göz önünde bulundurularak katılımcıları teşvik etmek amacıyla her 10 katılımcı için TEMA vakfına 1 fidan bağışında bulunulacağı belirtilmiştir. Çalışma tamamlandığında bu vaat yerine getirilerek elde edilen bağış belgesi, anket bağlantı bilgisinin yaygınlaştırılması amacıyla kullanılan duyuru kanallarında paylaşılacaktır.

Çevrimiçi veri toplamadan kaynaklı ortaya çıkabilecek birtakım yanlışlıkların önüne geçebilme amacıyla ankete ilişkin bazı koşullar göz önünde bulundurulmuştur. Bu amaçla, herhangi bir katılımcının anketi birden fazla kez yanıtlayabilmesini engellemek için IP kısıtlaması yapılmıştır. Bu şekilde, aynı IP numarası ile birden fazla kez anket sorularının cevaplanması sistem tarafından engellenmiştir. Ek olarak, katılımcıların ölçek setini doldurma sürelerinin yaklaşık 35-40 dakika olması öngörülmüştür. Katılımcıların tek seferde ölçeği tamamlamayabilecekleri ihtimali göz önüne alınarak yarım kalması ihtimalinin önüne geçmek amacıyla kalınan yerden devam edebilme seçeneği eklenmiştir. Son olarak, katılımcıların tüm anketi tamamlama süreleri incelenerek 10 dakikadan kısa sürdüğü görülen uygulamalar, anket sorularının okunup yanıtlanması açısından mümkün olmayacağı için nihai analize dahil edilmemiştir.

2.4. VERİ ANALİZİ

Tüm verinin analizine geçilmeden önce, çalışmada kullanılan ölçeklerden Beck Depresyon Envanteri ile Olay Etkisi Ölçeği'nin analizlerdeki gücünün artırılması amacıyla kısa formları oluşturulmuş ve SPSS aracılığıyla madde-toplam analizleri yapılarak kısa formlarının gücü sınanmıştır. Tüm verinin değerlendirilmesinde ilk olarak Mplus v7 yazılımı kullanılmıştır. UYB, TSSB ve Depresyon belirtilerinden sınıf üyeliklerinin saptanması için Mplus'ta Örtük Sınıf Analizi (Latent Class Analysis-LCA) yürütülmüştür. Örtük Sınıf Analizi benzer özelliklere sahip bireyleri belirli bir belirti profili üzerinden aynı sınıfa atamaktadır. Tek sınıflı model en cimri olan model olarak düşünülebilir. Artan sınıf sayıları ile amaçlanan, ideal sayıdaki gizli sınıf sayısının tespit edilmesidir. Çalışma kapsamında, optimum sayıdaki sınıfın saptanmasında literatürde de referans alınan şu endeksler kullanılmıştır: Bayesian Information Criterion (BIC), Sample-size adjusted Bayesian Information Criterion (SS-BIC), the Aikake's Information Criterion (AIC), Entropi, Lo–Mendell–Rubin testi (LRT) ve the Bootstrap Likelihood Ration Test (BLRT). Düşük BIC ve AIC ile yüksek entropi değerleri modele daha iyi bir uyuma işaret etmektedir. Nihai model seçiminin uyum, yorumlanabilirlik ve tutumluluk ilkelerine uygun olarak yapılması önerilmektedir (Nylund, Asparouhov ve Muthén, 2007). Mevcut çalışmada, istatistiki olarak en uyumlu, tutumlu ve yorumlanabilirliği yüksek modelin seçilmesiyle takip eden analizlere geçilmiştir.

Potansiyel olarak çok sayıda yordayıcı olması nedeniyle, ilk önce sosyodemografik ve kayba ilişkin değişkenlerin sınıf üyeliği açısından etkisi olup olmadığı incelenmiştir. Sonrasında kullanılan tüm ölçekler ve alt ölçeklerinin sınıf üyeliği üzerindeki etkisi sınanmıştır. Bu amaçla, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Ki-Kare Analizi yürütülmüştür. Daha sonra, tek değişkenli analizlerde anlamlı olarak ortaya çıkan değişkenlerden hangilerinin ve ne düzeyde sınıf üyeliğini yordadığını incelemek için Multinomial Lojistik Regresyon Analizi yürütülmüştür. Bu analizler için SPSS v21 kullanılmıştır.

3. BÖLÜM: BULGULAR

3.1. KAPSAMLI ANALİZLER ÖNCESİ YÜRÜTÜLEN İSTATİSTİKİ SÜREÇLER

3.1.1. Verilerin İstatistiksel Analizlere Uygunluğunun İncelenmesi

Analizlere geçmeden önce, mevcut verilerin yürütülecek olan parametrik analizlere uygunluğu incelenmiştir. Öncelikle, kayıp veri ve uçdeğer analizleri yürütülmüş, verilerin SPSS'e aktarımı esnasında oluşabilecek hatalı veri girişlerinin kontrolü sağlanmıştır. Ardından, verinin normal dağılım varsayımını sağlayıp sağlamadığını incelemek amacıyla kullanılan tüm ölçüm araçlarından alınan puanlara ilişkin basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri hesaplanmıştır. Tüm değerlerin -1 ile +1 arasında olduğu saptanmıştır. Sosyal bilimlerde yapılan çalışmalar için normal dağılım varsayımının karşılanabilmesi, bu değerlerin -1.5 ile +1.5 arasında olmasını gerektirmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2014). Yürütülen çalışmanın normal dağılım varsayımını karşılandığı tespit edilmiştir.

3.1.2. Beck Depresyon Envanteri Ve Olay Etkisi Ölçeği'nin Madde Sayılarının Azaltılması

Bağımlı değişken havuzundaki madde sayılarının az olması, Örtük Sınıf Analizinin gücünün artması için önerilmektedir (Nylund, Asparouhov ve Muthén, 2007). Bunun temel sebebi, Örtük Sınıf Analizi yönteminde analize dahil edilen her bir madde/ifade analizin doğası gereği bağımlı değişken muamelesi görmektedir. Bağımlı değişken sayısının azaltılması amacıyla, her üç ölçeğin kısa formlarının oluşturulması amacıyla analizler yaparak çıkarılabilir maddelerin çıkartılması ve yola daha az madde sayısı ile devam edilmesi amaçlanmıştır. Uzamış Yas Bozukluğu Ölçeği (PG-13) için Evet/Hayır şeklinde yanıtlanan 3 ve 13. Maddeleri analize dahil edilmemiş, az sayıda madde içeren ve doğrudan tanı koymaya yönelik bir ölçek olması sebebiyle ölçeğin orijinal biçimi korunmuştur. İkinci olarak, Olay Etkisi Ölçeğinin madde sayısının azaltılıp azaltılamayacağı test edilmiştir. Tüm ölçeğin geçerlilik analizi yapılmış ve 22 madde için

alfa .92 olarak saptanmıştır. Alt ölçeklere bakıldığında ise, Kaçınma Alt Ölçeği ($n=8$) için hesaplanan alfa .82, Girici Düşünce Alt Ölçeği ($n=8$) için hesaplanan alfa .89 ve Aşırı Uyarılmışlık Alt Ölçeği ($n=6$) için hesaplanan alfa .88 olarak tespit edilmiştir. Tüm ölçek ve alt ölçekler için alfayı asgari düzeyde etkileyerek madde sayısını azaltma girişimi sonucunda alt ölçeklere ilişkin önceki ve madde sayıları düşürüldükten sonraki madde-toplam test istatistiklerine ilişkin analiz tabloları aşağıda aktarıldığı gibidir.

Tablo 3. Olay Etkisi Ölçeği Madde-Toplam Test İstatistikleri

			Madde Silindiğinde				
			X	σ^2	r	r ²	α
Kaçınma Ölçeği	Alt	Madde 5	13.62	35.58	.28	.11	.84
		Madde 7	13.86	31.54	.52	.28	.81
		Madde 8	13.96	30.68	.65	.49	.79
		Madde 11	13.80	30.07	.69	.54	.78
		Madde 12	13.99	31.93	.62	.39	.79
		Madde 13	13.83	32.24	.50	.28	.81
		Madde 17	14.27	32.43	.58	.38	.80
		Madde 22	13.89	30.74	.59	.40	.80
Girici		Madde 1	13.86	37.97	.71	.54	.87
Düşünce Ölçeği	Alt	Madde 2	14.31	39.35	.62	.41	.88
		Madde 3	14.08	38.35	.70	.53	.87
		Madde 6	14.11	38.34	.70	.51	.87
		Madde 9	13.86	36.60	.72	.53	.87
		Madde 14	14.41	38.95	.66	.50	.87
		Madde 16	14.34	37.89	.72	.56	.87
		Madde 20	14.15	39.67	.50	.28	.89
Aşırı		Madde 4	8.78	19.82	.70	.49	.86
Uyarılmışlık		Madde 10	9.02	20.38	.72	.54	.86
Alt Ölçeği		Madde 15	8.75	19.38	.68	.48	.87
		Madde 18	8.64	18.89	.74	.56	.86
		Madde 19	9.08	20.62	.69	.49	.87

Madde 21	9.12	21.04	.69	.52	.87
----------	------	-------	-----	-----	-----

Not. X : Madde silindiğinde ölçek ortalaması; σ^2 : Madde silindiğinde ölçek varyansı; r : Düzeltilmiş madde-toplam test korelasyonu; r^2 : Çoklu korelasyon karesi; α : Madde silindiğinde alfa katsayısı

Tablo 4. Olay Etkisi Ölçeği Silinmiş Maddeler Sonrası Madde-Toplam Test İstatistikleri

		Madde Silindiğinde				
		X	σ^2	r	r^2	α
Kaçınma Alt Ölçeği	Madde 8	5.99	8.49	.65	.46	.75
	Madde 11	5.82	7.99	.72	.53	.71
	Madde 12	6.01	9.55	.55	.31	.79
	Madde 22	5.91	8.41	.60	.36	.78
Girici	Madde 1	4.12	4.57	.65	.42	.72
Düşünce Alt Ölçeği	Madde 9	4.11	4.06	.66	.44	.71
	Madde 16	4.60	4.72	.62	.39	.75
Aşırı	Madde 10	5.08	7.22	.69	.51	.77
Uyarılmışlık Alt Ölçeği	Madde 15	4.81	6.77	.61	.38	.81
	Madde 19	5.14	7.35	.66	.45	.78
	Madde 21	5.18	7.56	.67	.50	.77

Not. X : Madde silindiğinde ölçek ortalaması; σ^2 : Madde silindiğinde ölçek varyansı; r : Düzeltilmiş madde-toplam test korelasyonu; r^2 : Çoklu korelasyon karesi; α : Madde silindiğinde alfa katsayısı

Madde sayılarının azaltılması işlemi sonrasında tutulan maddeler ile ($n=11$) kısa formun tüm ölçek güvenilirlik analizine göre alfası .88 olarak hesaplanmıştır. Alt ölçekler için ise, Kaçınma Alt Ölçeği ($n=4$) için hesaplanan alfa .81, Girici Düşünce Alt Ölçeği ($n=3$) için hesaplanan alfa .80 ve Aşırı Uyarılmışlık Alt Ölçeği ($n=4$) için hesaplanan alfa .83 olarak elde edilmiştir.

Benzer işlem Beck Depresyon Envanteri için de uygulanmıştır. Tüm ölçeğin geçerlilik analizi yapılmış ve 21 madde için alfa .89 olarak saptanmıştır. Ölçeğin orijinalinde tanımlanmış alt boyutlar olmaması sebebiyle ölçek maddelerinin tüm ölçek ile olan analizleri incelenmiştir (Bkz. Tablo 5). Maddelere ilişkin değerlerin birbirine yakın olması sebebiyle ölçek maddeleri değerlerine göre tek tek çıkarılarak tüm ölçek alfası korunacak

şekilde kısa bir form oluşturulmuştur (Bkz. Tablo 6). Buna göre, kısa formun ($n=14$) alfa değeri de .89 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5. Beck Depresyon Envanteri Madde-Toplam Test İstatistikleri

Madde Silindiğinde					
	X	σ^2	r	r^2	α
Madde 1	11.68	73.35	.62	.42	.88
Madde 2	11.64	74.140	.56	.39	.89
Madde 3	11.77	73.94	.48	.36	.89
Madde 4	11.52	73.05	.66	.47	.88
Madde 5	11.71	74.72	.53	.38	.89
Madde 6	11.91	74.56	.48	.31	.89
Madde 7	11.78	73.88	.63	.52	.88
Madde 8	11.66	73.64	.57	.42	.89
Madde 9	12.08	76.63	.47	.29	.89
Madde 10	11.68	72.84	.48	.28	.89
Madde 11	11.56	73.68	.46	.26	.89
Madde 12	11.56	72.60	.63	.43	.88
Madde 13	11.64	72.61	.62	.43	.88
Madde 14	11.87	74.26	.50	.34	.89
Madde 15	11.53	72.93	.61	.43	.88
Madde 16	11.64	74.85	.46	.27	.89
Madde 17	11.46	72.60	.59	.42	.88
Madde 18	12.06	78.06	.33	.31	.89
Madde 19	12.19	79.64	.21	.24	.89
Madde 20	11.93	76.92	.37	.21	.89
Madde 21	11.74	74.70	.38	.19	.89

Not. X: Madde silindiğinde ölçek ortalaması; σ^2 : Madde silindiğinde ölçek varyansı; r: Düzeltilmiş madde-toplam test korelasyonu; r^2 : Çoklu korelasyon karesi; α : Madde silindiğinde alfa katsayısı

Tablo 6. Beck Depresyon Envanteri Silinmiş Maddeler Sonrası Madde-Toplam Test İstatistikleri

Madde Silindiğinde					
	X	σ^2	r	r^2	α
Madde 1	8.56	42.22	.61	.41	.88
Madde 2	8.51	42.61	.58	.38	.88
Madde 3	8.65	42.14	.53	.35	.89
Madde 4	8.40	42.01	.65	.47	.88
Madde 5	8.59	43.08	.55	.37	.88
Madde 6	8.79	43.04	.49	.30	.89
Madde 7	8.65	42.24	.67	.51	.88
Madde 8	8.54	42.05	.61	.423	.88
Madde 10	8.56	42.18	.44	.228	.89
Madde 12	8.44	41.79	.62	.417	.88
Madde 13	8.51	41.62	.62	.420	.88
Madde 14	8.74	42.76	.51	.313	.89
Madde 15	8.41	41.72	.62	.431	.88
Madde 17	8.34	41.89	.56	.371	.88

Not. X: Madde silindiğinde ölçek ortalaması; σ^2 : Madde silindiğinde ölçek varyansı; r: Düzeltilmiş madde-toplam test korelasyonu; r^2 : Çoklu korelasyon karesi; α : Madde silindiğinde alfa katsayısı

Her iki ölçek için de tüm maddeleri içeren versiyonları ile çalışma kapsamında kullanılan kısa formları arasındaki korelasyon kat sayıları hesaplanmıştır. Buna göre, Olay Etkisi Ölçeği için uzun ($X = 42.74$, $SS = 16.06$) ve kısa ($X = 21.08$, $SS = 8.54$) formlarının korelasyon katsayısı .97 olarak hesaplanmıştır ($p < 0.01$). Beck Depresyon Envanteri için ise uzun ($X = 12.33$, $SS = 9.03$) ve kısa ($X = 9.21$, $SS = 6.97$) formlarının korelasyon katsayısı .97 olarak elde edilmiştir ($p < 0.01$).

3.2. ÖRTÜK SINIF ANALİZİNE İLİŞKİN BULGULAR

Bu bölümde öncelikli olarak örtük sınıf analizine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 7. Tek Sınıftan Altı Sınıfa Kadar Olan Çözümlerin İstatistikî Uyum Değerleri

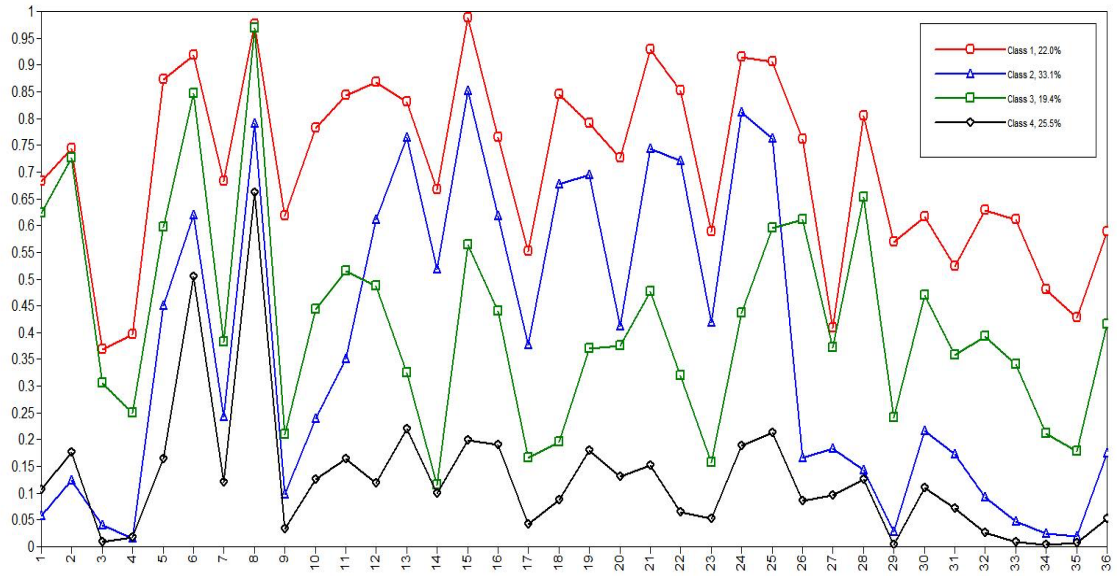
Model	LL	BIC	SS-BIC	AIC	E	Vlmrt p	Blrt p	Sınıf
1	-30721.66	61708.03	61587.33	61519.32	-	-	-	1060
2	-28049.14	56627.71	56386.32	56250.29	.91	0	0	441
3	-27189.77	55173.67	54811.59	54607.54	.89	0	0	332
4	-26731.26	54521.36	54038.58	53766.52	.89	0	0	199
5	-26502.67	54328.89	53725.42	53385.34	.87	.32	.32	161
6	-26353.39	54295.03	53570.87	53162.78	.88	.27	.27	115

Not. LL: Log-likelihood; BIC: Bayesian information criterion; SS-BIC: Sample-size adjusted Bayesian information criterion; AIC: Akaike information criterion; E: Entropi; Vlmrt: Vuong-Lo-Mendell-Rubin likelihood ratio test; Blrt: Bootstrap likelihood ratio test; Sınıf: O model için en az sayıda katılımcıya sahip sınıf

Dört sınıflı bir çözüm ile üç sınıflı bir çözüm arasında uyum endekslerinde önemli bir fark olmaması sebebiyle yorumlanabilirlik gözetilerek dört sınıflı çözümün optimal olarak alınması kararlaştırılmıştır. Bu çözüm ile, bir yüksek belirti sınıfı ($N = 236$), bir depresyon sınıfı ($N = 353$), bir uzamış yas sınıfı ($N = 199$) ve bir dayanıklı/ düşük belirti sınıfı ($N = 272$) elde edilmiştir. Sınıfların belirlenmesinde, belirtinin belirli bir sınıfta mevcut olma olasılığının yüksek olmasından söz edebilmek için o belirtinin 60% olasılık ve üzerinde bir olasılıkta olması beklenmiştir (Bkz. Tablo 8). Nickerson ve arkadaşları, 0.15'in altındaki değerleri belirtinin bulunma olasılığı düşük, 0.15 ve 0.59 arasını bulunma olasılığını orta düzeyde ve 0.60 üzeri olasılığı belirtinin bulunma olasılığı yüksek olarak kabul etmektedir (2014).

Böylece, uzamış yas, depresyon ve travma sonrası stres belirtilerinin her üçünün de yüksek seyrettiği gruba yüksek belirti sınıfı, yalnızca depresyon belirtilerinin yüksek seyrettiği gruba depresyon sınıfı, yalnızca uzamış yas belirtilerinin yüksek gözlendiği gruba uzamış yas sınıfı ve hiçbir belirti grubunun yükselmediği sınıfa ise düşük belirti/dayanıklı sınıf tanımlaması yapılarak devam edilmesi uygun görülmüştür.

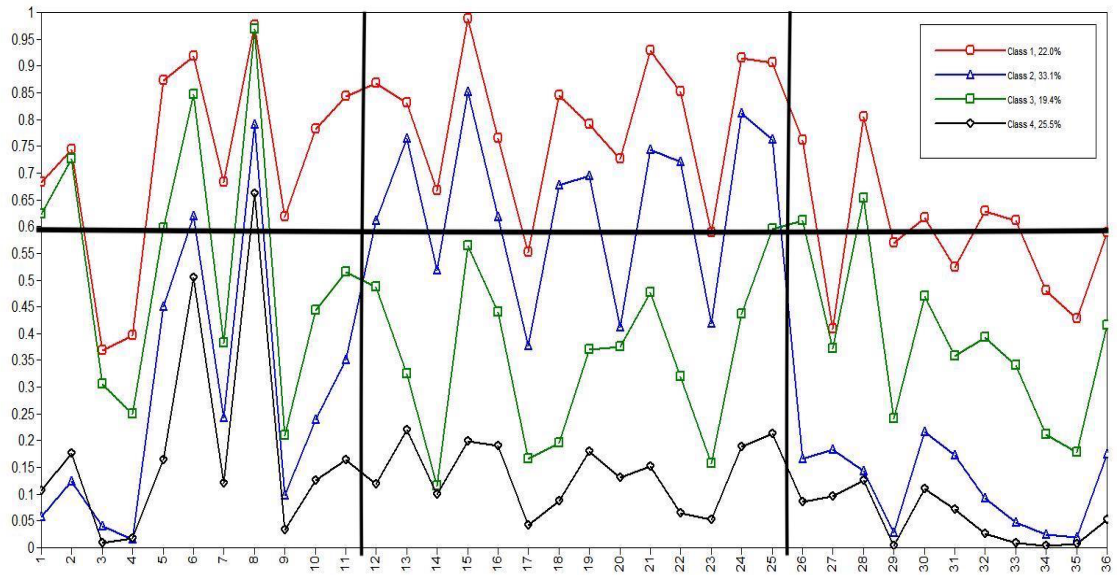
Şekil 1. Dört Sınıflı Çözüm için Tahmini Belirti Sıklıklarının Gösterimi



Not 1. X eksenini: 1 ile 11 arası Uzamış Yas Ölçeği maddeleri; 12 ile 25 arası Beck Depresyon Ölçeği Kısa Formu maddeleri; 26 ile 36 arası Olay Etkisi Ölçeği Kısa Formu maddeleri

Not 2. Y eksenini: Ölçek maddelerinin bulunma olasılıkları (1 üzerinden)

Şekil 2. Dört Sınıflı Çözüm için Tahmini Belirti Sıklıklarının Ölçek Maddeleri ve Kritik Değere Göre Bölgelere Ayrılmış Gösterimi



Not 1. X eksenini: 1 ile 11 arası Uzamış Yas Ölçeği maddeleri; 12 ile 25 arası Beck Depresyon Ölçeği Kısa Formu maddeleri; 26 ile 36 arası Olay Etkisi Ölçeği Kısa Formu maddeleri

Not 2. Y eksenini: Ölçek maddelerinin bulunma olasılıkları (1 üzerinden)

Tablo 8. Sınıflara Göre Bulunma Olasılığı 60% Üstündeki Belirti Bildirir Ölçek Maddeleri

		Yüksek Belirti	Depresyon	Uzamış Yas	Dayanıklı
UY1	Son 1 ayda kayıp yakınının özlemine ve hasretini duyma	.68		.62	
UY2	Son 1 ayda kayıp yakınıyla ilgili duygusal ızdırıp, yoğun üzüntü ya da keder hissetme	.74		.72	
UY6	Yaşamdaki rol ile ilgili kafa karışıklığı ya da benlik duygusunda azalma	.87			
UY7	Kayıbı kabullenmekte güçlük çekme	.91	.62	.84	
UY8	Kayıptan beri başkalarına güvenmekte zorluk	.68			
UY9	Kayıp nedeniyle buruk hissetme	.97	.79	.96	.66
UY10	Artık hayata devam etmenin zor olacağını hissetme	.61			
UY11	Kayıptan beri duygusal olarak hissizleşmiş gibi hissetme	.78			
UY12	Kayıptan beri hayatın boş ya da anlamsız olduğunu, doyum vermediğini hissetme	.84			
BD1	Üzüntülü ve sıkıntılı hissetme	.86	.61		
BD2	Gelecek hakkında umutsuzluk ve karamsarlık	.83	.76		
BD3	Kendini başarısız görme	.66			
BD4	Eskisi kadar zevk almama	.98	.85		
BD5	Suçlu hissetme	.76	.61		
BD7	Kendini kabahatli bulma	.84	.67		

BD8	İntihar düşünceleri	.79	.69
BD10	Sinirlilik	.72	
BD12	Kararsızlık	.92	.74
BD13	Kendini fiziksel olarak beğenmeme	.85	.72
BD15	Uykuda bozulma	.91	.81
BD17	İştahta azalma	.90	.76
OE1	Kaybımı hatırlatan her türlü şey, kaybımla ilgili duygularımı yeniden ortaya çıkardı	.76	.61
OE9	Kaybımla ilgili görüntüler aniden zihnimde canlandı	.80	.65
OE11	Kaybım hakkında düşünmemeye çalıştım	.61	
OE15	Uykuya dalmakta güçlük çektim.	.62	
OE16	Kaybımla ilgili çok yoğun duygu değişiklikleri yaşadım	.61	

Not. UY: Uzamış Yas Ölçeği; BD: Beck Depresyon Ölçeği; OE: Olay Etkisi Ölçeği

Örtük Sınıf analizi sonuçlarına göre, çalışma kapsamında 4 sınıflı model ile analizlere devam edilmesi uygun görülmüş ve bu karar alınırken referans alınan parametreler bir üst paragrafta aktarılmıştır. Belirtilere ilişkin istatistiki veriler ise Tablo 8’de aktarılmıştır. Buna göre, yüksek belirti, depresyon, uzamış yas ve dayanıklı (düşük belirti) sınıflar tespit edilmiştir. Tespit edilen sınıflarda bulunmayı belirleyen yordayıcı değişkenlere ilişkin analizler bir sonraki aşamada aktarılmaktadır.

3.3. GRUP YORDAYICILARINA İLİŞKİN ANALİZLERE DAHİL EDİLECEK DEĞİŞKENLERİN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK ANALİZLER

Örtük Sınıf Analizi ile tespit edilen grupların ortalamalarının hangi değişkenler düzeyinde farklılaştığının tespit edilmesi amacıyla bir dizi Ki-Kare ve Manova analizi yürütülmüştür. Kategorik değişkenler için Ki Kare, sürekli değişkenler için ise MANOVA analizleri yapılmıştır.

3.3.1. Ki Kare Bulguları

Sınıflar arası hangi değişkenler açısından önemli düzeyde farklar oluştuğunun tespit edilmesi amacıyla kategorik değişkenlere Ki-Kare Testi uygulanmıştır. Her hücre için beklenen değerın 5'i geçmediği durumlar için uygun görülen alt kategoriler birleştirilmiştir. Birleştirilmiş kategoriler Tablo 9'da belirtilmiştir. Ancak, cinsiyet değişkeni için diğer seçeneğini işaretleyen 3 katılımcının verisi değişkenin Ki-Kare analizinde dışarıda bırakılmıştır.

Yapılan analiz sonuçlarına göre, demografik değişkenler arasında cinsiyet ($\chi^2_{(12)} = 13.79, p = .003$), eğitim ($\chi^2_{(9)} = 25.86, p = .002$), ilişki durumu ($\chi^2_{(9)} = 34.35, p = 0.00$), tanı ($\chi^2_{(3)} = 14.12, p = .003$) ve gelir düzeyi ($\chi^2_{(12)} = 21.64, p = .042$) anlamlı çıkmıştır. Bir diğer deyişle, örneklemden elde edilen dört sınıfın cinsiyet, eğitim düzeyi, ilişki durumu, tanı ve gelir düzeyleri açısından anlamlı düzeyde farklılaştıkları tespit edilmiştir. Kayıpla ilişkili değişkenlere bakıldığında ise, kaybı en çok etkileyen kişi ($\chi^2_{(21)} = 124.01, p = 0.00$), ölüm nedeni ($\chi^2_{(24)} = 42.28, p = 0.012$), kaybın beklenirliği ($\chi^2_{(3)} = 24.89, p = 0.00$), bedeni görme ($\chi^2_{(3)} = 26.56, p = 0.00$), dini inanç ($\chi^2_{(12)} = 29.46, p = 0.003$), dini inancın gereklerini yerine getirme ($\chi^2_{(12)} = 42.66, p = 0.00$), ölümden sonra yaşam inancı ($\chi^2_{(6)} = 17.25, p = 0.008$), ölen insanların bu dünyada olup bitenden haberdar olduklarına ilişkin inanç ($\chi^2_{(6)} = 19.81, p = 0.003$), çevreden alınan destek ($\chi^2_{(12)} = 35.20, p = 0.00$), çevreden alınan desteğin rahatlatması ($\chi^2_{(12)} = 73.32, p = 0.00$), çevreye verilen destek ($\chi^2_{(12)} = 43.35, p = 0.00$) ve kayıp sonrası profesyonel yardım alma ($\chi^2_{(3)} = 12.14, p = 0.007$) değişkenleri bakımından gruplar arası anlamlı farklar tespit edilmiştir.

Tablo 9. Kategorik Değişkenlere İlişkin Ki-Kare Analiz Sonuçları

		Grup				
		Yüksek Belirti	Depresyon	Uzamış Yas	Dayanıklı	Σ
Cinsiyet	Erkek	35	69	29	71	204
	Kadın	199	284	170	201	854
Σ		234	353	199	272	1058
Eğitim	İlk/Ortaokul	5	1	7	2	15
	Lise	82	175	77	127	461
	Üniversite	109	129	83	98	419
	Yüksek Lisans	40	48	32	45	165
	Σ	236	353	199	272	1060
Gelir	asgari ücret veya daha az	111	179	64	122	476
	asgari ücret- 3500tl arası	28	42	35	37	142
	3500-7229tl arası	62	82	59	66	269
	7230-10000tl arası	13	25	20	19	77
	10000tl üzeri	22	25	21	28	96
	Σ	236	353	199	272	1060
	İlişki	İlişkisi yok	106	183	77	116
İlişkisi var		69	115	50	74	308
Evli		51	48	64	71	234
Boşanmış/ Dul		10	7	8	11	36
Σ		236	353	199	272	1060
Tani	hayır	204	315	183	260	962
	evet	32	38	16	12	98
Σ		236	353	199	272	1060
Kaybı en çok	Anne	31	11	19	18	79
	Baba	53	29	38	38	158

etkileyen kişi	Abi/Abla/Kard eş	10	3	11	2	26
	Eş/Sevgili	10	1	8	1	20
	Büyükanne/ Büyükbaba	58	190	61	122	431
	Akraba	42	69	43	46	200
	Arkadaş/İş arkadaşı/Komş u	25	40	14	39	118
	Diğer	5	9	4	5	23
Σ		234	352	198	271	1055
Ölüm nedeni	Kaza	21	28	11	21	81
	Kronik Hastalık	89	168	83	125	465
	Ani Ölümcül Hastalık	72	105	61	81	319
	İntihar	8	11	6	7	32
	Salgın Hastalık/ Doğal Afet	18	5	13	4	40
	Cinayet	7	4	4	3	18
	İnsan Eliyle Gerçekleşen	5	2	2	0	9
	Yaşlılık/Dema ns	6	14	9	14	43
	Diğer	10	16	10	17	53
Σ		236	353	199	272	1060
Kaybın beklenirli ği	Ani, beklenmedik oldu	176	209	141	155	681
	Beklendik oldu (eceliyle/ sıralı ölüm)	60	144	58	117	379
Σ		236	353	199	272	1060
	hayır	201	318	165	250	934

Profesyon						
el yardım	evet	35	35	34	22	126
Σ		236	353	199	272	1060
Bedeni						
görme	hayır	105	222	96	165	588
	evet	131	131	103	107	472
Σ		236	353	199	272	1060
inanc						
	inanmam	46	68	21	43	178
	inancım					
	zayıftır	40	64	27	31	162
	inanırım	77	123	65	89	354
	inancım					
	kuvvetlidir	54	76	56	81	267
	inancım çok					
	kuvvetlidir	19	22	30	28	99
Σ		236	353	199	272	1060
Dinin						
gereklerin	dinimin					
i yerine	gerekliliklerini					
getirme	yerine					
	getirmiyorum	31	54	27	35	147
	dinimin					
	gerekliliklerin					
	den bazılarını					
	yerine					
	getiriyorum	112	179	88	125	504
	dinimin					
	gerekliliklerini					
	çoğunlukla					
	yerine					
	getiriyorum	42	46	57	67	212
	dinimin					
	gerekliliklerini					
	tamamen					
	yerine					
	getiriyorum	1	4	7	1	13

	dini inancım					
	yoktur	50	70	20	44	184
Σ		236	353	199	272	1060
Ölümden sonra	ölümden sonra yaşam olduğuna inanmıyorum	49	66	23	52	190
	bilmiyorum/kararsızım	80	125	64	68	337
	ölümden sonra yaşam olduğuna inanıyorum	107	162	112	152	533
Σ		236	353	199	272	1060
Haberdarlık	ölen insanlar bu dünyada olup bitenlerden haberdar olurlar	68	67	62	56	253
	bilmiyorum/kararsızım	114	182	99	134	529
	ölen insanlar bu dünyada olup bitenlerden haberdar değildirler	54	104	38	82	278
Σ		236	353	199	272	1060
çevre desteği	hiç	20	21	11	18	70
	biraz	49	60	21	27	157
	orta	57	115	46	69	287
	oldukça	62	97	62	85	306
	çok fazla	48	60	59	73	240

Σ		236	353	199	272	1060
rahatla	hiç	52	47	23	28	150
tma	biraz	60	72	33	23	188
	orta	74	112	60	81	327
	oldukça	37	75	47	82	241
	çok fazla	13	47	36	58	154
Σ		236	353	199	272	1060
çevreye	hiç	25	23	10	18	76
destek	biraz	43	60	20	20	143
	orta	71	109	58	65	303
	oldukça	55	95	52	89	291
	çok fazla	42	66	59	80	247
Σ		236	353	199	272	1060

Not. Σ : Toplam

3.3.2. MANOVA Bulguları

Sınıflar arası hangi değişkenler açısından önemli düzeyde farklar oluştuğunun tespit edilmesi amacıyla sürekli değişkenlere çok yönlü varyans analizi (MANOVA) uygulanmıştır. Öncesinde, değişkenler arası korelasyonlar incelenerek (Bkz. Tablo 10) yüksek korelasyon gösteren yaş, kayıp sayısı, kaybedilen kişinin yaşı, bakım verme süresi ve travmatik olay sayısı için MANOVA testi tek seferde yapılmıştır. Bu şekilde hata payının azaltılması amaçlanmıştır. Tüm model için yürütülen analiz anlamlı çıkmıştır ($F_{(18, 2973.162)} = 6.332$, $p = .035$, Wilks' Lambda = 0.89, kısmi $\eta^2 = 0.035$). Değişkenler incelendiğinde ise, yaş [$F_{(3,1056)} = 19.30$, $p = .000$, $\eta_p^2 = .052$], kaybedilen kişi sayısı [$F_{(3,1056)} = 9.56$, $p = .000$, $\eta_p^2 = .026$], kaybedilen kişinin yaşı [$F_{(3,1056)} = 5.12$, $p = .002$, $\eta_p^2 = .014$], kaybın üzerinden geçen zaman [$F_{(3,1056)} = 4.69$, $p = .003$, $\eta_p^2 = .013$], bakım verme süresi [$F_{(3,1056)} = 5.33$, $p = .001$, $\eta_p^2 = .015$] değişkenlerinin Örtük Sınıf Analizi ile tespit edilen dört farklı grup arasında anlamlı düzeyde farklılaştıkları tespit edilmiştir. Post-hoc testi aşamasında, Levene testi sonuçları anlamlı çıkan değişkenlerin tamamı için .05'ten küçük elde edildiğinden Games-Howell düzeltmesi yapılmıştır. İkili karşılaştırmaların sonucu Tablo 11'de aktarılmıştır. Buna göre, depresyon ($X = 24.76$, $SS = 7.22$) sınıfındaki katılımcıların yaşı yüksek belirti ($X = 29.47$, $SS = 11.46$), uzamış yas

($X = 31.74$, $SS = 13.98$) ve dayanıklı ($X = 28.84$, $SS = 12.57$) sınıfların tamamından daha düşük elde edilmiştir. Kaybedilen kişi sayısı bakımından depresyon ($X = 1.87$, $SS = 1.03$) sınıfındaki katılımcıların, yüksek belirti ($X = 2.31$, $SS = 1.37$), uzamış yas ($X = 2.43$, $SS = 1.48$) ve dayanıklı ($X = 2.16$, $SS = 1.42$) sınıflarındakilere kıyasla daha az sayıda kişi kaybettikleri tespit edilmiştir. Yüksek belirti ($X = 48.73$, $SS = 23.52$) sınıfındaki katılımcıların kaybettikleri kişinin yaşının depresyon ($X = 55.57$, $SS = 24.68$) ve uzamış yas ($X = 56.65$, $SS = 21.91$) sınıflarına kıyasla daha düşük olduğu görülmüştür. Yüksek belirti ($X = 38.69$, $SS = 36.84$) grubunda bulunan katılımcıların yaşadıkları kaybın üzerinden depresyon ($X = 47.02$, $SS = 33.75$) ve dayanıklı ($X = 48.47$, $SS = 39.44$) gruba kıyasla daha kısa süre geçtiği tespit edilmiştir. Depresyon ($X = 2.58$, $SS = 9.51$) sınıfındaki katılımcıların bakım verme sürelerinin uzamış yas ($X = 7.35$, $SS = 21.84$) sınıfındaki katılımcılara kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük olduğu gözlenmiştir.

Tablo 10. Demografik/Kayba İlişkin Sürekli Değişkenlerin Birbirleriyle Olan Korelasyonları

	Yaş	Kayıp sayısı	Kaybın yaşı	Geçen zaman	Bakım	Travmatik Olay Sayısı
Yaş	--	.55*	.15*	.05	.15*	-.02
Kayıp sayısı		--	-.01	.09*	.08*	.18*
Kaybın yaşı			--	-.07*	.04	-.15*
Geçen zaman				--	.03	.04
Bakım					--	.01
Travmatik olay sayısı						--

Not. * $p < .05$

Tablo 11. Demografik/Kayba İlişkin Sürekli Değişkenlerin MANOVA Bulguları

	Sınıf	Ortalama Farkı	Std. Hata	p	95% GA	
Yaş	Games- 1.00	2.00	4.71*	.83	.00	2.54 - 6.88
	Howell 2.00	3.00	-6.99*	1.06	.00	-9.74 - -4.24
	2.00	4.00	-4.09*	.85	.00	-6.29 - -1.88

Kayıp	Games-	1.00	2.00	.44*	.10	.00	.169 - .710
Sayısı	Howell	2.00	3.00	-.55*	.11	.00	-.867 - -.251
		2.00	4.00	-.28*	.10	.02	-.552 - -.023
Kayıbın	Games-	1.00	2.00	-6.84*	2.01	.00	-12.04 - -1.64
Yaşı	Howell	1.00	3.00	-7.92*	2.18	.00	-13.55 - -2.30
Geçen	Games-	1.00	2.00	-8.33*	2.99	.02	-16.05 - -.60
Zaman	Howell	1.00	4.00	-9.78*	3.38	.02	-18.51 - -1.05
Bakım	Games-						
	Howell	2.00	3.00	-4.77*	1.62	.01	-8.98 - -.55

Not1. * $p < .05$

Not2. Sınıf 1: Yüksek Belirti; Sınıf 2: Depresyon; Sınıf 3: Uzamış Yas; Sınıf 4: Dayanıklı

Çalışmada kullanılan ölçeklerin alt ölçeklerine ilişkin yürütülen MANOVA sonuçları her ölçeğin alt ölçeklerini arasındaki korelasyonun yüksek olması beklendiğinden bir arada analiz edilmiştir. İlk olarak Bitmemiş İşler Ölçeğinin alt ölçekleri ile MANOVA yürütülmüştür. Tüm model için yürütülen analiz anlamlı çıkmıştır ($F_{(6, 2110)} = 58.76, p = .000$, Wilks' Lambda = 0.734, kısmi $\eta^2 = 0.143$). Alt boyutlar incelendiğinde ise, yaşantı alt boyutu [$F_{(3,1056)} = 50.319, p = .000, \eta_p^2 = .125$] ile çatışma alt boyutu [$F_{(3,1056)} = 109.414, p = .000, \eta_p^2 = .237$] anlamlı bulunmuştur. Bitmemiş İşler Ölçeğinin her iki alt boyutu için de Levene testi sonuçları anlamlı çıktığından post-hoc olarak Games-Howell düzeltilmesi yapılmıştır. Buna göre, gerçekleştirilememiş yaşantılar alt boyutu incelendiğinde, yüksek belirti ($X = 16.13, SS = 4.38$) sınıfındaki katılımcıların depresyon ($X = 12.44, SS = 4.97$), uzamış yas ($X = 14.18, SS = 5.02$) ve dayanıklı ($X = 11.14, SS = 5$) sınıfların her üçünden de daha yüksek puanlara sahip oldukları görülmüştür. Depresyon ($X = 12.44, SS = 4.97$) sınıfındaki katılımcıların ise dayanıklı ($X = 11.14, SS = 5$) sınıftan yüksek, uzamış yas ($X = 14.18, SS = 5.02$) sınıfından düşük puanlara sahip oldukları tespit edilmiştir. Çözümlemememiş çatışmalar alt boyutuna ilişkin ise, yüksek belirti ($X = 9.42, SS = 3.92$) sınıfındaki katılımcıların depresyon ($X = 5.71, SS = 2.47$), uzamış yas ($X = 6.91, SS = 3.06$) ve dayanıklı ($X = 5.12, SS = 2.17$) sınıfların her üçünden de daha yüksek puanlara sahip oldukları görülmüştür. Depresyon ($X = 5.71, SS = 2.47$) sınıfındaki katılımcıların uzamış yas ($X = 6.91, SS = 3.06$) sınıfından düşük dayanıklı ($X = 5.12, SS = 2.17$) sınıftan yüksek puanlar aldığı gözlenmiştir. Son olarak, uzamış yas (X

= 6.91, $SS = 3.06$) sınıfının dayanıklı ($X = 5.12$, $SS = 2.17$) sınıftan daha yüksek puanlar aldığı tespit edilmiştir.

Tablo 12. Bitmemiş İşler Ölçeğine İlişkin MANOVA Bulguları

Alt Boyut	Sınıf	Ortalama Farkı	Std. Hata	p	95% GA	
Yaşantı	Games-	1.00 2.00	3.6922*	.38930	.000	2.6890 - 4.6955
	Howell	1.00 3.00	1.9589*	.45627	.000	.7818 - 3.1361
		1.00 4.00	4.9964*	.41670	.000	3.9224 - 6.0705
		2.00 3.00	-1.7333*	.44378	.001	-2.8781 - -.5885
		2.00 4.00	1.3042*	.40299	.007	.2659 - 2.3425
		3.00 4.00	3.0375*	.46800	.000	1.8305 - 4.2446
Çatışma	Games-	1.00 2.00	3.7169*	.28781	.000	2.9741 - 4.4598
	Howell	1.00 3.00	2.5134*	.33542	.000	1.6483 - 3.3785
		1.00 4.00	4.2993*	.28768	.000	3.5567 - 5.0419
		2.00 3.00	-1.2035*	.25399	.000	-1.8592 - -.5478
		2.00 4.00	.5824*	.18645	.010	.1021 - 1.0627
		3.00 4.00	1.7859*	.25384	.000	1.1305 - 2.4413

Not1. * $p < .05$

Not2. Sınıf 1: Yüksek Belirti; Sınıf 2: Depresyon; Sınıf 3: Uzamış Yas; Sınıf 4: Dayanıklı

Çalışmada kullanılan bir diğer ölçek olan Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Ölçeğinin alt ölçekleri ile yürütülen MANOVA sonuçlarına göre tüm model anlamlı bulunmuştur ($F_{(12, 2786.268)} = 57.397$, $p = .000$, Wilks' Lambda = 0.557, kısmi $\eta^2 = 0.177$). Büyüme alt boyutu [$F_{(3, 1056)} = 34.531$, $p = .000$, $\eta_p^2 = .089$], anlamsızlık-boşluk alt boyutu [$F_{(3, 1056)} = 221.270$, $p = .000$, $\eta_p^2 = .386$], teselli alt boyutu [$F_{(3, 1056)} = 20.587$, $p = .000$, $\eta_p^2 = .055$] anlamlı bulunmuştur. Huzur alt boyutu [$F_{(3, 1056)} = 2.223$, $p = .084$, $\eta_p^2 = .006$] ise anlamlı bulunmamıştır. Alt ölçeklerin tamamının Levene testi anlamlı çıktığından post-hoc olarak Games-Howell düzeltmesi yapılmıştır. Buna göre, büyüme alt boyutu incelendiğinde depresyon ($X = 29.22$, $SS = 9.27$) sınıfı yüksek belirti ($X = 32.09$, $SS = 7.81$), uzamış yas ($X = 37.34$, $SS = 7.79$), ve dayanıklı ($X = 32.55$, $SS = 10.37$), sınıflarının hepsinden daha düşük puanlara sahip bulunmuştur. Dayanıklı ($X = 32.55$, $SS = 10.37$) sınıf ise uzamış yas ($X = 37.34$, $SS = 7.79$) sınıfından daha düşük

puanlar almıştır. Anlamsızlık-boşluk alt boyutuna bakıldığında, yüksek belirti ($X = 32.09$, $SS = 7.81$) sınıfının depresyon ($X = 29.22$, $SS = 9.27$), uzamış yas ($X = 37.34$, $SS = 7.79$) ve dayanıklı ($X = 32.55$, $SS = 10.37$) sınıflardan daha yüksek puanlar aldığı tespit edilmiştir. Depresyon ($X = 29.22$, $SS = 9.27$) sınıfının uzamış yas ($X = 37.34$, $SS = 7.79$) sınıfından düşük, dayanıklı ($X = 32.55$, $SS = 10.37$) sınıftan yüksek; uzamış yas ($X = 37.34$, $SS = 7.79$) sınıfının ise dayanıklı ($X = 32.55$, $SS = 10.37$) sınıftan yüksek puanlar aldıkları saptanmıştır. Teselli alt boyutu için, dayanıklı ($X = 25.77$, $SS = 6.82$) sınıfın yüksek belirti ($X = 27.15$, $SS = 5.15$) ve uzamış yas ($X = 28.27$, $SS = 5.25$) sınıflarından düşük depresyon ($X = 24.35$, $SS = 6.56$) sınıfından yüksek puanlar aldığı gözlenmiştir. Depresyon ($X = 24.35$, $SS = 6.56$) sınıfının yüksek belirti ($X = 27.15$, $SS = 5.15$) ve uzamış yas ($X = 28.27$, $SS = 5.25$) sınıflarından daha düşük puanlar aldığı bulunmuştur.

Tablo 13. Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Ölçeğine İlişkin MANOVA Bulguları

Alt Boyut	Sınıf	Ortala ma Farkı	Std. Hata	p	95% GA	
Büyüme	Games- Howell	1.00 2.00	2.86*	.70	.00	1.04 - 4.69
		1.00 3.00	-5.24*	.75	.00	-7.18 - -3.31
		2.00 3.00	-8.11*	.74	.00	-10.02 - -6.20
		2.00 4.00	-3.33*	.79	.00	-5.39 - -1.27
		3.00 4.00	4.78*	.83	.00	2.62 - 6.94
Anlamsızlık- Boşluk	Games- Howell	1.00 2.00	7.52*	.40	.00	6.47 - 8.56
		1.00 3.00	4.93*	.45	.00	3.75 - 6.11
		1.00 4.00	9.25*	.40	.00	8.20 - 10.31
		2.00 3.00	-2.58*	.37	.00	-3.54 - -1.62
		2.00 4.00	1.73*	.31	.00	.93 - 2.54
	3.00 4.00	4.32*	.37	.00	3.35 - 5.29	
Teselli	Games- Howell	1.00 2.00	2.80*	.48	.00	1.55 - 4.05
		1.00 4.00	1.38*	.53	.04	.00 - 2.75
		2.00 3.00	-3.92*	.51	.00	-5.23 - -2.60
		2.00 4.00	-1.42*	.54	.04	-2.81 - -.02
		3.00 4.00	2.50*	.55	.00	1.06 - 3.93

Not1. * $p < .05$

Not2. Sınıf 1: Yüksek Belirti; Sınıf 2: Depresyon; Sınıf 3: Uzamış Yas; Sınıf 4: Dayanıklı

Süregiden Bağlar Ölçeğinin tüm alt ölçekleri için yürütülen MANOVA sonuçlarına göre tüm model anlamlı bulunmuştur ($F_{(12, 2786.268)} = 42.205, p = .000$, Wilks' Lambda = 0.643, kısmi $\eta^2 = 0.137$). Dışsal alt boyutu [$F_{(3, 1056)} = 139.031, p = .000, \eta_p^2 = .283$], özdeşim alt boyutu [$F_{(3, 1056)} = 104.883, p = .000, \eta_p^2 = .230$], illüzyon alt boyutu [$F_{(3, 1056)} = 71.326, p = .000, \eta_p^2 = .168$], çatışma alt boyutu [$F_{(3, 1056)} = 86.828, p = .000, \eta_p^2 = .198$], anlamlı bulunmuştur.

Levene testi sonuçları anlamlı çıktığından post-hoc olarak Games-Howell düzeltmesi yapılmıştır. Fiziksel yakınlık arayışı alt boyutu için yüksek belirti ($X = 21.63, SS = 7.28$) sınıfındaki katılımcıların, depresyon ($X = 21.63, SS = 7.28$), uzamış yas ($X = 21.63, SS = 7.28$) ve dayanıklı ($X = 13.59, SS = 4.65$) sınıflarındakilerden daha yüksek puanlar aldıkları saptanmıştır. Uzamış yas ($X = 19.48, SS = 6.38$) sınıfı puanlarının depresyon ($X = 21.63, SS = 7.28$) ve dayanıklı ($X = 13.59, SS = 4.65$) sınıflardaki puanlardan daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Özdeşim alt ölçeği incelendiğinde, yüksek belirti ($X = 18.94, SS = 7.11$) sınıfının depresyon ($X = 12.23, SS = 3.95$) ve dayanıklı ($X = 12.15, SS = 4.57$) sınıflardan daha yüksek; uzamış yas ($X = 17.47, SS = 6.88$) sınıfının ise depresyon ($X = 12.23, SS = 3.95$) sınıfından daha düşük, dayanıklı ($X = 12.15, SS = 4.57$) sınıftan daha yüksek puanlar aldıkları tespit edilmiştir. Sitem alt ölçeği ele alındığında, yüksek belirti ($X = 8.28, SS = 3.42$) sınıfı depresyon ($X = 5.86, SS = 1.49$) sınıfı ve dayanıklı ($X = 5.79, SS = 1.55$) sınıftan; uzamış yas ($X = 7.57, SS = 2.99$) sınıfı ise depresyon ($X = 5.86, SS = 1.49$) sınıfı ve dayanıklı ($X = 5.79, SS = 1.55$) sınıftan yüksek puanlar almışlardır. Son olarak öfke alt ölçeği incelendiğinde, yüksek belirti ($X = 8.52, SS = 3.28$) sınıfındaki katılımcıların depresyon ($X = 6.09, SS = 1.63$), uzamış yas ($X = 7.11, SS = 2.45$) ve dayanıklı ($X = 5.65, SS = 1.20$) sınıfların her üçünden de daha yüksek puanlara sahip oldukları görülmüştür. Depresyon ($X = 6.09, SS = 1.63$) sınıfındaki katılımcıların ise dayanıklı ($X = 5.65, SS = 1.20$) sınıftan yüksek, uzamış yas ($X = 7.11, SS = 2.45$) sınıfından düşük puanlara sahip oldukları tespit edilmiştir. Uzamış yas ($X = 7.11, SS = 2.45$) sınıfı puanları ise dayanıklı ($X = 5.65, SS = 1.20$) sınıftan yüksek elde edilmiştir.

Tablo 14. Süregiden Bağlar Ölçeğine İlişkin MANOVA Bulguları

Alt Boyut		Sınıf		Ortalama	Std.	p	95% GA
				Farkı	Hata		
Fiziksel yakınlık arayışı	Games-	1.00	2.00	8.04*	.53	.00	6.66 - 9.42
	Howell	1.00	3.00	2.15*	.65	.00	.46 - 3.84
		1.00	4.00	8.29*	.55	.00	6.85 - 9.73
		2.00	3.00	-5.89*	.51	.00	-7.22 - -4.55
		3.00	4.00	6.14*	.54	.00	4.74 - 7.53
Özdeşim	Games-	1.00	2.00	6.70*	.50	.00	5.39 - 8.02
	Howell	1.00	4.00	6.78*	.54	.00	5.39 - 8.17
		2.00	3.00	-5.23*	.53	.00	-6.61 - -3.86
		3.00	4.00	5.31*	.56	.00	3.86 - 6.76
Sitem	Games-	1.00	2.00	2.41*	.23	.00	1.80 - 3.03
	Howell	1.00	4.00	2.49*	.24	.00	1.86 - 3.11
		2.00	3.00	-1.70*	.22	.00	-2.28 - -1.11
		3.00	4.00	1.77*	.23	.00	1.17 - 2.37
Öfke	Games-	1.00	2.00	2.43*	.23	.00	1.83 - 3.03
	Howell	1.00	3.00	1.40*	.27	.00	.69 - 2.12
		1.00	4.00	2.87*	.22	.00	2.29 - 3.45
		2.00	3.00	-1.02*	.19	.00	-1.52 - -.52
		2.00	4.00	.43*	.11	.00	.14 - .73
		3.00	4.00	1.46*	.18	.00	.97 - 1.95

Not1. * $p < .05$

Not2. Sınıf 1: Yüksek Belirti; Sınıf 2: Depresyon; Sınıf 3: Uzamış Yas; Sınıf 4: Dayanıklı

İlişki Niteliği Ölçeğinin alt ölçekleri için yürütülen MANOVA sonuçlarına göre tüm model anlamlı bulunmuştur ($F_{(6, 2110)} = 30.339$, $p = .000$, Wilks' Lambda = 0.847, kısmi $\eta^2 = 0.079$). Derinlik alt boyutu [$F_{(3,1056)} = 27.953$, $p = .000$, $\eta_p^2 = .074$] ve çatışma alt boyutu [$F_{(3,1056)} = 30.830$, $p = .000$, $\eta_p^2 = .081$] için anlamlı bulunmuştur.

Levene testi sonuçları anlamlı çıktığından post-hoc olarak Games-Howell düzeltmesi yapılmıştır. Derinlik alt ölçeği incelendiğinde, yüksek belirti ($X = 26.73$, $SS = 5.66$) sınıfı depresyon ($X = 22.43$, $SS = 7.42$) sınıfı ve dayanıklı ($X = 23.50$, $SS = 7.31$) sınıftan

yüksek puanlar almıştır. Uzamış yas ($X = 26.67$, $SS = 6.21$) sınıfının ise depresyon ($X = 22.43$, $SS = 7.42$) sınıfı ve dayanıklı ($X = 23.50$, $SS = 7.31$) sınıftan yüksek puanlar aldıkları gözlenmiştir. Çatışma alt boyutu için, yüksek belirti ($X = 9.88$, $SS = 3.22$) sınıfındaki katılımcıların depresyon ($X = 8.07$, $SS = 2.65$), uzamış yas ($X = 9.10$, $SS = 3.04$) ve dayanıklı ($X = 7.71$, $SS = 2.56$) sınıfların her üçünden de daha yüksek puanlara sahip oldukları görülmüştür. Uzamış yas ($X = 9.10$, $SS = 3.04$) sınıfının, depresyon ($X = 8.07$, $SS = 2.65$) ve dayanıklı ($X = 7.71$, $SS = 2.56$) sınıflarından daha yüksek puanlar elde ettikleri tespit edilmiştir.

Tablo 15. İlişki Niteliği Ölçeğine İlişkin MANOVA Bulguları

Alt Boyut	Sınıf	Ortalama Farkı	Std. Hata	p	95% GA
Derinlik	Games- 1.00 2.00	4.30*	.54	.00	2.91 - 5.69
	Howell 1.00 4.00	3.22*	.57	.00	1.74 - 4.71
	2.00 3.00	-4.24*	.59	.00	-5.77 - -2.71
	3.00 4.00	3.17*	.62	.00	1.55 - 4.78
Çatışma	Games- 1.00 2.00	1.81*	.25	.00	1.15 - 2.46
	Howell 1.00 3.00	.78*	.30	.04	.01 - 1.56
	1.00 4.00	2.17*	.26	.00	1.49 - 2.84
	2.00 3.00	-1.02*	.25	.00	-1.68 - -.35
	3.00 4.00	1.38*	.26	.00	.69 - 2.07

Not1. * $p < .05$

Not2. Sınıf 1: Yüksek Belirti; Sınıf 2: Depresyon; Sınıf 3: Uzamış Yas; Sınıf 4: Dayanıklı

Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin alt ölçekleri için yürütülen MANOVA sonuçlarına göre tüm model anlamlı bulunmuştur ($F_{(9, 2565.310)} = 8.263$, $p = .000$, Wilks' Lambda = 0.933, kısmi $\eta^2 = 0.023$). Aile alt boyutu [$F_{(3,1056)} = 14.996$, $p = .000$, $\eta_p^2 = .041$], arkadaş alt boyutu [$F_{(3,1056)} = 16.097$, $p = .000$, $\eta_p^2 = .044$], özel biri alt boyutu [$F_{(3,1056)} = 9.369$, $p = .000$, $\eta_p^2 = .026$] anlamlı bulunmuştur. Levene testi sonuçları anlamlı çıktığından post-hoc olarak Games-Howell düzeltmesi yapılmıştır. Aile alt boyutu incelendiğinde, uzamış yas ($X = 23.27$, $SS = 5.44$) sınıfı ve dayanıklı ($X = 23.69$, $SS = 5.44$) sınıfın her birinin yüksek belirti ($X = 20.84$, $SS = 5.98$) ve depresyon ($X = 21.27$, $SS = 6.36$) sınıflarından yüksek puanlar aldıkları gözlenmiştir. Arkadaş alt boyutu için, Dayanıklı ($X = 24.23$, SS

= 4.91) sınıfın yüksek belirti ($X = 20.88$, $SS = 6.07$), depresyon ($X = 22.05$, $SS = 5.71$) ve uzamış yas ($X = 22.71$, $SS = 5.70$) sınıflarının her birinden daha düşük puan ortalaması olduğu tespit edilmiştir. Uzamış yas ($X = 22.71$, $SS = 5.70$) sınıfının, yüksek belirti ($X = 20.84$, $SS = 5.98$) sınıfından daha yüksek puanlara sahip olduğu tespit edilmiştir. Özel biri alt boyutu ele alındığında, dayanıklı ($X = 20.58$, $SS = 8.41$) sınıfın yüksek belirti ($X = 17$, $SS = 8.86$) ve depresyon ($X = 18.10$, $SS = 8.74$) sınıflarından anlamlı düzeyde yüksek puanlar aldıkları, uzamış yas ($X = 19.93$, $SS = 8.04$) sınıfının ise yüksek belirti ($X = 17$, $SS = 8.86$) sınıfından daha yüksek puanlar aldıkları saptanmıştır.

Tablo 16. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğine İlişkin MANOVA Bulguları

		Sınıf	Ortalama	Std.	p	95% GA	
			Farkı	Hata			
Aile	Games-	1.00	3.00	-2.43*	.55	.00	-3.86 - -1.00
	Howell	1.00	4.00	-2.85*	.51	.00	-4.16 - -1.53
		2.00	3.00	-1.99*	.52	.00	-3.34 - -.65
		2.00	4.00	-2.41*	.47	.00	-3.63 - -1.19
Arkadaş	Games-	1.00	3.00	-1.83*	.56	.00	-3.29 - -.37
	Howell	1.00	4.00	-3.35*	.49	.00	-4.63 - -2.07
		2.00	4.00	-2.18*	.42	.00	-3.27 - -1.08
		3.00	4.00	-1.52*	.50	.01	-2.81 - -.22
Özel biri	Games-	1.00	3.00	-2.93*	.81	.00	-5.02 - -.84
	Howell	1.00	4.00	-3.58*	.77	.00	-5.56 - -1.59
		2.00	4.00	-2.48*	.69	.00	-4.26 - -.70

Not1. * $p < .05$

Not2. Sınıf 1: Yüksek Belirti; Sınıf 2: Depresyon; Sınıf 3: Uzamış Yas; Sınıf 4: Dayanıklı

Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeğinin alt ölçekleri için yürütülen MANOVA sonuçlarına göre tüm model anlamlı bulunmuştur ($F_{(6, 2110)} = 9.747$, $p = .000$, Wilks' Lambda = 0.947, kısmi $\eta^2 = 0.027$). Kaygı alt boyutu [$F_{(3, 1056)} = 18.272$, $p = .000$, $\eta_p^2 = .049$] ve kaçınma alt boyutu [$F_{(3, 1056)} = 7.797$, $p = .000$, $\eta_p^2 = .022$] anlamlı bulunmuştur. Yüksek belirti sınıfı ($X = 19.21$, $SS = 3.73$) kaygı alt ölçeği açısından uzamış yas ($X = 17.88$, $SS = 3.86$) ve dayanıklı sınıftan ($X = 16.81$, $SS = 3.59$) yüksek puanlar almıştır. Yine aynı alt ölçek puanlarına bakıldığında, depresyon sınıfı ($X = 17.88$, $SS = 3.86$) ve uzamış yas sınıfının

($X = 17.88$, $SS = 3.86$) da dayanıklı sınıftan ($X = 17.88$, $SS = 3.86$) yüksek puanlar elde ettikleri tespit edilmiştir. Kaçınma alt ölçeği incelendiğinde ise, yüksek belirti ($X = 20.05$, $SS = 3.82$), depresyon ($X = 19.30$, $SS = 3.80$) ve uzamış yas ($X = 19.41$, $SS = 4.14$) sınıflarının her üçünün de dayanıklı ($X = 18.42$, $SS = 3.66$) sınıftan anlamlı düzeyde yüksek puanlar aldıkları saptanmıştır.

Tablo 17. Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeğine İlişkin MANOVA Bulguları

Alt Boyut		Sınıf	Ortalama Farkı	Std. Hata	p	95% GA
Kaygı	Bonferroni	1.00 3.00	1.32*	.37	.00	.34 - 2.30
		1.00 4.00	2.39*	.34	.00	1.48 - 3.29
		2.00 4.00	1.70*	.31	.00	.88 - 2.53
		3.00 4.00	1.06*	.35	.01	.12 - 2.01
Kaçınma	Bonferroni	1.00 4.00	1.63*	.34	.00	.72 - 2.53
		2.00 4.00	.87*	.30	.02	.05 - 1.69
		3.00 4.00	.98*	.35	.03	.03 - 1.93

Not1. * $p < .05$

Not2. Sınıf 1: Yüksek Belirti; Sınıf 2: Depresyon; Sınıf 3: Uzamış Yas; Sınıf 4: Dayanıklı

3.4. DÖRT SINIFLI MODELE GÖRE YAPILAN ÇOK KATEGORİLİ (MULTİNOMİNAL) LOJİSTİK REGRESYON ANALİZİ SONUÇLARI

Örtük Sınıf Analizi ile tespit edilen her bir sınıf için yordayıcı değişkenlerin analizine ilişkin bulgular bu kısımda aktarılmıştır. Bağımlı değişkenin ikiden fazla kategorisi olması sebebiyle Çok Kategorili (Multinomial) Regresyon Analizi uygulanmıştır. Kategorilerin karşılaştırılmasına dayanan bu yöntem için referans bir kategori seçilmesi gerekmektedir. Bu sebeple, yapılan ilk karşılaştırmada dayanıklı sınıf (Sınıf 4) referans kategori olarak seçilmiştir. Bu şekilde, belirti olmayan kategori ile belirti gösterdiği tespit edilen diğer üç kategori arasında çoklu karşılaştırmalar yapılması ve belirti gösteren grupların yordayıcılarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. İkinci olarak, yüksek belirti gösterdiği tespit edilen sınıf referans kategori olarak alınmış ve depresyon ile uzamış yas sınıflarıyla çoklu karşılaştırmalar yapılarak yordayıcıların tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Son olarak, depresyon sınıfı referans kategori olarak alınarak uzamış yas sınıfı ile karşılaştırılmış ve sınıf üyeliğine ilişkin yordayıcılar saptanmıştır.

Çok kategorili Lojistik Regresyon Analizi öncesinde tüm ölçeklerin birbirleri olan korelasyonları incelenmiş, olguları temsil ettikleri varsayılan ölçeklerin birbirleri ile olan örtüşme düzeyleri sınanmıştır (Bkz. Tablo 18). Ölçekler arası korelasyonlar incelendiğinde, herhangi iki yapının örtüşme düzeyinin bu iki yapının ayrışık olmayabileceğini düşündürecek düzeyde olmadığı tespit edilmiştir. Bir diğer deyişle, ölçeklerin birbirleri ile olan korelasyonları .71'in altında kaldığından yapıların birbirlerinden bağımsız oldukları kanaatine varılmış ve analizlere geçilmiştir.

Tablo 18. Kullanılan Ölçeklerin Birbirleriyle Olan Korelasyonu

	BD	OE	BI	YAY YE	SGB	İNÖ D	İNÖ Ç	ASD	PG 11	OEK	BDK	
BD	--	.50*	.35*	.27*	.32*	.00	.20*	-.28*	.48*	.47*	.97*	
OE		--	.50*	.00	.60*	.21*	.31*	-.10*	.71*	.97*	.45*	
BI			--	.08*	.52*	.33*	.28*	-.01	.53*	.48*	.32*	
YAY				--								
YE					--	.15*	.32*	.00	.33*	-.02	.00	-.29*
SGB						--	.39*	.37*	-.02	.62*	.57*	.27*
İNÖD							--	.00	.17*	.37*	.21*	-.01
İNÖÇ								--	-.05	.27*	.29*	.18*
ASD									--	.11*	.09*	-.27*
PG11										--	.70*	.44*
OEK											--	.42*
BDK												--

Not 1. *p<.05

Not 2. BD: Beck Depresyon Envanteri; OE: Olay Etkisi Ölçeği; BI: Bitmemiş İşler Ölçeği; YAYYE: Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Envanteri; SGB: Süregiden Bağlar Ölçeği; İNÖD: İlişki Niteliği Ölçeğinin Derinlik alt boyutu; İNÖÇ: İlişki Niteliği Ölçeğinin Derinlik alt boyutu; ASD: Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği; PG11: Uzamış Yas Bozukluğu Ölçeğinin tanı koydurucu 2 sorusunun çıkarılmış versiyonu; OEK: Olay Etkisi Ölçeği Kısa Formu; BDK: Beck Depresyon Envanterinin Kısa Formu

Çok Kategorili Lojistik Regresyon Analizlerine, Ki-Kare ve ANOVA sonuçlarına göre gruplararası fark olduğu tespit edilen değişkenlerin dahil edilmesi planlanmıştır. Bu

değişkenler, cinsiyet, eğitim, gelir düzeyi, ilişki durumu, psikiyatrik tanı, kaybı en çok etkileyen kişi, kaybedilen kişinin ölüm nedeni, kaybın beklenirliği, kayıptan sonra profesyonel yardım alma, kaybedilen kişinin bedenini görme, dini inanç, dini inancın gereklerini yerine getirme, ölümden sonra yaşam inancı, ölen insanların bu dünyada olup bitenden haberdar olduklarına ilişkin inanç, çevreden alınan destek, çevreden alınan desteğin rahatlatması, çevreye verilen destek, yaş, kaybedilen kişi sayısı, kaybedilen kişinin yaşı, kaybın üzerinden geçen zaman, bakım verme süresi ile Bitmemiş İşler, Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma, Süregiden Bağlar, İlişki Niteliği, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek, Yakın İlişkilerde Yaşantılar ölçeklerinin tüm alt ölçeklerini içermektedir. Ancak, kıyas yaparak yordayıcı değişkenlerin tespit edilmesi mantığına dayanan analiz yöntemi gereği çok fazla alt kategorilere ayrılmış değişkenlerin denklemde anlamlı karşılaştırmalar yapılmasına olanak tanımamaktadır. Bu sebeple, Ki-Kare analizinde anlamlı tespit edilen kaybedilen kişinin ölüm nedeni değişkeni için alanyazın ışığında çeşitli kategorizasyonlar denenmiştir. Bunlar, ölümün şiddet içerip içermemesine göre ölüm sebeplerinin ayrıştırılması ve insan faktörü içerip içermemesine göre ayrıştırılması biçiminde gerçekleştirilmiş ve bu haliyle yeniden Ki-Kare analizi uygulanmıştır. Ancak anlamlı bir etki bulunamamıştır. Bu sebeple ölüm nedeni değişkeni Çok Kategorili Lojistik Regresyon Analizine dahil edilmemiştir. Benzer biçimde, kaybı en çok etkileyen kişi değişkeni için literatürde sıklıkla eş/çocuk kaybı yaşamanın diğer kayıplardan daha fazla yas sürecinde olumsuz sonuç ile ilişkisi bildirilmiştir. Bu değişken için de referans kategori eş/çocuk kaybı olacak şekilde analizlere dahil edilmiştir. Yine kategori sayısını azaltmak amacıyla, ilişki durumu değişkeni ilişki var ve yok şeklinde iki uçlu olacak biçimde düzenlenmiş ve analize o şekilde dahil edilmiştir. Ön analizde anlamlı bulunduğu halde sosyal desteği temsil ettiğine kanaat getirilen çevreden alınan destek, çevreden alınan desteğin rahatlatması, çevreye verilen destek ifadeleri de değişkenlerin birbirinin gücünü baskılamaması adına Çok Kategorili Lojistik Regresyon Analizine dahil edilmemiştir.

Özetle, nihai modele, yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, psikiyatrik tanı, yakın ilişki (bir partner ile ilişkide olma), kaybı en çok etkileyen kişi, kaybın beklenirliği, geçmiş kayıpların sayısı, kaybedilen kişinin yaşı, kaybın üzerinden geçen zaman, kayıp öncesi bakım verme süresi, kaybedilen kişinin bedenini görme, kaybedilen kişinin cenazesinin yapılması, cenazeye katılma, dini inanç, dini inancın gereklerini yerine getirme, ölümden

sonra yaşam inancı, ölen insanların bu dünyada olup bitenden haberdar olduklarına ilişkin inanç, Bitmemiş İşler, İlişki Niteliği, Yakın İlişkilerde Yaşantılar, ve Süregiden Bağlar ölçeklerinin alt boyutları ile Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma ile Algılanan Sosyal Destek ölçeğinin tüm ölçek puanı dahil edilmiştir (Bkz Şekil 3). Yürütülen analiz sonuçlarına göre, nihai modelin uygunluk kriterleri ve olasılık testi sonuçları Tablo 19'daki gibidir.

Şekil 3. Çok Kategorili Lojistik Regresyon Analizine Dahil Edilen Değişkenler

<u>Kayıp Yaşayan Kişiye Dair Değişkenler</u>	<u>Kayıp Yaşantısına Dair Değişkenler</u>	<u>Kaybedilen Kişi ile İlişkiye Dair Değişkenler</u>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Yaş ▪ Cinsiyet ▪ Eğitim ▪ Yakın ilişki ▪ Psikiyatrik tanı ▪ Geçmiş kayıplar ▪ Kaybı en çok etkileyen kişi (Eş/çocuk kaybı) ▪ Dini inanç ▪ İnancın gereklerini yerine getirme ▪ Ölümden sonra yaşam inancı ▪ Ölenlerin bu dünyada olan bitenden haberdar olduklarına dair inanç ▪ Sosyal Destek ▪ Bağlanma 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kaybedilen kişinin yaşı ▪ Kaybın üzerinden geçen zaman ▪ Kaybın beklenirliği ▪ Kayıp öncesi bakım verme süresi ▪ Kaybedilen kişinin bedenini görme ▪ Cenaze töreni ▪ Cenazeye katılma ▪ Kayba verilen anlam (büyüme, anlamsızlık-boşluk, teselli) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bitmemiş işler (yaşantı, çatışma) ▪ Süregiden bağlar (fiziksel yakınlık, özdeşim, sitem, öfke) ▪ İlişki niteliği (derinlik, çatışma)

Tablo 19. Çok Kategorili Lojistik Regresyon Analizi Sonucu Elde Edilen Denklemin Uygunluk Değerleri

	AIC	BIC	-2 LL	Ki-Kare	sd	p
Model	2071.47	2584.77	1861.47	798.02	102	.00

Not. AIC: Akaike information criterion; BIC: Bayesian information criterion; LL: Log-likelihood

Tablo 20. Çok Kategorili Lojistik Regresyon Analizine Dahil Edilen Değişkenlerden Anlamli Oldukları Tespit Edilenlerin Modele Olan Katkılarına İlişkin Değerler

	Modelden Çıkarıldığında AIC	Modelden Çıkarıldığında BIC	Modelden Çıkarıldığında -2LL	Ki-Kare	p
Cinsiyet	2075.57	2574.20	1871.57	10.09	.01
Kaybedilen kişinin yaşı	2076.49	2575.13	1872.49	11.02	.01
Kaybın üzerinden geçen zaman	2090.83	2589.47	1886.83	25.35	.00
Bakım verme süresi	2077.32	2575.95	1873.32	11.84	.00
Eş/Çocuk Kaybı	2067.00	2506.98	1887.00	25.53	.04
Bİ_Yaşantı	2.085.62	2.584.26	1.881.62	20.15	.00
Bİ_Çatışma	2.076.70	2.575.33	1.872.70	11.22	.01
YAYYE_Toplam	2111.00	2609.64	1907.00	45.53	.00
SGB_Fiziksel yakınlık	2.091.66	2.590.29	1.887.66	26.18	.00
SGB_Öfke	2.081.60	2.580.24	1.877.60	16.13	.00
İNÖ_Derinlik	2073.65	2572.29	1869.65	8.18	.04
ASD_Toplam	2086.94	2585.58	1882.94	21.46	.00
YİYÖ_Kaçınma	2079.07	2577.70	1875.07	13.59	.00
YİYÖ_Kaygı	2109.67	2608.31	1905.67	44.19	.00

Tablo 21. Sınıf Üyeliğini Yordayan Değişkenlere İlişkin Çok Kategorili (Multinomial) Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Referans Kategori 4: Dayanıklı					
Sınıf 1: Yüksek Belirti					
Yordayıcı Değişken	B	Std. hata	p	Exp(B)	95% GA
Kaybın üzerinden geçen zaman	-.01	.00	.00	.98	.97 - .99
Bakım verme süresi	.02	.01	.01	1.02	1.00 - 1.04

Bİ_Yaşantı	.14	.03	.00	1.15	1.08 - 1.22
Bİ_Çatışma	.14	.05	.01	1.15	1.03 - 1.29
YAYYE_Toplam	-.05	.01	.00	.94	.92 - .96
SGB_Fiz.Yakınlık	.12	.03	.00	1.13	1.06 - 1.20
SGB_Öfke	.32	.09	.00	1.38	1.15 - 1.65
İNÖ_Derinlik	.07	.02	.00	1.07	1.02 - 1.12
ASD_Toplam	-.03	.01	.00	.96	.94 - .98
YİYÖ_Kaçınma	.14	.04	.00	1.15	1.06 - 1.25
YİYÖ_Kaygı	.17	.03	.00	1.19	1.11 - 1.27
Cinsiyet: Erkek	-.92	.35	.00	.39	.19 - .79
<hr/>					
Sınıf 2: Depresyon					
Bİ_Yaşantı	.06	.02	.00	1.06	1.01 - 1.11
YAYYE_Toplam	-.02	.00	.00	.97	.95 - .98
SGB_Öfke	.22	.08	.00	1.24	1.06 - 1.47
ASD_Toplam	-.03	.00	.00	.96	.95 - .98
YİYÖ_Kaygı	.13	.02	.00	1.14	1.09 - 1.20
Cinsiyet: Erkek	-.56	.24	.02	.56	.35 - .91
<hr/>					
Sınıf 3: Uzamış Yas					
Kaybın yaşı	.01	.00	.01	1.01	1.00 - 1.02
Kaybın üzerinden geçen zaman	-.01	.00	.00	.98	.98 - .99
Bakım verme süresi	.02	.01	.00	1.02	1.00 - 1.04
Bİ_Yaşantı	.08	.02	.00	1.08	1.02 - 1.14
SGB_Fiz.Yakınlık	.08	.02	.00	1.08	1.03 - 1.15
SGB_Öfke	.32	.09	.00	1.38	1.16 - 1.65
ASD_Toplam	-.02	.01	.02	.97	.95 - .99
YİYÖ_Kaçınma	.07	.03	.05	1.07	.99 - 1.16
YİYÖ_Kaygı	.07	.03	.02	1.07	1.00 - 1.14
Cinsiyet: Erkek	-.87	.33	.00	.41	.21 - .79
Ebeveyn kaybı (ref. eş/çocuk)	-2.14	1.01	.03	.11	.01 - .85
Büyükanne/baba kaybı (ref. eş/çocuk)	-2.54	1.04	.01	.07	.01 - .60

Arkadaş kaybı (ref. eş/çocuk)	-2.29	1.04	.02	.10	.01 - .78
Referans Kategori 1: Yüksek Belirti					
Sınıf 2: Depresyon					
Yordayıcı Değişken	B	Std. hata	p	Exp(B)	95% GA
Kaybın üzerinden geçen zaman	.01	.00	.00	1.01	1.00 - 1.02
Bakım verme süresi	-.02	.01	.02	.97	.96 - .99
Bİ_Yaşantı	-.08	.03	.00	.92	.87 - .97
Bİ_Çatışma	-.12	.04	.00	.88	.80 - .96
YAYYE_Toplam	.02	.00	.00	1.02	1.00 - 1.04
SGB_Fiz.Yakınlık	-.11	.02	.00	.89	.85 - .93
İNÖ_Derinlik	-.05	.02	.02	.94	.90 - .99
YİYÖ_Kaçınma	-.12	.03	.00	.88	.82 - .95
Sınıf 3: Uzamış Yas					
Kaybın yaşı	.01	.00	.00	1.01	1.00 - 1.03
Bİ_Yaşantı	-.06	.03	.04	.94	.88 - .99
Bİ_Çatışma	-.13	.04	.00	.87	.79 - .96
YAYYE_Toplam	.05	.01	.00	1.05	1.03 - 1.07
YİYÖ_Kaygı	-.10	.03	.00	.90	.84 - .95
Referans Kategori 2: Depresyon					
Sınıf 3: Uzamış Yas					
Yordayıcı Değişken	B	Std. hata	p	Exp(B)	95% GA
Kaybın üzerinden geçen zaman	-.01	.00	.00	.98	.98 - .99
Bakım verme süresi	.02	.00	.01	1.02	1.00 - 1.04
YAYYE_Toplam	.02	.00	.00	1.02	1.01 - 1.04
SGB_Fiz.Yakınlık	.07	.02	.00	1.07	1.02 - 1.13
YİYÖ_Kaygı	-.06	.02	.01	.93	.88 - .98
Büyükanne/baba kaybı (ref. eş/çocuk)	-2.04	.97	.03	.12	.01 - .87

Tablo 20’de anlamlı olarak tespit edilen modelde hangi değişkenlerinin anlamlı düzeyde katkı sağladıklarına ilişkin bulgular aktarılmaktadır. Buna göre, anlamlı olduğu tespit edilmeyen değişkenler sınıf karşılaştırmalarında dikkate alınmamıştır.

Tablo 21’de sınıf üyeliklerinin hangi değişkenlerce ne düzeyde yordandığı bildirilmektedir. Takip eden kısımda, sınıf üyeliğini yordadığı tespit edilen değişkenlerin parantez içlerinde belirtilen yüzdelerle sınıf üyeliğini yordama güçleri aktarılmaktadır. Bir diğer deyişle, referans sınıfa kıyasla, karşılaştırılan sınıfta bulunma olasılığı yüzde cinsinden aktarılmaktadır.

Karşılaştırma için referans alınan ilk kategori dayanıklı sınıf olmuştur. Dayanıklı sınıf ile yüksek belirti sınıfı karşılaştırıldığında, kaybedilen kişiye bakım verme süresi (2%), Bitmemiş İşler Ölçeği’nin yaşantı (15%) ve çatışma (15%) alt ölçeklerinden alınan puan, Süregiden Bağlar Ölçeği’nin fiziksel yakınlık (13%) ile öfke (38%) alt ölçeklerinden alınan puan, İlişki Niteliği Ölçeği’nin derinlik alt ölçeğinden alınan puan (7%) ve Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeği’nin kaçınmacı bağlanma (15%) ile kaygılı bağlanma (19%) alt ölçeklerinden alınan puan arttıkça kişinin yüksek belirti sınıfında olma olasılığının arttığı; kaybın üzerinden geçen zaman (2%), Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Ölçeği’nden alınan puan (6%) ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği’nden alınan puan (4%) ve kişinin erkek olma (61%) ihtimali arttıkça yüksek belirti sınıfında olma olasılığının dayanıklı sınıfta olma olasılığına kıyasla azaldığı tespit edilmiştir.

Dayanıklı sınıf ile depresyon sınıfı kıyaslandığında, Bitmemiş İşler Ölçeği’nin yaşantı alt boyutundan alınan puan (6%), Süregiden Bağlar Ölçeği’nin öfke alt boyutundan alınan puan (24%), Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeği’nin kaygılı bağlanma alt ölçeğinden alınan puan (14%) arttıkça kişinin depresyon sınıfında olma ihtimalinin arttığı; Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Envanteri’nden alınan puan (3%), Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği’nden alınan puan (4%), kişinin erkek olma (44%) ihtimali arttıkça depresyon sınıfında olma ihtimalinin dayanıklı sınıfta olma ihtimaline kıyasla azaldığı belirlenmiştir.

Dayanıklı sınıf ile uzamış yas sınıfı karşılaştırıldığında, kaybedilen kişinin yaşı (1%), kaybedilen kişiye bakım verme süresi (2%), Bitmemiş İşler Ölçeği’nin yaşantı alt ölçeğinden alınan puan (8%), Süregiden Bağlar Ölçeği’nin fiziksel yakınlık (8%) ve öfke

(38%) alt ölçeklerinden alınan puan ve Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeği'nin kaçınmacı bağlanma (7%) ile kaygılı bağlanma (7%) alt ölçeklerinden alınan puan arttıkça kişinin uzamış yas sınıfında olma ihtimalinin arttığı; kaybın üzerinden geçen zaman (2%), Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nden alınan puan (3%), kişinin erkek olma (59%) ve kaybın eş/çocuk kaybına kıyasla ebeveyn kaybı (89%), büyükanne/büyükbaba kaybı (93%) veya arkadaş kaybı (90%) olma ihtimali arttıkça kişinin uzamış yas sınıfında olma ihtimalinin dayanıklı sınıfta olma ihtimaline kıyasla azaldığı tespit edilmiştir.

Aynı model kullanılarak yapılan ikinci bir analizde ise referans kategori olarak yüksek belirti sınıfı alınmış ve sınıf yordayıcılarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Buna göre, yüksek belirti sınıfı ile depresyon sınıfı karşılaştırıldığında, kaybın üzerinden geçen zaman (1%) ve Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Envanteri'nden alınan puan (2%) arttıkça kişinin depresyon sınıfında olma ihtimalinin arttığı; kaybedilen kişiye bakım verme süresi (3%), Bitmemiş İşler Ölçeği'nin yaşantı (8%) ve çatışma (12%) alt ölçeklerinden alınan puan, Süregiden Bağlar Ölçeği'nin fiziksel yakınlık alt ölçeğinden alınan puan (11%), İlişki Niteliği Ölçeği'nin derinlik alt ölçeğinden alınan puan (6%) ve Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeği'nin kaçınmacı bağlanma alt ölçeğinden alınan puan (12%) arttıkça kişinin depresyon sınıfında olma ihtimalinin yüksek belirti sınıfında olma ihtimaline kıyasla azaldığı belirlenmiştir.

Yüksek belirti sınıfı ile uzamış yas sınıfı yordayıcı değişkenler açısından kıyaslandığında, kaybedilen kişinin yaşı (1%) ve Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Envanteri'nden alınan puan (5%) arttıkça kişinin yüksek belirti sınıfına kıyasla uzamış yas sınıfında olma olasılığının arttığı; Bitmemiş İşler Ölçeğinin yaşantı (6%) ve çatışma (13%) alt ölçeklerinden alınan puan ve Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeği'nin kaygılı bağlanma alt ölçeğinden alınan puan (10%) arttıkça kişinin uzamış yas sınıfında olma ihtimalinin azaldığı tespit edilmiştir.

Son olarak, depresyon ile uzamış yas sınıflarının yordayıcı değişkenler açısından kıyaslanabilmesi için model bir kez daha sınanmıştır. Buna göre, kaybedilen kişiye bakım verme süresi (2%), Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Envanteri'nden alınan puan (2%), Süregiden Bağlar Ölçeği'nin fiziksel yakınlık alt ölçeğinden alınan puan (7%) arttıkça kişinin depresyon sınıfına kıyasla uzamış yas sınıfında olma olasılığının arttığı; kaybın üzerinden geçen zaman (2%), Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeği'nin kaygılı

bağlanma alt ölçeğinden alınan puan (7%) ve kaybın eş/çocuk kaybına kıyasla büyükanne/büyükbaba kaybı olması ihtimali arttıkça (88%) kişinin uzamış yas sınıfında olma ihtimalinin depresyon sınıfında olma ihtimaline kıyasla azaldığı belirlenmiştir.

Şekil 4. Sınıf Üyeliklerine İlişkin Yordayıcı Değişkenlerin Özeti

Dayanıklı-Yüksek Belirti	Dayanıklı-Depresyon	Dayanıklı-Uzamış Yas
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kaybın üzerinden geçen zaman (2%) ➤ Bakım verme süresi (2%) ➤ Erkek olmak (60%) ➤ Sosyal destek (4%) ➤ Kayba verilen anlam (6%) ➤ Kaçınmacı bağlanma (15%) ➤ Kaygılı bağlanma (19%) ➤ Bitmemiş iş- yaşantı (15%) ➤ Bitmemiş iş- çatışma (15%) ➤ Süregiden bağ- fiziksel yakınlık (13%) ➤ Süregiden bağ- öfke (38%) ➤ İlişki niteliği- derinlik (7%) 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Erkek olmak (47%) ➤ Sosyal destek (4%) ➤ Kayba verilen anlam (3%) ➤ Kaygılı bağlanma (14%) ➤ Bitmemiş iş- yaşantı (6%) ➤ Süregiden bağ- öfke (24%) 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kaybedilen kişinin yaşı (1%) ➤ Kaybın üzerinden geçen zaman (2%) ➤ Bakım verme süresi (2%) ➤ Erkek olmak (59%) ➤ Sosyal destek (3%) ➤ Kaçınmacı bağlanma (7%) ➤ Kaygılı bağlanma (7%) ➤ Bitmemiş iş- yaşantı (8%) ➤ Süregiden bağ- fiziksel yakınlık (8%) ➤ Süregiden bağ- öfke (38%) ➤ Eş/çocuk kaybına kıyasla; Ebeveyn kaybı (88%) ➤ Büyükanne/baba kaybı (93%) ➤ Arkadaş kaybı (90%)
Yüksek Belirti-Depresyon	Yüksek Belirti-Uzamış Yas	Depresyon-Uzamış Yas
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kaybın üzerinden geçen zaman (1%) ➤ Bakım verme süresi (3%) ➤ Kayba verilen anlam (2%) ➤ Kaçınmacı bağlanma (12%) ➤ Bitmemiş iş- yaşantı (8%) ➤ Bitmemiş iş- çatışma (12%) ➤ Süregiden bağ- fiziksel yakınlık (11%) ➤ İlişki niteliği- derinlik (6%) 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kaybedilen kişinin yaşı (1%) ➤ Kayba verilen anlam (5%) ➤ Kaygılı bağlanma (10%) ➤ Bitmemiş iş- yaşantı (6%) ➤ Bitmemiş iş- çatışma (13%) 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kaybın üzerinden geçen zaman (2%) ➤ Bakım verme süresi (2%) ➤ Kayba verilen anlam (2%) ➤ Kaygılı bağlanma (7%) ➤ Süregiden bağ- fiziksel yakınlık (7%) ➤ Eş/çocuk kaybına kıyasla; Büyükanne/baba kaybı (88%)

Not. Kalın ve eğik yazılmış olan değişkenlerdeki artış kıyaslamada ikinci sınıfta (kıyas grubu) bulunma olasılığının daha düşük olması ile karakterizedir.

Özetle, Örtük Sınıf Analizi ile yüksek belirti ($n=236$), depresyon ($n=353$), uzamış yas ($n=199$) ve dayanıklı (düşük belirti) ($n=272$) sınıflar tespit edilmiştir. Tespit edilen sınıflarda bulunmayı belirleyen yordayıcı değişkenlere ilişkin yürütülen Çok Kategorili Lojistik Regresyon Analizi bulgularına göre, cinsiyet, kaybedilen kişinin yaşı, kaybın üzerinden geçen zaman, kaybedilen kişiye bakım verme süresi, kaybedilen kişinin kim olduğu (eş/çocuk kaybına kıyasla), Bitmemiş İşler Ölçeğinin yaşantı ve çatışma alt ölçeklerinden alınan puanlar, Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Ölçeğinden alınan puanlar, Süregiden Bağlar Ölçeğinin fiziksel yakınlık, ve öfke alt ölçeklerinden alınan puanlar, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinden alınan puanlar ile Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeğinin kaygı ve kaçınma alt ölçeklerinden alınan puanların sınıf üyeliğini yordadığı tespit edilmiştir.

Daha özgül olarak, dayanıklı sınıfta bulunmanın, her üç belirti gösteren grupla kıyaslandığında, erkek olmak, algılanan sosyal desteğin fazla olması, bir bitmemiş iş olarak gerçekleştirilememiş yaşantıların az olması, öfke süregiden bağının düşük olması ve kaygılı bağlanmanın düşük olması ile yordandığı tespit edilmiştir. Bu değişkenlerin, dayanıklı sınıfta bulunmanın sistemik yordayıcıları olduğu görülmüştür. Benzer biçimde yüksek belirti sınıfında bulunmanın sistemik yordayıcıları olarak bitmemiş işlerin fazlalığı ve kayba verilen anlamın azlığı belirlenmiştir. Uzamış yas sınıfında olmanın tüm sınıflarla karşılaştırmaları incelendiğinde ortak faktör olarak kaygılı bağlanma görülürken, depresyon sınıfı için kayba verilen anlamın azlığının belirleyici olduğu gözlenmiştir.

4. BÖLÜM: TARTIŞMA

Bu araştırma kapsamında ilk olarak uzamış yas, depresyon ve travma sonrası stres belirtileri açısından gösterdikleri örüntüler ile birbirinden ayrılan gruplar elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, Örtük Sınıf Analizi yürütülmüş ve yüksek belirti ($n=236$), depresyon ($n=353$), uzamış yas ($n=199$) ve dayanıklı ($n=272$) olarak adlandırılmış 4 farklı grup (sınıf) elde edilmiştir. Sonrasında, Çok Kategorili Lojistik Regresyon Analizi ile her sınıf için o sınıfta bulunmayı yordayan değişkenler incelenmiştir. Elde edilen bulgular güncel literatür kapsamında bu kısımda tartışılmaktadır.

4.1. ÖRTÜK SINIF ANALİZİNE İLİŞKİN BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yapılan analiz sonucunda üç sınıflı model ile dört sınıflı model arasından birini diğerine kolaylıkla tercih edebilecek bir fark tespit edilmediğinden bulguların yorumlanabilirliği ve literatür göz önüne alınarak dört sınıflı model seçilmiştir. Burada yorumlanabilirlikten kasıt, üç sınıflı modelde yüksek belirti, depresyon ve dayanıklı sınıflar elde edilmişken dört sınıflı modelde bu üç gruba bir de uzamış yas sınıfı eklenmiş olmasıdır. Uzamış yas, depresyon ve travma sonrası stress belirtileri ile çalışılmış araştırmaların sonuçları incelendiğinde yüksek belirti ve dayanıklı sınıfların yanı sıra uzamış yas sınıfının da elde edildiği görülmektedir (Boelen ve Lenferink, 2019; Djelantik ve ark., 2017; Lenferink ve ark., 2017; Lenferink ve ark., 2020). Mevcut çalışma kapsamında, ölçek maddeleri bazlı belirti grupları incelendiğinde uzamış yas sınıfının olduğu modelde madde düzeyindeki ayrışmanın daha sağlıklı gerçekleştiği görülmüş ve alanyazının da işaret ettiği üzere uzamış yas sınıfının bulunduğu dört sınıflı model ile çalışmaya devam etme kararı alınmıştır.

Elde edilen sınıfların büyüklükleri göz önüne alındığında Bonanno (2005)'nin öne sürdüğü üzere en fazla kişinin dahil olduğu grup dayanıklı sınıf olmamıştır. Dahası, en fazla kişiyi içeren depresyon sınıfının ikinci kalabalık sınıf olan dayanıklı sınıf ile arasında 81 kişi olduğu düşünülürse (yaklaşık 8%) farkın azımsanamayacak düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Bu bulgu beklendik bir bulgu olmamakla birlikte

kullanılan ölçüm araçları ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Örtük sınıf analizi için geniş örneklem ve mümkün olduğunca az sayıda madde (bağımlı değişken) önerilmektedir (Nylund, Asparouhov ve Muthén, 2007). Ancak kullanılan ölçeklerin daha fazla kısaltmaya elverişli olmaması sebebiyle kısaltılamamıştır. Gelecek araştırmaların tanı kriterlerini baz alarak her birbelirtiyi temsil ettiği düşünülen bir kaç ifade ile ölçüm yapmasının bütün bir ölçek kullanmaktan daha iyi sonuç verebileceği düşünülmektedir.

Travma sonrası stres belirtilerini ve depresyon belirtilerini ölçmekte kullanılan ölçeklerin kısa formlarının yaratılmış olmasının ayrışan gruplar açısından bir fark yaratıp yaratmayacağını görmek için ölçeklerin kısaltılmamış halleri ile de örtük sınıf analizi yürütülmüş ve aynı grupların elde edildiği gözlenmiştir. Formların kısaltılması ile modelin gücünün artmış olması kısa formlar ile yola devam etme kararında belirleyici olmuş, analizler o şekilde yürütülmüştür. Dahası, belirti maddelerine bakıldığında (Bkz. Tablo 8), Uzamış Yas Bozukluğu Ölçeğinin 9. maddesinin tüm sınıflar için bulunma olasılığının yüksek olduğu görülmektedir (.66-.97). Bu madde *kayıp nedeniyle buruk hissetme* ifadesine denk gelmektedir. Araştırmanın katılımcılarının belirti düzeyinde ayrışan sınıflardan hangisinde yer aldıklarından bağımsız olarak bu ifadeye katılma, kayıp nedeniyle buruk hissettiklerini bildirme eğiliminde oldukları görülmektedir. Dayanıklı sınıfın da bu ifadeye katılım düzeyinin yüksek olması, ilgili maddenin uzamış yasin tespit edilmesine ilişkin güçlü bir belirteç olmayabileceğini düşündürmektedir. Bir başka açıdan bakıldığında, sevilen birini kaybettikten sonra herhangi bir psikopatoloji bulgusundan bağımsız olarak insanların çoğunun kaybı nedeniyle buruk hissettiğini bildirmeleri beklendik ve doğal bir bulgu olarak görülebilir.

Benzer biçimde, Uzamış Yas Bozukluğu Ölçeğinin 7. maddesinin dayanıklı sınıf hariç tüm sınıflar için bulunma olasılığının yüksek olduğu görülmektedir (.62-.91). Belirti gösteren katılımcıların göstermeyenlerden farklı olarak *kayıp kabullenmekte güçlük çekme* boyutuna katılma eğiliminde olmaları dikkate değer bulunmuştur. Bu noktada, dayanıklı grupta bulunan katılımcıların belirti gösterenlerden farklı olarak kaybı kabullenmekte daha nadir olarak güçlük bildirmeleri kaybı kabullenme ile yas sürecinde psikolojik belirti gösterme arasında bir ilişkiye işaret edebileceğini düşündürmektedir.

Uzamış Yas sınıfında olanların, Olay Etkisi Ölçeğinin 1. ve 9. maddelerine de katılma eğiliminde oldukları (sırasıyla .61 ve .65) gözlenmiştir. Bu maddeler “kaybımı hatırlatan her türlü şey, kaybımla ilgili duygularımı yeniden ortaya çıkardı” ile “kaybımla ilgili görüntüler aniden zihnimde canlandı” ifadelerini kapsamaktadır. Bu iki ifadenin de Olay Etkisi Ölçeğinin Girici Düşünce Alt Ölçeği maddeleri olduğu göz önüne alındığında, uzamış yas sınıfındaki katılımcıların TSSB belirtilerinden kayba ilişkin/girici düşünce belirtilerini bildirme eğiliminde oldukları görülmektedir. Ancak, alanyazın incelendiğinde, girici düşünce ve kaçınma belirtilerinin kayıp sonrası süreçte, özellikle de şiddet içeren kayıplar sonrasında sık bildirildiği ve yavaş iyileşme ve uzamış yas belirtileri ile ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Heeke, Kampisiou, Niemeyer ve Knaevelsrud, 2019; Kristensen, Dyregrov ve Gjestad, 2020). Ancak, mevcut çalışma kapsamında kaybın şiddet içermesi/içermemesi değişkeni anlamlı bulunmadığından alanyazındaki bu bulguya ilişkin bir görüş bildirilememektedir.

Depresyon belirtilerine ilişkin maddeler incelendiğinde ise en dikkat çekici noktanın uzamış yas sınıfı ve dayanıklı sınıfların ikisi için de hiçbir maddenin bulunma olasılığının %60’ın üzerinde olmadığıdır. Bir diğer deyişle, uzamış yas sınıfı ve dayanıklı sınıftan katılımcıların depresif belirtilere işaret ettiği düşünülen ifadelere katılmama eğilimi gösterdikleri gözlenmiştir. Bu durum, uzamış yas bozukluğunu depresyonun bir çeşidi olarak sayma önerisinde bulunan erken dönem yas çalışmacılarının yanılgılarını tasdiklerken, depresyon ile uzamış yas olgularının birbirlerinden ayrıştıklarına işaret ediyor olabileceği düşünülmektedir.

4.2. DÖRT SINIFLI MODELE GÖRE YAPILAN ÇOK KATEGORİLİ (MULTİNOMİNAL) LOJİSTİK REGRESYON ANALİZİ BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Dört Sınıflı (Yüksek belirti, Depresyon, Uzamış Yas ve Dayanıklı) modele göre yapılan Çok Kategorili Lojistik Regresyon Analizi sonuçlarına göre cinsiyet, kaybedilen kişinin yaşı, kaybın üzerinden geçen zaman, kaybedilen kişiye bakım verme süresi, kaybedilen kişinin kim olduğu (eş/çocuk kaybına kıyasla), Bitmemiş İşler Ölçeğinin yaşantı ve çatışma alt ölçeklerinden alınan puanlar, Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma

Ölçeğinden alınan puanlar, Süregiden Bağlar Ölçeğinin fiziksel yakınlık, ve öfke alt ölçeklerinden alınan puanlar, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinden alınan puanlar ile Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeğinin kaygı ve kaçınma alt ölçeklerinden alınan puanların sınıf üyeliğini yordadığı tespit edilmiştir.

4.2.1. Dayanıklı Sınıf ile Yapılan Karşılaştırmalardan Elde Edilen Bulguların Değerlendirilmesi

Dayanıklı sınıf ile yüksek belirti sınıfı karşılaştırıldığında, kaybedilen kişiye bakım verme süresi, kaybedilen kişi ile gerçekleştirilememiş yaşantılar ve çözümlenmemiş çatışmalar, kaybedilen kişi ile fiziksel yakınlık arayışı, kaybedilen kişiye yönelik öfke ve sitem, kaybedilen kişi ile ilişkinin derinliği ve güvensiz bağlanma (kaçıncı veya kaygılı) arttıkça kişinin yüksek belirti sınıfında olma olasılığının arttığı görülmüştür. Öte yandan, kaybın üzerinden geçen zaman, kayba verilen anlam, algılanan sosyal destek düzeyi ve kişinin erkek olma ihtimali arttıkça yüksek belirti sınıfında olma olasılığının dayanıklı sınıfta olma olasılığına kıyasla azaldığı tespit edilmiştir.

Dayanıklı sınıf ile depresyon sınıfı kıyaslandığında, kaybedilen kişi ile gerçekleştirilememiş yaşantılar, kaybedilen kişiye yönelik öfke ve sitem ile kaygılı bağlanma arttıkça kişinin depresyon sınıfında olma ihtimalinin arttığı; kayba verilen anlam, algılanan sosyal destek düzeyi, erkek olma ihtimali arttıkça depresyon sınıfında olma ihtimalinin dayanıklı sınıfta olma ihtimaline kıyasla azaldığı belirlenmiştir.

Dayanıklı sınıf ile uzamış yas sınıfı karşılaştırıldığında, kaybedilen kişinin yaşı, kaybedilen kişiye bakım verme süresi, kaybedilen kişi ile gerçekleştirilememiş yaşantılar, kaybedilen kişi ile fiziksel yakınlık arayışı, kaybedilen kişiye yönelik öfke ve sitem ile kaçınmacı bağlanma arttıkça kişinin uzamış yas sınıfında olma ihtimalinin arttığı; kaybın üzerinden geçen zaman, algılanan sosyal destek düzeyi, kişinin erkek olma ihtimali ile kaybın eş/çocuk kaybına kıyasla ebeveyn kaybı, büyükanne/büyükbaba kaybı veya arkadaş kaybı olma ihtimali arttıkça kişinin uzamış yas sınıfında olma ihtimalinin dayanıklı sınıfta olma ihtimaline kıyasla azaldığı tespit edilmiştir.

Dayanıklı sınıf ile yürütülen tüm karşılaştırmalar göz önüne alındığında, cinsiyetin belirti gruplarına kıyasla dayanıklı sınıfta olmanın en güçlü yordayıcısı olduğu görülmektedir.

(44-61%). Bu bulgu, uzamış yas literatüründe kadın olmanın Uzamış Yas Bozukluğu açısından risk faktörü olarak bildirildiği çalışmalar (Burke ve Neimeyer, 2013; Cesur, 2012; Eisma ve ark., 2019; Keser, 2020; Kristensen ve ark., 2010; Prigerson ve ark., 2002) ve benzer yöntem kullanılarak kayıp sonrası farklı seyirlerin incelenmesiyle risk faktörlerinin belirlendiği çalışmalardan (Boelen ve Lenferink, 2019; Heeke ve ark., 2017) elde edilen bulgular ile tutarlıdır. Cinsiyetin, kadın olmanın, kayıp sonrası yas sürecindeki olumsuz gidişat ile ilişkili olabileceğine ilişkin görüş araştırma bulguları ile sistematik olarak doğrulanmaktadır. Ancak, kadın olmanın nasıl bir mekanizmayla kişinin risk altında olmasıyla ilişkilendiğini veya tersinden erkek olmanın nasıl bir koruyucu faktör olduğunun ileri çalışmalarda araştırılması önerilmektedir.

Dayanıklı sınıfta bulunmanın uzamış yas, depresyon ve yüksek sınıfta bulunmayla karşılaştırıldığında bir diğer sistematik yordayıcısının algılanan sosyal destek olduğu görülmektedir. Alanyazında, sosyal destek ile ilgili bulguların çoğu uzamış yas bozukluğuna ilişkin koruyucu bir işleve odaklansa da (Riley, LaMontagne, Hepworth, and Murphy, 2007; Vanderwerker ve Prigerson, 2004) çelişkili bulguların varlığına dikkat çekilmektedir (Burke ve Neimeyer, 2013). Hatta, aralarında bir ilişki olmadığı sonucuna varan araştırma bulguları da bulunmaktadır (Cesur, 2012; Murphy, Chung ve Johnson 2002; Stroebe, Zech, Stroebe ve Abakoumkin, 2005). Öte yandan, sosyal desteğin kayıp sonrası yas seyirlerinin incelendiği çalışmalarda sıklıkla dayanıklı sınıfta yer almayla ilişkilendirildiği görülmüştür (Boelen ve ark., 2016; Heeke ve ark., 2017; Nickerson ve ark., 2014). Mevcut çalışma kapsamında sosyal destek yalnızca dayanıklı sınıf ile yapılan karşılaştırmalarda sınıf üyeliğinin belirleyicisi olarak elde edilmiştir. Bu bulgunun dikkate değer olduğu düşünülmektedir zira mevcut bulgu olumsuz seyirin hangi belirti kümesiyle karakterize olduğundan bağımsız olarak sosyal desteğin kayıp sonrası süreçte olumsuz seyre karşı koruyucu bir işlevi olduğuna işaret etmektedir.

Kaygılı bağlanmanın, dayanıklı sınıfla kıyaslandığında diğer 3 grupta bulunmayı tutarlı bir biçimde yordadığı saptanmıştır. Bir diğer deyişle, kaygılı bağlanma stiline sahip katılımcıların dayanıklı sınıf yerine belirti sınıflarında olma ihtimallerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (yüksek belirti 19%, depresyon 14%, uzamış yas 7%). Alanyazın incelendiğinde, kaygılı bağlanmanın yas sürecinde artmış uzamış yas belirtilerini de içerebilen, genel anlamda daha olumsuz bir tabloyla ilişkili olduğu öne sürülmektedir

(Field ve Sundin, 2001; Fraley ve Bonanno, 2004; Maccallum ve Bryant, 2018; Stroebe ve ark., 2010; Stroebe, Schut ve Boerner, 2010). Kaygılı bağlanma stiline, kişinin bağlanma figürünün stres durumlarındaki erişilebilirlik ve duyarlılığına ilişkin değerlendirmesine dayandığı ve kaygılı bağlanma düzeyi yüksek kişilerin ihtiyaç duyduklarında güvende olduklarını teyit etmek için yakın ilişkilere fazlasıyla ihtiyaç duydukları ve hatta bağlanma figürlerinin ihtiyaç duyduklarında erişilemez olmalarına ilişkin kaygı yaşadıkları iddia edilmektedir (Fraley ve Shaver, 2000; Mikulincer, Shaver, ve Pereg, 2003). Kayıp bağlamında bakıldığında, bağlanma kaygısının artmasının ölen bağlanma figürüne duyulan hasretin katlanmasına ve dolayısıyla rahatsızlığın sürdürülmesine sebep olacağı öne sürülmektedir (Maccallum ve Bryant, 2018). Mevcut çalışma kapsamında elde edilen bulguların bu yaklaşımı doğrular nitelikte olduğu düşünülmektedir. Bunun sebebi, kaygılı bağlanma, tüm karşılaştırmalarda, dayanıklı sınıf hariç, bir belirti sınıfının yordayıcısı olarak elde edilmiştir. Bir diğer deyişle, belirti göstermek yani kayıp sonrası daha olumsuz bir tablonun bağlanma kaygısı ile ilişkili olduğu net olarak gözlenmiştir.

Dayanıklı sınıfla kıyaslandığında diğer 3 grupta bulunmayı tutarlı bir biçimde yordadığı saptanan diğer değişkenler bitmemiş işlerin alt boyutu olan gerçekleştirilememiş yaşantılar ile kaybedilen kişiye yönelik öfke ve sitem süregiden bağı olduğu görülmektedir. Bitmemiş iş algısının ölen kişi ile bağlanmadaki problemlere işaret ettiği öne sürülmektedir (Klingspon ve ark., 2015). Sevilen kişinin kaybının ardından, uzun süreli ve şiddetli ayrılık sıkıntısı kaybedilen kişi ile işlevsel ve sürdürülebilir bir bağlılık biçimi bulmakta zorlanma biçiminde kendini gösterebilir denilmektedir (Field ve Filanosky, 2010). Sürdürülen bağlar, adaptif bir biçimde kaybedilen kişi ile bağlı kalmaya yarayabileceği gibi yardımcı olmayan ruminasyonlara veya ilişkiye yapışmaya sebep olabilmektedir (Field, 2006). Bu açıdan ele alındığında, gerçekleştirilememiş yaşantıların fazlalığı ile kaybedilen kişiye duyulan öfke ve sitemin belirti göstermeyle ilişkisini bir arada değerlendirmek mümkün görünmektedir. Dahası, kaygılı bağlanmanın da dahil edilmesiyle, tüm bu üç değişkenin kayıp sonrası yitirilen kişi ile ilişkinin yeniden düzenlenmesine dair problemlere işaret ediyorsa olabileceği düşünülmektedir. Bağlanma figürünün artık erişilebilir olmamasıyla artmış bağlanma kaygısı ile yarım kaldığı düşünülen yaşantıların kaybedilen kişi ile sürdürülmeye çalışılan ilişkide öfke ve sitem

olarak vuku bulması ortaya çıkan yas sürecindeki tablonun olumsuzluğunu öngörülebilir kılmaktadır.

Dayanıklı sınıf ile yüksek belirti ve depresyon sınıfları kıyaslandığında kayba verilen anlam arttıkça dayanıklı sınıfta olma ihtimalinin arttığı gözlenmiştir. Bu bulgu kayba verilen anlamdaki artışın yas sürecinde psikolojik belirti gösterme olasılığındaki azalma ile ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Kayba verilen anlamın klinik müdahale alanında olması itibariyle yas sürecinde verilen psikolojik desteğin odağında olması kritik bir öneme sahip görülmektedir.

Dayanıklı sınıf ile yüksek belirti ve uzamış yas sınıflarının karşılaştırılmasında elde edilen bulgulara göre kaybın üzerinden geçen zaman, kaybedilen kişiye bakım verme süresi, kaçınmacı bağlanma ve kaybedilen kişi ile fiziksel yakınlık arayışının sınıf üyeliklerinde ortak yordayıcılar oldukları görülmektedir. Bu değişkenlerden yalnızca kaybın üzerinden geçen zaman değişkeni dayanıklı sınıfta olma olasılığını artıran değişken olarak elde edilmiştir. Bu bulgu, alanyazında benzer yöntem ile yapılan çalışmalarda dayanıklı sınıfta yer almanın belirleyici olarak kaybın üzerinden geçen zamanın tepit edildiği çalışmalar ile tutarlıdır (Boelen ve ark., 2016; Heeke ve ark., 2017). Kaybedilen kişiye bakım verme süresinin artmasının yüksek belirti düzeyi veya yalnızca uzamış yas belrtilerindeki artış ile ilgili bulunması, yas sürecindeki olumsuz seyirde bakım verme süresinin rolü olabileceğine işaret etmektedir. Ancak, mevcut çalışmada bakım verme durumuna ilişkin yalnızca kaç ay bakım verildiği sorulmuş olup alanyazında bakım verme deneyiminin bakım verme yüküne ilişkin algıyla ilişkili görülen (Schulz ve ark., 2006) kısmının kapsanamamasına sebep olmuş olabilir. Gelecek çalışmalarda bakım verme durumu ile ilgili daha kapsayıcı bir perspektif fayda sağlayacaktır. Son olarak, kaçınmacı bağlanma ve kaybedilen kişi ile fiziksel yakınlık arayışının yüksek belirti ve uzamış yas sınıflarında olmayı yordamasına ilişkin bulgu Stroebe, Schut ve Boerner (2010)'ın güvensiz bağlanma örüntülerine sahip kişilerin fiziksel yakınlık aramak veya ondan kaçınmak için süregiden bağları kontrolsüzce kullanabilecekleri ve bu sebeple de kayıp sonrası süreçte daha olumsuz bir tabloyla karşılaşabilecekleri önermesiyle örtüşmektedir.

Dayanıklı sınıf ile yapılan karşılaştırmalarda son olarak yalnızca uzamış yas sınıfında bulunmayı yordayan değişkenlere bakıldığında kaybedilen kişinin yaşı ve kaybedilen

kişinin eş/çocuk kaybına kıyasla yakınlığı olarak elde edilmiştir. Kaybedilen kişinin yaşındaki artış ile uzamış yas sınıfında bulunma ihtimalinin artması bulgusu alanyazın ile çelişmektedir. Dahası bu değişkenin yordayıcı gücü düşük saptanmış (1%) ve örneklemin önemli bir kısmının büyükanne/büyükbaba kaybı yaşamış genç yetişkinlerden oluşması sebebiyle elde edilmiş olabileceği düşünülen bir bulgu olarak ele alınmaktadır. Diğer taraftan kaybedilen kişinin kim olduğu alanyazında oldukça ön plana çıkan bir değişkendir. Buna göre, eş veya çocuk kaybı en zorlu kayıp olarak değerlendirilmekte ve kayıp sonrası süreçte olumsuz seyir ile ilişkilendirilmektedir (Djelantik ve ark., 2017; Eisma ve ark., 2019; Lenferink ve ark., 2020). Mevcut çalışmada da eş veya çocuk kaybı yaşamının, ebeveyn kaybı (88%), büyükanne veya büyükbaba kaybı (93%) veya arkadaş kaybına (90%) kıyasla uzamış yas sınıfında olmayı oldukça güçlü bir biçimde yordadığı görülmüştür.

4.2.2. Yüksek Belirti Sınıfı ile Yapılan Karşılaştırmalardan Elde Edilen Bulguların Değerlendirilmesi

Yüksek belirti sınıfı ile depresyon sınıfı karşılaştırıldığında, kaybın üzerinden geçen zaman ve kayba verilen anlam arttıkça kişinin depresyon sınıfında olma ihtimalinin arttığı; kaybedilen kişiye bakım verme süresi, kaybedilen kişi ile gerçekleştirilememiş yaşantılar ve çözümlenmemiş çatışmalar, kaybedilen kişi ile fiziksel yakınlık arayışı, ilişki derinliği ve kaçınmacı bağlanma arttıkça kişinin depresyon sınıfında olma ihtimalinin yüksek belirti sınıfında olma ihtimaline kıyasla azaldığı belirlenmiştir.

Yüksek belirti sınıfı ile uzamış yas sınıfı yordayıcı değişkenler açısından kıyaslandığında, kaybedilen kişinin yaşı ve kayba verilen anlam arttıkça kişinin yüksek belirti sınıfına kıyasla uzamış yas sınıfında olma olasılığının arttığı; kaybedilen kişi ile gerçekleştirilememiş yaşantılar ve çözümlenmemiş çatışmalar ile ilişki niteliği arttıkça kişinin uzamış yas sınıfında olma ihtimalinin azaldığı tespit edilmiştir.

Yüksek belirti sınıfı ile diğer sınıflar karşılaştırıldığında yüksek belirti sınıfında bulunmanın her 3 sınıf açısından anlamlı tespit edilen iki değişken bulunmaktadır: kayba verilen anlam ile bitmemiş işler. Kayba verilen anlam azaldıkça kişinin yüksek belirti sınıfında bulunma ihtimalinin diğer üç sınıfa kıyasla artması, kayba verilen anlamın

psikolojik belirti (uzamış yas, depresyon ve travma sonrası stres tepkileri) göstermek ile ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Bazı araştırmacılar, kayıp sonrası süreçte anlam vermenin kayıp sonrası uyum düzeyinin yüksek olması ile ilişkili olduğunu öne sürmektedirler (Davis, Wortman, Lehman ve Silver, 2000; Holland ve ark., 2006). Paralel biçimde mevcut çalışmada düşük anlam, kayıp sonrası olumsuz bir tabloyla ilişkili bulunmuştur. Bitmemiş işlerin hem gerçekleştirilememiş yaşantılar hem de çözümlenmemiş çatışmalar alt boyutları yüksek belirti göstermenin yordayıcıları olarak elde edilmiştir. Bitmemiş işlerin yüksek belirti sınıfı ile yapılan karşılaştırmalarda en yüksek yordayıcılığa sahip olduğu karşılaştırma dayanıklı sınıf (15%) ile elde edilmişse de diğer iki gruptaki yordayıcı gücü de (6%-13%) dikkate değer düzeydedir. Buna göre, bitmemiş işlerin travma sonrası stres, depresyon ve uzamış yas belirtilerinin bir arada görülmesi durumunda, yalnızca depresif belirtiler veya yalnızca uzamış yas belirtilerine kıyasla daha belirleyici olduğu görülmektedir. Bu durum kayba verilen anlam da dahil edilerek düşünüldüğünde yüksek belirti gösteren grupların klinik müdahalesinde anlam ve bitmemiş işler ile çalışılmasından yüksek fayda sağlanma potansiyeline işaret etmektedir. Hem kayba verilen anlam hem de kaybedilen kişi ile gerçekleştirilememiş yaşantılar ve çözümlenmemiş çatışmaların yas çalışmalarında klinik müdahale çerçevesine dahil edilmesi, yüksek belirti gösteren kişilerin prognozunda olumlu bir seyire imkan sunabilir.

4.2.3. Depresyon Sınıfı ile Uzamış Yas Sınıfının Karşılaştırılmasından Elde Edilen Bulguların Değerlendirilmesi

Depresyon ile uzamış yas sınıfları yordayıcı değişkenler açısından kıyaslandığında, kaybedilen kişiye bakım verme süresi, kayba verilen anlam ve kaybedilen kişi ile fiziksel yakınlık arayışı arttıkça kişinin depresyon sınıfına kıyasla uzamış yas sınıfında olma olasılığının arttığı; kaybın üzerinden geçen zaman, kaygılı bağlanma ve kaybın eş/çocuk kaybına kıyasla büyükanne/büyükbaba kaybı olması ihtimali arttıkça kişinin uzamış yas sınıfında olma ihtimalinin depresyon sınıfında olma ihtimaline kıyasla azaldığı belirlenmiştir.

Uzamış yas sınıfında olmanın tüm sınıflarla karşılaştırmaları incelendiğinde ortak faktör olarak kaygılı bağlanma gözlenmiştir. Bağlanma örüntüsünde kaygı düzeyi yüksek

kişilerin diğer sınıflara kıyasla uzamış yas sınıfında olma olasılığının yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu, kaygılı bağlanma biçiminin uzamış yas bozukluğu belirtileri açısından doğrudan bir risk faktörü olduğunu öne süren çalışmalarla (Fraley ve Bonanno, 2004; Stroebe ve ark., 2010) tutarlıdır. Kaygılı bağlanma, kayıp sonrası süreçte uzamış yas belirtileri açısından bir risk faktörü olarak elde edilmiştir.

Dayanıklı sınıf dışarıda bırakılıp yüksek belirti ve depresyon sınıfları ile uzamış yas sınıfının karşılaştırmaları incelendiğinde ise uzamış yas belirtileri göstermenin belirleyicisi olarak kayba verilen anlamdaki artış ortak değişken olarak elde edilmiştir. Bir diğer ifadeyle, kayba verilen anlam arttıkça, kişinin yüksek belirti veya depresyon sınıfına kıyasla uzamış yas sınıfında bulunma ihtimali artmaktadır. Kayba verilen anlamdaki artış ile uzamış yas grubunda olma ihtimalinin belirlenmesi bulgusu, bu değişkenin doğasının psikolojik belirtileri yordayıcı gücüyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Şöyle ki, kayba verilen anlam dayanıklı sınıf ile uzamış yas sınıfının karşılaştırılması hariç tüm grup karşılaştırmalarında sınıf üyeliğinin yordayıcısı olarak elde edilmiştir. Kayba verilen anlamın, kayıp sonrası süreçte psikolojik belirti göstermeye dair önemli bir işaret olduğu görülmektedir.

Son olarak, kayıp sonrası süreçte depresif belirtiler göstermek ile uzamış yas belirtileri göstermek arasında belirleyici olarak elde edilen değişkenlere bakıldığında, kaybın büyükanne veya büyükbaba kaybı olma ihtimaline kıyasla eş veya çocuk kaybı olma ihtimalindeki, kaybedilen kişiye bakım verme süresindeki, kaybedilen kişiyle fiziksel yakınlık ihtiyacındaki artışın uzamış yas sınıfında bulunma ihtimalini artırdığı gözlenmiştir. Kaybın büyükanne veya büyükbaba kaybı olma ihtimaline kıyasla eş veya çocuk kaybı olmasıyla kişinin depresyon sınıfına kıyasla uzamış yas sınıfında olma olasılığı 88% artmaktadır. Dayanıklı sınıf ile uzamış yas sınıfının karşılaştırmasından da kaybın kim olduğuna ilişkin sonuçlar benzer yükseklikte elde edilmiş ve ilgili kısımda tartışılmıştır. Buradan hareketle, kaybedilen kişinin kim olduğunun, özellikle de eş veya çocuk kaybetmenin, özellikle uzamış yas belirtileri ile ilişkili olduğu görülmüştür.

4.3. ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI

Yürütülmüş olan çalışmanın kesitsel bir çalışma olması ve yalnızca öz bildirime dayalı olması elde edilen bulguların yorumlanabilirliğini kısıtlamaktadır. İdeal olarak gelecek çalışmaların boylamsal araştırma deseni ile birden fazla zamanda ölçüm olarak gerçekleştirilmelerinin kayıp sonrası yas sürecine ilişkin daha dinamik ve zengin bilgi sağlayabileceği düşünülmektedir. Öz bildirime dayalı ölçüm almanın bellek yanlılıkları ve dışsal etmenlerin karıştırıcı etkisine ilaveten çalışmanın uzunluğu da hesaba katıldığında kişilerin ankete verdikleri yanıtların etkilenmiş olması olasıdır. Gelecek çalışmaların daha az sayıda değişken ile daha çeşitli ölçüm kaynakları kullanmaları önerilmektedir.

Araştırmanın, mevcut yöntem ile yapılabilmesini mümkün kılmak için örneklemin geniş tutulması gerekliliği bulunmaktaydı. Ancak pandemi sürecinde ve konu itibarıyla zorlayıcı olabilecek bir çalışma olması sebebiyle çalışmanın örneklemini ilgili hedeflendiği kadar kapsayıcı olunamamış olduğu görülmektedir. Örneklemini oluşturan katılımcıların kadın olmayı (80%), büyükanne veya büyükbabasını kaybetmiş olmayı (40%) ve kronik ölümcül hastalığa bağlı kayıp yaşamış olmayı (43.9%) bildirme sıklıklarının fazla olduğu görülmüştür. Örneklem geniş olsa da çalışmaya katılım duyurusunun üniversite ortamında yapılmasından ötürü katılımcıların önemli bir kısmının öğrencilerden oluşmasının çalışmanın evrenindeki çeşitliliği kısıtlamış olabileceği düşünülmektedir.

Mevcut çalışma kapsamında kayıp yaşantısına ilişkin kriterler belirlenirken kaybın üzerinden geçen süre en fazla 12 yıl olarak alınmıştır. Bu sürenin uzun olduğu ve gelecek çalışmaların spesifik bir periyod tanımlayarak yapılmasının bulgular açısından önemli olacağı düşünülmektedir. Bunun yanısıra gelecek çalışmaların kaybı en çok etkileyen kişi ile kaybın doğasını (doğal veya doğal olmayan sebebe bağlı ölüm) inceleyen, incelemeye imkan sunan örneklerle yapılarının aydınlatıcı olacağı düşünülmektedir. Mevcut çalışma örnekleminin bu özellikler bakımından yeterince iyi ayrışmadığı düşünülmektedir. Oysa alanyazında özgül örneklerle yapılan çalışmalarda doğal olmayan sebebe bağlı kayıplar (veya şiddet içeren) ile yakın kayıpların (sıklıkla eş veya çocuk) psikolojik belirtiler açısından sistematik olarak yüksek risk ile ilişkilendirildiği

geçmiş bölümlerde ele alınmıştır. Ülkemizde de spesifik olarak tanımlı örneklemeler ile kayıp sonrası seyirleri bir süreç biçiminde (boylamsal desen) ele alınmanın bu yeni araştırma alanı açısından aydınlatıcı olacağı düşünülmektedir.

4.4. ARAŞTIRMA SONUÇLARININ KLİNİK UYGULAMA AÇISINDAN ÖNEMİ

Mevcut çalışmanın, yas sürecine ilişkin oldukça yeni bir yöntem ve perspektif ile yürütülmüş olması sebebiyle bulgularının uluslararası alanyazına katkı sağlaması beklenmektedir. Dahası, bilindiği kadarıyla, Türkiye’de kayıp sonrası seyirleri ve bu seyirlerin belirleyicilerini inceleyen ilk çalışma olması sebebiyle ülkemizde yürütülecek çalışmalara yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Çalışmanın ön plana çıkan en önemli özelliği Örtük Sınıf Analizi (Latent Class Analysis) kullanılarak üç farklı psikopatolojiye (Uzamış Yas Bozukluğu, Depresyon ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu) işaret ettiği kabul gören ölçüm araçları aracılığıyla belirti bildirir maddeler üzerinden örneklemin ayrışarak çeşitli gruplar oluşturmasıdır. Buradan elde edilen sınıfların, kayıp sonrası süreçte ortaya çıkan farklı seyirlere işaret ettiği düşünülmektedir.

Aktarılan yaklaşım ile yapılan çalışmalar alanyazında yeni yeni yer edinmeye başlamış ancak oldukça dikkat çekici niteliktedir. Buradaki en önemli faktörlerden birisinin mevcut yaklaşımın tanı odaklı bir sistemden doğmuş olmasına rağmen klinik müdahaleyi tanı odaklı olmaktan çıkarması ve tanımlama odaklı bir perspektif getirmesi olarak düşünülebilir. Bu şekilde boyutsal bir yaklaşımın, iki önemli sorunun çözülmesinin önünü açabileceği düşünülmektedir. İlk olarak, mevcut yaklaşım, kayıp sonrası süreçte tanı düzeyinde belirti göstermeyen yani tanı eşiğinin altında kalan kişilerin ruh sağlığı hizmetlerine erişiminin önünü açabilme potansiyeli taşımaktadır. Tek bir psikopatoloji için tanı kriterlerini karşılamayan kişilerin de ruh sağlığı hizmetlerinden yararlanabilmesi yas tutan daha geniş bir kitlenin ihtiyaç durumunda bu hizmetlerden yararlanabilmesi anlamı taşımaktadır. İkinci olarak, tanı kriterlerini karşılasa dahi tanı gruplarının homojen olmaktan uzak olduğu düşünülmektedir. Şöyle ki, yalnızca kayıp sonrası ortaya çıkabilecek psikopatolojilerle kısıtlı olmamakla birlikte, örneğin uzamış yas bozukluğu tanısı alan iki kişinin belirtileri birbirinden farklılaşacağı gibi tedavi protokollerinin de farklılaşmasına ihtiyaç duyulması olasıdır. Bu şekilde, bireylerin ne yaşadıklarının, neye

ihtiyaç duyduklarının ve hangi alanlarda daha fazla zorluk yaşadıklarının tespit edilmesine olanak sağlanması olasıdır. Belirli özelliklerin çeşitli kayıp sonrası seyirlerle ilişkilendirilmesinin boyutsal bir çerçeveden yürütülecek müdahalelerde yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

Kayıp sonrası sürece ilişkin alanyazında ön plana çıkan Uzamış Yas Bozukluğu, Depresyon ve Travma Sonrası Stres Bozukluğunun yüksek eşanı oranları ve buradan doğan hangi tedavi protokolü ile hizmet verileceği tartışmaları günümüz dünyasında mevcut sağlık sistemleri içerisinde tedavi erişimini kısıtlayıcı niteliktedir. Tanı odaklı sistem gereği klinisyenler bir takım bozuklukların izini sürmek ve bu doğrultuda ilgili tedavi protokollerini sağlamak görevindedirler. Ancak, Depresyon veya Travma Sonrası Stres Bozukluğunun varlığında Uzamış Yas Bozukluğunun değerlendirilmemesi klinik tablo açısından önemli bir kısmın ihmal edilmesine sebep olabilmektedir çünkü Depresyon, TSSB ve UYB tedavilerinin birbirlerinden farklılaştıkları önemle vurgulanmaktadır (Boelen ve Lenferink, 2019). Dahası, Uzamış Yas Bozukluğunun varlığında farklı bir psikopatolojiye yönelik tedavi verilmesi ve Uzamış Yas Bozukluğunun göz ardı edilmesi, öne sürüldüğü üzere daha düşük bir işlevselliği içeriyorsa kişinin tedavi alması durumunda dahi tedaviden göreceği yararı önemli ölçüde sekteye uğratabilir. Uzamış Yas Bozukluğu, Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve depresyonun varlığı veya yokluğundan ziyade tekil belirtiler olarak belirtilerin ele alınması ve bozukluk odaklı bir yaklaşım yerine belirti veya öznel rahatsızlık odaklı yaklaşımların benimsenmesi, belirli bir tanıyı karşılamayan ancak öznel rahatsızlığın ve şiddetli belirtilerin mevcut olduğu zorlu süreçlerin de kapsanması ve farklı kayıp sonrası süreçlerin dışarıda bırakılmaması açısından önem taşımaktadır. Ancak böyle bir perspektiften yürütülecek müdahalelerin ‘reçete yazar gibi’ değil bir terzinin kişiye uygun kıyafet dikmesi gibi üzerine oturacak nitelikte bir ihtiyaca uygun müdahale programı geliştirilmesi ve uygulanması söz konusu olabilir. Bu şekilde yürütülen müdahalelerin bireylerin yaşadıkları özgül tabloya iyi yanıt verir nitelikte, yani maksimum fayda sağlayabilecek potansiyelde olması söz konusudur.

Mevcut çalışmadan elde edilen bulgular ışığında, kayıp sonrası süreçte farklı seyirler göstermenin belirleyicilerinden kayba verilen anlam, süregiden bağlar ve bitmemiş işlerin tedavi odağı olabileceği özellikleri itibarıyla yüksek düzeyde klinik öneme sahip oldukları

düşünülmektedir. Bulgulardan hareketle, kayba verilen anlam, süregiden bağlar ile kaybedilen kişi ile gerçekleştirilememiş yaşantılar ve çözümlenmemiş çatışmaların yas çalışmalarında klinik müdahale çerçevesine dahil edilmesi, yüksek belirti gösteren kişilerin prognozunda olumlu bir seyire imkan sunabilir. Tanılar üstü olarak ele alınabilecek bu üç olgunun kullanılan tanı kriterleri, ölçüm araçları, tedavi yaklaşımlarından bağımsız kayıp sonrası süreçte yürütülen tedavi protokollerine dahil edilmek üzere çalışılması gerektiği düşünülmektedir.

SONUÇ

Mevcut çalışmada, kayıp sonrası süreçte sıklıkla karşılaşılan ve yüksek eşanı oranları bildirilen üç farklı psikopatolojiye ilişkin belirtiler kullanılarak çeşitli belirti sınıfları aracılığıyla gözlenen seyirler incelenmiştir. Bu yaklaşım, alanyazında son yıllarda yükselirken henüz Türkiye’de klinik psikoloji alanında yapılan çalışmalarda kullanıldığına rastlanmamıştır. Bu sebeple, mevcut çalışmanın aktarılan yöntem ve Örtük Sınıf Analizi kullanılarak psikopatolojilerin varlığı veya yokluğu ötesinde yas sürecine ilişkin seyirler ile çalışılmış ilk çalışma olma özelliği bulunmaktadır. Dahası, klinik psikoloji alanında aktarılan yöntem ile yapılacak yeni çalışmalara mevcut çalışmanın ışık tutacağı düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda, Örtük Sınıf Analizi kullanılarak yüksek belirti ($n=236$), depresyon ($n=353$), uzamış yas ($n=199$) ve dayanıklı ($n=272$) sınıflar tespit edilmiştir. Tespit edilen sınıflarda bulunmayı belirleyen yordayıcı değişkenlere ilişkin yürütülen Çok kategorili Lojistik Regresyon Analizi bulgularına göre, cinsiyet, kaybedilen kişinin yaşı, kaybın üzerinden geçen zaman, kaybedilen kişiye bakım verme süresi, kaybedilen kişinin kim olduğu (eş/çocuk kaybına kıyasla), Bitmemiş İşler Ölçeğinin yaşantı ve çatışma alt ölçeklerinden alınan puanlar, Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Ölçeğinden alınan puanlar, Süregiden Bağlar Ölçeğinin fiziksel yakınlık, ve öfke alt ölçeklerinden alınan puanlar, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinden alınan puanlar ile Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeğinin kaygı ve kaçınma alt ölçeklerinden alınan puanların sınıf üyeliğini yordadığı tespit edilmiştir.

Gruplar arası karşılaştırmalar incelendiğinde ise, dayanıklı sınıfta bulunmanın, her üç belirti gösteren grupla kıyaslandığında, erkek olmak, algılanan sosyal desteğin fazla olması, bir bitmemiş iş olarak gerçekleştirilememiş yaşantıların az olması, öfke süregiden bağının düşük olması ve kaygılı bağlanmanın düşük olması ile sistematik biçimde yordandığı tespit edilmiştir. İlaveten, yüksek belirti sınıfında bulunmanın sistematik yordayıcıları olarak bitmemiş işlerin fazlalığı ve kayba verilen anlamın azlığı belirlenmiştir. Uzamış yas sınıfında olmanın tüm sınıflarla karşılaştırmaları incelendiğinde ortak faktör olarak kaygılı bağlanma görülürken, depresyon sınıfı için kayba verilen anlamın azlığının belirleyici olduğu gözlenmiştir.

Gelecek çalışmaların, farklı seyirler çalışılırken alanyazında üzerinde durulan kayba ilişkin değişkenlerden kaybedilen kişinin yakınlığı (eş/çocuk kaybı en kötü psikolojik gidişat ile ilişkilendirilen kayıp türü) ve kaybın doğası (kaybın şiddet içermesi olumsuz psikolojik tablo ile ilişkilendiriliyor) değişkenlerini dikkate alması önerilmektedir.

Yas sürecine ilişkin klinik müdahale çalışmalarının kayba verilen anlam, süregiden bağları ve bitmemiş işler ile ilgili bulgular dikkate alınarak planlanmasının, yapılacak müdahale araştırmaları ile bu değişkenlerin yas süreci müdahalelerinde özgül gruplar ile çalışılırken nasıl araçsallaştırılabileceklerine ilişkin deneysel çalışmaların yürütülmesinin kayıp sonrası süreçte gözlenen olumsuz psikolojik tabloların tanı, tedavi ve önlenmesine ilişkin fayda sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. American Psychiatric Publishing, Arlington, VA.
- Balk, D. E. (2013) Life span issues and loss, grief, and mourning: Adulthood. In D. K. Meagher & D. E. Balk (Eds.), *Handbook of Thanatology: The Essential Body of Knowledge for the Study of Death, Dying, and Bereavement* (2nd edition). New York: Routledge.
- Barry, L. C., Kasl, S. V., Prigerson, H. G. (2002). Psychiatric disorders among bereaved persons: The role of perceived circumstances of death and preparedness for death. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, 10, 447-457.
- Beck, A. T., Ward, C. H., Mendelson, M., Mock, J., ve Erbaugh, J. (1961). An inventory for measuring depression. *Archives of general psychiatry*, 4(6), 561-571.
- Boelen, P. A., Bout, J. ve Hout, M. A. (2003). The role of cognitive variables in psychological functioning after the death of a first degree relative. *Behaviour Research and Therapy*, 41, 1123–1136.
- Boelen, P. A., ve Lenferink, L. I. (2019). Symptoms of prolonged grief, posttraumatic stress, and depression in recently bereaved people: symptom profiles, predictive value, and cognitive behavioural correlates. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 1-13.
- Boelen, P. A., ve Prigerson, H. G. (2007). The influence of symptoms of prolonged grief disorder, depression, and anxiety on quality of life among bereaved adults. *European archives of psychiatry and clinical neuroscience*, 257(8), 444-452.
- Boelen, P. A., Reijntjes, A., Djelantik, A. M. J., ve Smid, G. E. (2016). Prolonged grief and depression after unnatural loss: Latent class analyses and cognitive correlates. *Psychiatry Research*, 240, 358-363.

- Boelen, P. A., Stroebe, M. S., Schut, H. A., ve Zijerveld, A. M. (2006). Continuing bonds and grief: A prospective analysis. *Death Studies*, 30(8), 767-776.
- Bonanno, G. A. (2005). Resilience in the face of potential trauma. *Current directions in psychological science*, 14(3), 135-138.
- Bonanno, G. A., Galea, S., Bucciarelli, A., ve Vlahov, D. (2006). Psychological resilience after disaster: New York City in the aftermath of the September 11th terrorist attack. *Psychological science*, 17(3), 181-186.
- Bonanno, G. A., Papa, A., Lalande, K., Zhang, N., & Noll, J. G. (2005). Grief processing and deliberate grief avoidance: A prospective comparison of bereaved spouses and parents in the United States and the Peoples Republic of China. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, 73, 86-98.
- Bonanno, G. A., Wortman, C. B., Lehman, D. R., Tweed, R. G., Haring, M., Sonnega, J., ... Nesse, R. M. (2002). Resilience to Loss and Chronic Grief: A Prospective Study From Preloss to 18 -Months Postloss. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83 (5), 1150-1164.
- Borsboom, D., ve Cramer, A. O. (2013). Network analysis: an integrative approach to the structure of psychopathology. *Annual review of clinical psychology*, 9, 91-121.
- Bottomley, J. S., Smigelsky, M. A., Floyd, R. G., ve Neimeyer, R. A. (2019). Closeness and conflict with the deceased: Exploring the factor structure of the quality of relationships inventory in a bereaved student sample. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 79(4), 377-393.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss, vol. II: Separation* (Vol. 2). New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). Attachment and loss: Volume III: Loss, sadness and depression. In *Attachment and Loss: Volume III: Loss, Sadness and Depression* (pp. 1-462). London: The Hogarth press and the institute of psycho-analysis.

- Bowlby, J., ve Parkes, C. M. (1970). Separation and loss within the family. *The child in his family, 1*, 197-216.
- Bretherton, I., & Munholland, K. A. (1999). Internal working models in attachment relationships: A construct revisited In Cassidy J & Shaver PR (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 89–111). *New York, NY, US: The Guilford Press.*[Google Scholar
- Burke, L. A., ve Neimeyer, R. A. (2013). 11 Prospective risk factors for complicated grief (pp. 145-161). New York, NY: Routledge.
- Cesur, G. (2012). Yetişkinlerde travmatik yasin ve travma sonrası büyümenin psikososyal belirleyicileri, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cesur-Soysal, G. (2020). Kayıp Yaşantılarında Bitmemiş İşler Ölçeği-Kısa Form: Türkçeye uyarlama, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21.
- Cohen, S., ve Wills, T.A. (1985). Stress, social support and buffering. *Psychological Bulletin*, 98, 310–357.
- Collins, L. M., ve Wugalter, S. E. (1992). Latent class models for stage-sequential dynamic latent variables. *Multivariate Behavioral Research*, 27(1), 131-157.
- Cook, A. S., ve Oltjenbruns, K. A. (Eds.) (1998). The bereaved family. *Dying and grieving: Life span and family perspectives*, 91-115.
- Cramer, A. O., Waldorp, L. J., Van Der Maas, H. L., ve Borsboom, D. (2010). Complex realities require complex theories: Refining and extending the network approach to mental disorders. *Behavioral and Brain Sciences*, 33(2-3), 178.
- Currier, J. M., Holland, J. M., Neimeyer, R. A. (2006). Sense-making, grief, and the Experience of violent loss: toward a mediational model. *Death Studies*, 30, 403-428.

- Davis, C. G., Wohl, M. J. ve Verberg, N. (2007). Profiles of posttraumatic growth following an unjust loss. *Death Studies*, 31(8), 693-712.
- Davis, C.G, Wortman, C.B., Lehman, D.R. ve Silver, R.C. (2000). Searching for meaning in loss: Are clinical assumptions correct? *Death Studies*, 24, 497-540.
- Deci, E. L., La Guardia, J. G., Moller, A. C., Scheiner, M. J., & Ryan, R. M. (2006). On the benefits of giving as well as receiving autonomy support: Mutuality in close friendships. *Personality and social psychology bulletin*, 32(3), 313-327.
- Denckla, C. A., Mancini, A. D., Bornstein, R. F. ve Bonanno, G. A. (2011). Adaptive and maladaptive dependency in bereavement: Distinguishing prolonged and resolved grief trajectories. *Personality and individual differences*, 51(8), 1012-1017.
- Dijkstra, I. C. (2000). Living with loss: Parents grieving for the death of their child. Unpublished doctoral dissertation. Utrecht University, Faculty of Social Sciences, Department of Clinical Psychology, The Netherlands.
- Djelantik, A. M. J., Aryani, P., Boelen, P. A., Lesmana, C. B. J., & Kleber, R. J. (2021). Prolonged grief disorder, posttraumatic stress disorder, and depression following traffic accidents among bereaved Balinese family members: Prevalence, latent classes and cultural correlates. *Journal of affective disorders*, 292, 773-781.
- Djelantik, A. M. J., Robinaugh, D. J., Kleber, R. J., Smid, G. E., ve Boelen, P. A. (2018). Symptomatology following loss and trauma: Latent class and network analyses of prolonged grief disorder, posttraumatic stress disorder, and depression in a treatment-seeking trauma-exposed sample. *Depression and anxiety*, 37(1), 26-34.
- Djelantik, A. M. J., Smid, G. E., Kleber, R. J., ve Boelen, P. A. (2017). Symptoms of prolonged grief, post-traumatic stress, and depression after loss in a Dutch community sample: A latent class analysis. *Psychiatry research*, 247, 276-281.
- Dyregrov, K., Nordanger, D., Dyregrov, A. (2003). Predictors of psychosocial distress after suicide, SIDS and accidents. *Death Studies*, 27(2), 143-165.

- Eisma, M. C., Lenferink, L. I., Chow, A. Y., Chan, C. L., ve Li, J. (2019). Complicated grief and post-traumatic stress symptom profiles in bereaved earthquake survivors: a latent class analysis. *European journal of psychotraumatology*, 10(1), 1558707.
- Eker, D., ve Arkar, H. (1995). Perceived social support: psychometric properties of the MSPSS in normal and pathological groups in a developing country. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 30(3), 121-126.
- Eker, D., Arkar, H., ve Yıldız, H. (2001). Factorial structure, validity, and reliability of revised form of the multidimensional scale of perceived social support. *Turkish Journal of Psychiatry*, 12(1), 17–25.
- Engelhard, I. M., Arntz, A., ve Van den Hout, M. A. (2007). Low specificity of symptoms on the post-traumatic stress disorder (PTSD) symptom scale: A comparison of individuals with PTSD, individuals with other anxiety disorders and individuals without psychopathology. *British Journal of Clinical Psychology*, 46(4), 449-456.
- Field, N.P. ve Filanosky, C. (2010). Continuing bonds, risk factors for complicated grief and adjustment to bereavement. *Death Studies*, 34, 1-29.
- Field, N. P., Gal-Oz, E., ve Bonanno, G. A. (2003). Continuing bonds and adjustment at 5 years after the death of a spouse. *Journal of consulting and clinical psychology*, 71(1), 110.
- Field, N.P., Gao, B. ve Paderna, L. (2005). Continuing bonds in bereavement: An attachment theory bades perspective. *Death Studies*, 29, 277-299.
- Field, N.P., Nichols, C., Holen, A. ve Horowitz, M.J. (1999). The relation of continuing attachment to adjustment in conjugal bereavement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 67 (2), 212-218.
- Foa, E. B., Cashman, L., Jaycox, L., ve Perry, K. (1997). The validation of a self-report measure of posttraumatic stress disorder: The Posttraumatic Diagnostic Scale. *Psychological Assessment*, 9(4), 445.

- Fraley, R. C., ve Bonanno, G. A. (2004). Attachment and loss: A test of three competing models on the association between attachment-related avoidance and adaptation to bereavement. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(7), 878-890.
- Fraley, R. C., & Davis, K. E. (1997). Attachment formation and transfer in young adults' close friendships and romantic relationships. *Personal relationships*, 4(2), 131-144.
- Fraley, R. C., & Shaver, P. R. (2000). Adult romantic attachment: Theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions. *Review of general psychology*, 4(2), 132-154.
- Frans, O., Rimmo, P. A., Aberg, L. ve Fredrikson, M. (2005). Trauma exposure and post-traumatic stress disorder in the general population. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 111, 291-299.
- Freud, S. (1917). Mourning and Melancholia. Yas ve Melankoli Ing. Çev: Uslu, R. ve Berksun, O.(1997). *Kriz Dergisi*, 1(2), 98-103.
- Galatzer-Levy, I. R., Huang, S. H., ve Bonanno, G. A. (2018). Trajectories of resilience and dysfunction following potential trauma: A review and statistical evaluation. *Clinical psychology review*, 63, 41-55.
- Gillies, J. ve Neimeyer, R.A. (2006). Loss, grief, and the search for significance: Toward a model of meaning reconstruction in bereavement. *Journal of Constructivist Psychology*, 19, 31-65.
- Gillies, J., Neimeyer, R. A., ve Milman, E. (2014). The meaning of loss codebook: Construction of a system for analyzing meanings made in bereavement. *Death Studies*, 38(4), 207-216.
- Gillies, J. M., Neimeyer, R. A., ve Milman, E. (2015). The Grief and Meaning Reconstruction Inventory (GMRI): Initial validation of a new measure. *Death studies*, 39(2), 61-74.

- Gökler-Danışman, I., Keser, E. ve Ar-Karcı, Y. (Baskıda). İlişki Niteliği Ölçeği–Yas Versiyonu ile Yas ve Suçluluk Ölçeği -Türkçe Formu’nun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Türk Psikiyatri Dergisi*.
- Güneş, H. 2001. “Gender differences in distress levels, coping strategies, stress related growth and factors associated with psychological distress and perceived growth following the 1999 Marmara earthquake”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Hardison, H. G., Neimeyer, R. A., & Lichstein, K. L. (2005). Insomnia and complicated grief symptoms in bereaved college students. *Behavioral Sleep Medicine*, 3(2), 99-111.
- Heeke, C., Kampisiou, C., Niemeyer, H., ve Knaevelsrud, C. (2017). A systematic review and meta-analysis of correlates of prolonged grief disorder in adults exposed to violent loss. *European journal of psychotraumatology*, 8(sup6), 1583524.
- Heeke C, Kampisiou C, Niemeyer H, Knaevelsrud C. A systematic review and meta-analysis of correlates of prolonged grief disorder in adults exposed to violent loss. *Eur J Psychotraumatol*. (2019) 10:1583524. doi: 10.1080/20008198.2019.1583524
- Heeke, C., Stammel, N., Heinrich, M., ve Knaevelsrud, C. (2017). Conflict-related trauma and bereavement: exploring differential symptom profiles of prolonged grief and posttraumatic stress disorder. *BMC psychiatry*, 17(1), 118.
- Herberman Mash, H. B., Fullerton, C. S., & Ursano, R. J. (2013). Complicated grief and bereavement in young adults following close friend and sibling loss. *Depression and Anxiety*, 30(12), 1202-1210.
- Hisli, N. 1988. “Beck Depresyon Ölçeği’nin bir Türk örnekleminde geçerlilik ve güvenilirliği”, *Psikoloji Dergisi*, 6, 118-122.
- Hisli, N. (1989). Beck Depresyon Envanterinin üniversite öğrencileri için geçerliği, güvenilirliği. *Psikoloji Dergisi*, 7(23):3-13.

- Holland, J.M., Currier, J.M. ve Neimeyer, R.A. (2006). Meaning reconstruction in the first two years of bereavement: The role of sense making and benefit finding. *OMEGA*, 53 (3), 175-191.
- Holland, J. M., Klingspon, K. L., Lichtenthal, W. G., ve Neimeyer, R. A. (2018). The Unfinished Business in Bereavement Scale (UBBS): development and psychometric evaluation. *Death studies*, 1-13.
- Holland, J. M., Plant, C. P., Klingspon, K. L., & Neimeyer, R. A. (2020). Bereavement-related regrets and unfinished business with the deceased. *Death studies*, 44(1), 42-47
- Holland, J. M., Thompson, K. L., Rozalski, V., ve Lichtenthal, W. G. (2014). Bereavement-related regret trajectories among widowed older adults. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 69(1), 40-47.
- Horowitz, M., Wilner, N., ve Alvarez, W. (1979). Impact of Event Scale: A measure of subjective stress. *Psychosomatic medicine*, 41(3), 209-218.
- Işıklı, S. 2006. “Travma Sonrası Stres Belirtileri Olan Bireylerde Olaya İlişkin Dikkat Yanlılığı, Ayrışma Düzeyi Ve Çalışma Belleği Uzamı Arasındaki İlişkiler”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Ankara.
- Işıklı, S., Keser, E., Prigerson, H. G., & Maciejewski, P. K. (2020). Validation of the prolonged grief scale (PG-13) and investigation of the prevalence and risk factors of prolonged grief disorder in Turkish bereaved samples. *Death studies*, 1-11.
- Johnson, J. G., Zhang, B., Greer, J. A. ve Prigerson, H. G. (2007). Parental control, partner dependency, and complicated grief among widowed adults in the community. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 195(1), 26-30.
- Kaltman, S., & Bonanno, G. A. (2003). Trauma and bereavement: Examining the impact of sudden and violent deaths. *Journal of Anxiety Disorders*, 17, 131-147.

- Karanci, A. N., Aker, A. T., Isikli, S., Erkan, B. B., Gul, E., ve Yavuz, H. (2009). *Türkiye’de Travmatik Yaşam Olayları ve Ruhsal Etkileri*. Ankara: Matus Basımevi.
- Keser, E. (2019). Kayıp Yaşamış Yetişkinlerde Uzamış Yas Belirtilerinin Süregiden Bağlar, Süregiden Bağlara İlişkin Bilişler ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Çerçevesinde İncelenmesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Keser, E., ve Işıklı, S. (2016). PG-13 (Turkish). Retrieved from <https://endoflife.weill.cornell.edu/advanced-directives/pg-13-turkish>
- Keser, E., ve Işıklı, S. (2018). Yas ve Anlamı Yeniden Yapılandırma Envanteri'nin Türkçe Formunun Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi. *Dusunen Adam*, 31(4), 364-374.
- Keser, E., & Işıklı, S. (2021). Investigation of the relationship between continuing bonds and adjustment after the death of a first-degree family member by using the Multidimensional Continuing Bonds Scale. *Journal of Clinical Psychology*.
- Klass, D., ve Steffen, E. M. (Eds.). (2018). *Introduction: Continuing bonds—20 years on*. Taylor ve Francis.
- Klingspon, K. L., Holland, J. M., Neimeyer, R. A., ve Lichtenthal, W. G. (2015). Unfinished business in bereavement. *Death studies*, 39(7), 387-398.
- Kokou-Kpolou, C. K., Park, S., Lenferink, L. I., Iorfa, S. K., Fernández-Alcántara, M., Derivois, D., & Cénat, J. M. (2021). Prolonged grief and depression: A latent class analysis. *Psychiatry research*, 299, 113864.
- Kranz, K. C., & Daniluk, J. C. (2006). Living outside of the box: Lesbian couples with children conceived through the use of anonymous donor insemination. *Journal of Feminist Family Therapy*, 18(1-2), 1-33.
- Kristensen, P., Dyregrov, K., & Gjestad, R. (2020). Different trajectories of prolonged grief in bereaved family members after terror. *Frontiers in psychiatry*, 11, 1059.

- Kübler-Ross, E. (1969). *On death and dying*. New York: Scribner's.
- Lenferink, L. I., de Keijser, J., Smid, G. E., Djelantik, A. M. J., ve Boelen, P. A. (2017). Prolonged grief, depression, and posttraumatic stress in disaster-bereaved individuals: latent class analysis. *European journal of psychotraumatology*, 8(1), 1298311.
- Lenferink, L. I., Nickerson, A., de Keijser, J., Smid, G. E., ve Boelen, P. A. (2019). Reciprocal associations among symptom levels of disturbed Grief, posttraumatic stress, and depression following traumatic Loss: A Four-Wave Cross-Lagged Study. *Clinical Psychological Science*, 7(6), 1330-1339.
- Lenferink, L. I., Nickerson, A., de Keijser, J., Smid, G. E., ve Boelen, P. A. (2020). Trajectories of grief, depression, and posttraumatic stress in disaster-bereaved people. *Depression and anxiety*, 37(1), 35-44.
- Lepore, S. J., Evans, G. W., ve Schneider, M. L. (1991). Dynamic role of social support in the link between chronic stress and psychological distress. *Journal of personality and social psychology*, 61(6), 899
- Lindemann, E. (1944). Symptomatology and management of acute grief. *American journal of psychiatry*, 101(2), 141-148.
- Lobb, E.A., Janson, L.J.K., Aoun, S.M., Monterosso, L., Halkett, G.K.B. ve Davies, A. (2010). Predictors of complicated grief: A systematic review of empirical studies. *Death Studies*, 34, 673-698.
- Lundorff, M., Bonanno, G. A., Johannsen, M., & O'Connor, M. (2020). Are there gender differences in prolonged grief trajectories? A registry-sampled cohort study. *Journal of Psychiatric Research*, 129, 168-175.
- Lundorff, M., Holmgren, H., Zachariae, R., Farver-Vestergaard, I., ve O'Connor, M. (2017). Prevalence of prolonged grief disorder in adult bereavement: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 212, 138-149.

- Maccallum, F., & Bryant, R. A. (2013). A cognitive attachment model of prolonged grief: Integrating attachments, memory, and identity. *Clinical Psychology Review, 33*(6), 713-727.
- Maccallum, F., & Bryant, R. A. (2018). Prolonged grief and attachment security: A latent class analysis. *Psychiatry research, 268*, 297-302.
- Maccallum, F., ve Bryant, R. A. (2019). Symptoms of prolonged grief and posttraumatic stress following loss: A latent class analysis. *Australian ve New Zealand Journal of Psychiatry, 53*(1), 59-67.
- Maccallum, F., Malgaroli, M., ve Bonanno, G. A. (2017). Networks of loss: Relationships among symptoms of prolonged grief following spousal and parental loss. *Journal of abnormal psychology, 126*(5), 652.
- Malgaroli, M., Maccallum, F., ve Bonanno, G. A. (2018). Symptoms of persistent complex bereavement disorder, depression, and PTSD in a conjugally bereaved sample: a network analysis. *Psychological medicine, 48*(14), 2439-2448.
- Malkinson, R. (2001). Cognitive-behavioral therapy of grief: A review and application. *Research on Social Work Practice, 11*(6), 671-698.
- Mancini, A. D., Robinaugh, D., Shear, K., & Bonanno, G. A. (2009). Does attachment avoidance help people cope with loss? The moderating effects of relationship quality. *Journal of Clinical Psychology, 65*, 1127–1136.
- Meier, A. M., Carr, D. R., Currier, J. M., & Neimeyer, R. A. (2013). Attachment anxiety and avoidance in coping with bereavement: Two studies. *Journal of Social and Clinical Psychology, 32*(3), 315-334.
- Mikulincer, M., Shaver, P. R., & Pereg, D. (2003). Attachment theory and affect regulation: The dynamics, development, and cognitive consequences of attachment-related strategies. *Motivation and emotion, 27*(2), 77-102.
- Mitchell, A. M., Kim, Y., Prigerson, H. G., ve Mortimer-Stephens, M. (2004). Complicated grief in survivors of suicide. *Crisis, 25*(1), 12-18.

- Mitima-Verloop, H. B., Mooren, T. T., ve Boelen, P. A. (2019). Facilitating grief: An exploration of the function of funerals and rituals in relation to grief reactions. *Death Studies*, 1-11.
- Neimeyer, R. A. (2006). Complicated grief and the quest for meaning: A constructivist contribution. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 52(1), 37-52.
- Murphy, S. A., Chung, I. J., ve Johnson, L. C. (2002). Patterns of mental distress following the violent death of a child and predictors of change over time. *Research in Nursing & Health*, 25, 425–437.
- Murphy, S. A., Johnson, L. ve Lohan, J. (2003). Finding meaning in a child's violent death: A five year prospective analysis of parent's personal narratives and empirical data. *Death studies*, 27(5), 381-404.
- Neimeyer, R. A. (2006). Complicated grief and the quest for meaning: A constructivist contribution. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 52(1), 37-52.
- Neimeyer, R. A., Baldwin, S. A., ve Gillies, J. (2006). Continuing bonds and reconstructing meaning: Mitigating complications in bereavement. *Death studies*, 30(8), 715-738.
- Neimeyer, R. A., ve Burke, L. A. (2011). Complicated grief in the aftermath of homicide: Spiritual crisis and distress in an African American sample. *Religions*, 2(2), 145-164.
- Neimeyer, R. A., Klass, D., ve Dennis, M. R. (2014). Mourning, meaning, and memory: Individual, communal, and cultural narration of grief. In *Meaning in positive and existential psychology* (pp. 325-346). Springer, New York, NY.
- Nickerson, A., Liddell, B. J., Maccallum, F., Steel, Z., Silove, D., ve Bryant, R. A. (2014). Posttraumatic stress disorder and prolonged grief in refugees exposed to trauma and loss. *BMC psychiatry*, 14(1), 1-11.
- Nielsen, M. K., Neergaard, M. A., Jensen, A. B., Vedsted, P., Bro, F., ve Guldin, M. B. (2017). Preloss grief in family caregivers during end-of-life cancer care: A nationwide population-based cohort study. *Psycho-oncology*, 26(12), 2048-2056.

- Norris, F. H., Murphy, A. D., Baker, C. K., Perilla, J. L., Rodriguez, F. G., ve Rodriguez, J. D. J. G. (2003). Epidemiology of trauma and posttraumatic stress disorder in Mexico. *Journal of abnormal psychology, 112*(4), 646.
- Nylund, K. L., Asparouhov, T., ve Muthén, B. O. (2007). Deciding on the number of classes in latent class analysis and growth mixture modeling: A Monte Carlo simulation study. *Structural equation modeling: A multidisciplinary Journal, 14*(4), 535-569.
- Oltjenbruns, M. B. K. A. (1999). Adolescent sibling bereavement as a catalyst for spiritual development: A model for understanding. *Death studies, 23*(6), 529-546.
- O'Rourke, T., Spitzberg, B. H., & Hannawa, A. F. (2011). The good funeral: Toward an understanding of funeral participation and satisfaction. *Death Studies, 35*(8), 729-750.
- Özabacı, N. (2011). İlişki Niteliği Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim, 36*(162).
- Park, C. L. (2010). Making sense of the meaning literature: An integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. *Psychological bulletin, 136*(2), 257.
- Parkes, C. M. (1995). Adult orphans: Psychological problems following the loss of a parent in adult life. *Bereavement Care, 14*(3), 26–28.
- Payne, S., Horn, S., ve Relf, M. (1999). *Loss and bereavement*. Buckingham: Open University Press.
- Pierce, G. R., Sarason, I. G., ve Sarason, B. R. (1991). General and relationship-based perceptions of social support: Are two constructs better than one?. *Journal of personality and social psychology, 61*(6), 1028.
- Prigerson, H. G., Frank, E., Kasl, S. V., ve Reynolds III, C. F. (1995). Complicated grief and bereavement-related depression as distinct disorders: preliminary empirical validation in elderly bereaved spouses. *The American journal of psychiatry, 152*(1), 22.

- Prigerson, H. G., Horowitz, M. J., Jacobs, S. C., Parkes, C. M., Aslan, M., Goodkin, K., ... ve Bonanno, G. (2009). Prolonged grief disorder: Psychometric validation of criteria proposed for DSM-V and ICD-11. *PLoS medicine*, 6(8), e1000121.
- Prigerson, H. G., ve Maciejewski, P. K. (2009). PG-13 (Turkish). Retrieved from <https://endoflife.weill.cornell.edu/advanced-directives/PG-13-Self-Report>
- Prigerson, H. G., Vanderwerker, L. C., ve Maciejewski, P. K. (2008). Prolonged grief disorder as a mental disorder: Inclusion in DSM. In M. Stroebe, R. Hansson, W. Stroebe, ve H. Schut (Eds.), *Handbook of bereavement research and practice: 21st century perspectives* (pp. 165–186). Washington, DC: American Psychological Association Press.
- Rando, T. A. (1983). An investigation of grief and adaptation in parents whose children have died from cancer. *Journal of Pediatric Psychology*, 8, 3–20.
- Rando, T. A. (1984). *Grief, dying, and death*. Champaign, Illinois: Research Press.
- Riley, L. P., LaMontagne, L. L., Hepworth, J. T., & Murphy, B. A. (2007). Parental grief responses and personal growth following the death of a child. *Death Studies*, 31, 277–299.
- Robinaugh, D. J., LeBlanc, N. J., Vuletich, H. A., ve McNally, R. J. (2014). Network analysis of persistent complex bereavement disorder in conjugally bereaved adults. *Journal of abnormal psychology*, 123(3), 510.
- Rubin, S.S. & Malkinson, R. (2001) Parental response to child loss across the life cycle: Clinical and research perspectives. In M. Stroebe, R. Hansson, W. Stroebe & H. Schut (Eds): *Handbook of bereavement research: Consequences, coping and care* (pp. 219-240). Washington, DC: American Psychological Association Press.
- Rynearson, E. K. (2005). The narrative labyrinth of violent dying. *Death studies*, 29(4), 351-360.
- Saari, S. (2005). *A bolt from the blue: Coping with disasters and acute traumas*. (A. Silver, Çev.). Londra: Jessica Kingsley Publishers.

- Savcı M, Aysan F. Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeği Kısa Formunun Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. VIII. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi (5-8 Mayıs 2016, Çanakkale) Tam Metin Kitabı, 2016, s.837-846, Çanakkale.
- Schulz, R., Boerner, K., Shear, K., Zhang, S., ve Gitlin, L. N. (2006). Predictors of complicated grief among dementia caregivers: a prospective study of bereavement. *The American journal of geriatric psychiatry*, 14(8), 650-658.
- Schut, H. A., Stroebe, M. S., Boelen, P. A., ve Zijerveld, A. M. (2006). Continuing relationships with the deceased: Disentangling bonds and grief. *Death studies*, 30(8), 757-766.
- Shear, M. K., Simon, N., Wall, M., Zisook, S., Neimeyer, R., Duan, N., ... Gorscak, B. (2011). Complicated grief and related bereavement issues for DSM-5. *Depression and anxiety*, 28(2), 103-117.
- Silverman, P. R., Klass, D., ve Nickman, S. L. (Eds.). (1996). *Continuing bonds: New understandings of grief*. Taylor ve Francis.
- Simon, N. M., Shear, K. M., Thompson, E. H., Zalta, A. K., Perlman, C., Reynolds, C. F., ... Silowash, R. (2007). The prevalence and correlates of psychiatric comorbidity in individuals with complicated grief. *Comprehensive psychiatry*, 48(5), 395-399.
- Soydas, S., Smid, G. E., Lenferink, L. I., Djelantik, A. M. J., Goodfellow, B., Wilson, R., & Boelen, P. A. (2021). Psychopathology in a treatment-seeking sample of homicidally bereaved individuals: Latent class analysis. *Journal of affective disorders*, 292, 234-241.
- Stroebe, M. (1993). Coping with bereavement: A review of the grief work hypothesis. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 26(1), 19-42.
- Stroebe, M. S. (2002). Paving the way: From early attachment theory to contemporary bereavement research. *Mortality*, 7(2), 127-138.

- Stroebe, M., ve Schut, H. (1995). The dual process model of coping with loss. *International Work Group on Death, Dying and Bereavement, St Catherine's College, Oxford*, 26-29.
- Stroebe, M. S., ve Schut, H. (2001). Meaning making in the dual process model of coping with bereavement.
- Stroebe, M., ve Schut, H. (2006). Complicated grief: A conceptual analysis of the field. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 52(1), 53-70.
- Stroebe, M., & Schut, H. (2010). The dual process model of coping with bereavement: A decade on. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 61(4), 273-289.
- Stroebe, M. S., Schut, H., & Boerner, K. (2010). Continuing bonds in adaptation to bereavement: Toward theoretical integration. *Clinical Psychology Review*, 30(2), 259-268.
- Stroebe, W., Zech, E., Stroebe, M. S., Abakoumkin, G. (2005). Does social support help in bereavement? *J Soc Clin Psychol*, 24(7), 1030-1050.
- Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2014). Using multivariate statistics . Harlow. *Essex: Pearson Education Limited*.
- Thompson, A. L., Miller, K. S., Barrera, M., Davies, B., Foster, T. L., Gilmer, M. J., ... & Gerhardt, C. A. (2011). A qualitative study of advice from bereaved parents and siblings. *Journal of Social Work in End-of-life & Palliative Care*, 7(2-3), 153-172.
- Tsai, W. I., Prigerson, H. G., Li, C. Y., Chou, W. C., Kuo, S. C., ve Tang, S. T. (2016). Longitudinal changes and predictors of prolonged grief for bereaved family caregivers over the first 2 years after the terminally ill cancer patient's death. *Palliative medicine*, 30(5), 495-503.
- Tueller, S. J., Drotar, S., ve Lubke, G. H. (2011). Addressing the problem of switched class labels in latent variable mixture model simulation studies. *Structural Equation Modeling*, 18(1), 110-131.

- Van Denderen, M., de Keijser, J., Kleen, M., ve Boelen, P. A. (2015). Psychopathology among homicidally bereaved individuals: a systematic review. *Trauma, Violence, ve Abuse, 16*(1), 70-80.
- Vanderwerker, L. C., & Prigerson, H. G. (2004). Social support and technological connectedness as protective factors in bereavement. *Journal of Loss and Trauma, 9*(1), 45-57.
- Walsh, F., & McGoldrick, M. (2004). A time to mourn: Death and the family life cycle. *Living beyond loss: Death in the family, 27-46.*
- Walter, T. (2005). Three ways to arrange a funeral: Mortuary variation in the modern West. *Mortality, 10*(3), 173-192.
- Waters, H. S., & Waters, E. (2006). The attachment working models concept: Among other things, we build script-like representations of secure base experiences. *Attachment & human development, 8*(3), 185-197.
- Wei M, Russell DW, Mallinckrodt B, Vogel DL. The Experiences in Close Relationship Scale (ECR)- short form: Reliability, validity, and factor structure. *J Pers Assess* 2007; 88(2):187-204. 38.
- Weiss, D., ve Marmar, C. (1997). The Impact of Scale – Revised. In J. P. Wilson ve T. M. Keane (Eds.), *Assessing psychological trauma and PTSD: A practitioner's handbook* (pp. 399–411). New York: Guilford Press.
- Worden, J. W. (1991). *Grief counselling and grief therapy: a handbook for the mental health professional.*
- Wortmann, J. H. ve Park, C. L. (2008). Religion and spirituality in adjustment following bereavement: An integrative review. *Death studies, 32*(8), 703-736.
- Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., ve Farley, G. K. (1988). The multidimensional scale of perceived social support. *Journal of Personality Assessment, 52*(1), 30–41.

Zisook, S., Corruble, E., Duan, N., Iglewicz, A., Karam, E.G., Lanuette, N., ... Shear, K.M. (2012). The bereavement exclusion and DSM-5. *Depression and Anxiety*, 29, 425-443.

EKLER

EK 1 : DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

1. Yaşınız: _____

2. Cinsiyetiniz:

Kadın

Erkek

3. Eğitim durumunuz (Son aldığınız diplomaya göre):

Okur-yazar

İlkokul mezunu

Ortaokul mezunu

Lise mezunu

Üniversite

Lisansüstü

4. Mesleğiniz: _____

5. Aylık geliriniz:

Asgari ücret veya daha az

Asgari ücret - 3500 TL arası

3500- 7229 TL arası

7230- 10000 TL arası

10000 TL üzeri

6. İlişki durumunuz:

Bekar

Evli

Eşini kaybetmiş

Boşanmış

- Evli değil, birlikte yaşayan
- Evli, ayrı yaşayan

7. Varsa, çocuk sayısı: _____

8. Şu anda kimlerle birlikte yaşıyorsunuz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.)

- Yalnız
- Evcil hayvan(lar)ımla
- Partnerimle
- Eşim ve/veya çocuklarımla
- Ebeveyn(ler)imle
- Geniş ailemle (teyze, amca, büyükanne, vb.)
- Ev arkadaş(lar)ımla
- diğer _____

9. Her birimiz yaşamımızın herhangi bir döneminde sevdiğimiz bir yakınımızı ölüme bağlı olarak kaybedebiliriz. Sizin de şimdiye kadar kaybettiğiniz kişi ya da kişiler olduysa, aşağıdaki listeden bu kişi ya da kişilerin hepsini işaretleyiniz.

- Anne
- Baba
- Abi/ Abla
- Kardeş
- Eş
- Çocuk
- Büyükanne / Büyükbaba
- Torun
- Yeğen / Kuzen
- 2. dereceden akraba (hala/teyze, dayı/amca)
- Gelin/ Damat
- Kayınvalide / Kayınpeder
- Arkadaş / İş arkadaşı/ Komşu

Diğer: _____

**9. sorudaki seçeneklerden hiçbirini işaretlemediyseniz, soruları yanıtlamaya devam etmeyiniz. (Online formda teşekkür ederek oturum otomatik sonlandırılır)*

10. Eğer yukarıdaki soruda (9. Soruda) yalnızca bir kişiyi işaretlediyseniz aşağıdaki listede de aynı kişiyi işaretleyiniz. Eğer yukarıdaki soruda (9. Soruda) birden fazla kişiyi işaretlediyseniz, aşağıdaki listede KAYBI SİZİ EN FAZLA ETKİLEYEN kişiyi işaretleyiniz.

- Anne
- Baba
- Abi/ Abla
- Kardeş
- Eş
- Çocuk
- Büyükanne / Büyükbaba
- Torun
- Yeğen / Kuzen
2. dereceden akraba (hala/teyze, dayı/amca)
- Gelin/ Damat
- Kayınvalide / Kayınpeder
- Arkadaş / İş arkadaşı/ Komşu
- Diğer: _____

KAYBETTİĞİNİZ KİŞİNİN;

11. Yaşı: _____

12. Ölüm tarihi: _____

13. Ölüm nedeni:

- Trafik kazası
- İş kazası

- Kronik ölümcül hastalık (Kanser gibi)
- Ani ölümlle sonuçlanan hastalık (Kalp krizi veya beyin kanaması gibi)
- İntihar
- Salgın hastalık (COVID-19 gibi)
- Cinayet (Tanımadığı biri tarafından)
- Cinayet (Tanıdık/bilinen kişi tarafından)
- Doğal afet (deprem, sel gibi)
- İnsan eliyle gerçekleşen (terör, saldırı, soygun gibi)
- Diğer: _____

14. Ölümü:

- Ani, beklenmedik oldu
- Beklendik oldu

15. Ölüm biçimi:

- Şiddetli / dehşet verici / acı verici oldu
- Şiddetli/ dehşet verici/ acı verici olmadı

16. Kaybettiğiniz kişiye kayıp öncesi bakım verdiniz mi?

- Evet
- Hayır

Evet ise, bakım verme sürenizi lütfen ay olarak belirtiniz: _____

17. Yakınınız yaşamını kaybettikten sonra bedenini gördünüz mü?

- Evet
- Hayır

18. Cenaze töreni oldu mu?

- Evet
- Hayır

19. Cenaze törenine katıldınız mı?

- Evet
Hayır

20. Kaybınızdan sonra bir profesyonelden psikiyatrik/psikolojik yardım aldınız mı?

- Evet
Hayır

21. Şu anda herhangi bir psikiyatrik hastalığınız var mı?

- Evet
Hayır

Evet ise, tanınız: _____

22. Dini inancınız nasıldır?

- İnanmam
İnancım zayıftır
İnanırım
İnancım kuvvetlidir
İnancım çok kuvvetlidir

23. İnanduğunuz dinin (eğer inanıyorsanız) gerekliliklerini ne ölçüde yerine getiriyorsunuz?

- Dinimin gerekliliklerini yerine getirmiyorum
Dinimin gerekliliklerinden bazılarını yerine getiriyorum
Dinimin gerekliliklerini çoğunlukla yerine getiriyorum
Dinimin gerekliliklerini tamamen yerine getiriyorum

24. Ölümden sonra yaşam konusunda ne düşünüyorsunuz?

- Ölümden sonra yaşam olduğuna inanmıyorum
Bilmiyorum/Kararsızım
Ölümden sonra yaşam olduğuna inanıyorum

25. Ölen insanların bu dünyada olup bitenlerden haberdar olup olmaması ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

- Ölen insanlar bu dünyada olup bitenlerden haberdar olurlar
 Bilmiyorum/Kararsızım
 Ölen insanlar bu dünyada olup bitenlerden haberdar değildirler

26. Kaybettiğiniz kişiden size kalan veya tuttuğunuz bir eşya veya ziyaret ettiğiniz bir yer var mı?

- Evet
 Hayır

Evet ise, kısaca yazınız: _____

27. Kaybınızdan sonra çevrenizdeki kişilerin size ne kadar destek olduğunu düşünüyorsunuz?

-----1-----2-----3-----4-----5-----
Hiç Çok fazla

28. Kaybınızdan sonra çevrenizdeki kişiler size destek olduysa, bu sizi ne kadar rahatlattı?

-----1-----2-----3-----4-----5-----
Hiç Çok fazla

29. Kaybınızdan sonra siz çevrenizdekilere ne kadar destek olduğunuzu düşünüyorsunuz?

-----1-----2-----3-----4-----5-----
Hiç Çok fazla

30. Yaşadığınız kayıp haricinde, aşağıdaki olaylardan hangisini yaşadınız? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

- Doğal afet
 Salgın hastalık
 Cinsel saldırıya uğrama

- Fiziksel saldırıya uğrama
- Askeri çatışma ya da savaş alanında bulunma
- Hapsedilme
- İşkenceye maruz kalma
- Yaşamı tehdit eden bir hastalık
- Sevilen ya da yakın birinin ani ve beklenmedik ölümü
- Bunların dışında: _____

EK 2 : BECK DEPRESYON ÖLÇEĞİ

*Aşağıda gruplar halinde bazı cümleler yazılmıştır. Her gruptaki cümleleri dikkatle okuyunuz. **BUGÜN DAHİL, GEÇEN HAFTA** içinde kendinizi nasıl hissettiğinizi en iyi anlatan cümleyi seçiniz. Seçmiş olduğunuz cümlenin yanındaki harfi daire içine alınız. Seçiminizi yapmadan önce her bir gruptaki cümlelerin hepsini dikkatle okuyunuz.*

1. a Kendimi üzüntülü ve sıkıntılı hissetmiyorum
b Kendimi üzüntülü ve sıkıntılı hissediyorum
c Hep üzüntülü ve sıkıntılıyım. Bundan kurtulamıyorum
d O kadar üzüntülü ve sıkıntılıyım ki artık dayanamıyorum
2. a Gelecek hakkında umutsuz ve karamsar değilim
b Gelecek hakkında karamsarım
c Gelecekte beklediğim hiçbir şey yok
d Geleceğim hakkında karamsarım ve artık hiçbir şey düzelmeyecekmiş gibi geliyor
3. a Kendimi başarısız bir insan olarak görmüyorum
b Çevremdeki pek çok kişiden daha çok başarısızlıklarım olmuş gibi hissediyorum
c Geçmişe baktığımda başarısızlıklarla dolu olduğunu görüyorum
d Kendimi tümüyle başarısız bir kişi olarak görüyorum
4. a Birçok şeyden eskisi kadar zevk alıyorum
b Her şeyden eskisi kadar hoşlanmıyorum
c Artık hiçbir şey bana tam anlamıyla zevk vermiyor
d Her şeyden sıkılıyorum
5. a Kendimi herhangi bir şekilde suçlu hissetmiyorum
b Kendimi zaman zaman suçlu hissediyorum
c Çoğu zaman kendimi suçlu hissediyorum

- d Kendimi her zaman suçlu hissediyorum
6. a Kendimden memnunum
b Kendi halimden pek memnun değilim
c Kendime çok kızıyorum
d Kendimden nefret ediyorum
7. a Başkalarından daha kötü olduğumu sanmıyorum
b Zayıf yanlarım veya hatalarım için kendimi eleştiririm
c Hatalarımdan dolayı her zaman kendimi kabahatli bulurum
d Her aksaklık karşısında kendimi kabahatli bulurum
8. a Kendimi öldürmek gibi düşüncelerim yok
b Zaman zaman kendimi öldürmeyi düşündüğüm oluyor fakat yapmıyorum
c Kendimi öldürmek isterdim
d Fırsatını bulsam kendimi öldürürüm
9. a Her zamankinden fazla içimden ağlamak gelmiyor
b Zaman zaman içimden ağlamak geliyor
c Çoğu zaman ağlıyorum
d Eskiden ağlayabilirdim, şimdi istesem de ağlayamıyorum
10. a Şimdi her zaman olduğumdan daha sinirli değilim
b Eskisine kıyasla daha kolay kızıyor ya da sinirleniyorum
c Şimdi hep sinirliyim
d Bir zamanlar beni sinirlendiren şeyler şimdi hiç sinirlendirmiyor
11. a Başkalarıyla görüşmek, konuşmak isteğimi hiç kaybetmedim
b Başkalarıyla eskisine göre daha az konuşmak, görüşmek istiyorum

- c Başkalarıyla konuşma ve görüşme isteğimi kaybettim
 - d Hiç kimseyle görüşüp konuşmak istemiyorum
12. a Eskiden olduğu kadar kolay karar verebiliyorum
- b Eskiden olduğu kadar kolay karar veremiyorum
 - c Karar verirken eskisine kıyasla çok güçlük çekiyorum
 - d Artık hiç karar veremiyorum
13. a Aynada kendime baktığımda bir değişiklik görmüyorum
- b Daha yaşlanmışım ve çirkinleşmişim gibi geliyor
 - c Görünüşümün çok değiştiğini ve daha çirkinleştiğimi hissediyorum
 - d Kendimi çok çirkin buluyorum
14. a Eskisi kadar iyi çalışabiliyorum
- b Bir şeyler yapabilmek için gayret göstermek gerekiyor
 - c Herhangi bir şeyi yapabilmek için çok zorlamam gerekiyor
 - d Hiçbir şey yapamıyorum
15. a Her zamanki gibi iyi uyuyabiliyorum
- b Eskiden olduğu kadar iyi uyuyamıyorum
 - c Her zamankinden b-2 saat daha erken uyanıyor ve tekrar uyuyamıyorum
 - d Her zamankinden çok daha erken uyanıyor ve bir daha uyuyamıyorum
16. a Her zamankinden daha çabuk yorulmuyorum
- b Eskisinden daha çabuk yoruluyorum
 - c Yaptığım her şey beni yoruyor
 - d Kendimi hiçbir şey yapamayacak kadar yorgun hissediyorum
17. a İştahım her zamanki gibi
- b İştahım eskisi kadar iyi değil

- c İştahım çok azaldı
 - d Artık hiç iştahım yok
- 18.** a Son zamanlarda kilo vermedim
- b İki kilodan fazla kilo verdim
 - c Dört kilodan fazla kilo verdim
 - d Altı kilodan fazla kilo verdim
- 19.** a Sağlığım beni fazla endişelendirmiyor
- b Ağrı, sancı, mide bozukluğu veya kabızlık gibi rahatsızlıklar beni endişelendiriyor
 - c Sağlığım beni endişelendirdiği için başka şeyler düşünmek zorlaşıyor
 - d Sağlığım hakkında o kadar endişeliyim ki başka hiçbir şey düşünemiyorum
- 20.** a Son zamanlarda cinsel konulara olan ilgimde bir değişme fark etmedim
- b Cinsel konularla eskisinden daha az ilgiliyim
 - c Cinsel konularla şimdi çok daha az ilgiliyim
 - d Cinsel konulara olan ilgimi şimdi tamamen kaybettim
- 21.** a Bana cezalandırılmışım gibi gelmiyor
- b Cezalandırılabileceğimi seziyorum
 - c Cezalandırılmayı bekliyorum
 - d Cezalandırıldığımı hissediyorum

EK 3 : UZAMIŞ YAS BOZUKLUĞU ÖLÇEĞİ**BÖLÜM 1**

ACIKLAMA: LÜTFEN AŞAĞIDAKİ HER BİR MADDE İÇİN SİZE EN UYGUN OLAN SEÇENEĞİ İŞARETLEYİNİZ.

1.Geçtiğimiz ay içerisinde, kayıp yakınınızın özlemini ve hasretini ne sıklıkla duydunuz?

- Hiç
 En az bir kere
 En az haftada bir kere
 En az günde bir kere
 Günde birçok kere

2.Geçtiğimiz ay içerisinde, kayıp yakınınızla ilgili olarak ne sıklıkla duygusal ızdırıp, yoğun üzüntü ya da keder hissettiniz?

- Hiç
 En az bir kere
 En az haftada bir kere
 En az günde bir kere
 Günde birçok kere

3. Kaybınızın ardından en az 6 ay geçmesine rağmen, Soru 1 veya 2' deki belirtilerin herhangi birini, 'en az günde bir kere' olmak üzere yaşadınız mı?

- Evet Hayır

4.Geçtiğimiz ay içerisinde, size kayıp yakınınızı hatırlatan şeylerden ne sıklıkla kaçınmaya çalıştınız?

- Hiç
 En az bir kere
 En az haftada bir kere
 En az günde bir kere
 Günde birçok kere

5. Geçtiğimiz ay içerisinde, ne sıklıkla kaybınız nedeniyle afallamış, hayrete düşmüş ya da şaşkına dönmüş hissettiniz?

- Hiç
 En az bir kere
 En az haftada bir kere
 En az günde bir kere
 Günde birçok kere

BÖLÜM 2

AÇIKLAMA: AŞAĞIDAKİ SORULARI ŞU ANDA KENDİNİZİ NASIL HİSSETTİĞİNİZİ GÖZ ÖNÜNDE BULUNDURARAK YANITLAYINIZ.

6. Yaşamınızdaki rolünüzle ilgili kafa karışıklığı ya da benlik duygunuzda bir azalma (bir parçanızın öldüğü gibi) hissediyor musunuz?

- Hiç Çok az Biraz Çok Oldukça çok

7. Kaybınızı kabullenmekte güçlük çektiniz mi?

- Hiç Çok az Biraz Çok Oldukça çok

8. Bu kaybı yaşadığınızdan beri, başkalarına güvenmek sizin için zor oldu mu?

- Hiç Çok az Biraz Çok Oldukça çok

9. Kaybınız nedeniyle buruk hissediyor musunuz?

- Hiç Çok az Biraz Çok Oldukça çok

10. Artık hayatınıza devam etmenin (örneğin, yeni arkadaşlar edinmek, yeni ilgi alanları oluşturmak vb.) sizin için zor olacağını hissediyor musunuz?

- Hiç Çok az Biraz Çok Oldukça çok

11. Bu kaybı yaşadığınızdan beri duygusal olarak hissizleşmiş gibi hissediyor musunuz?

- Hiç Çok az Biraz Çok Oldukça çok

12. Bu kaybı yaşadığınızdan beri hayatın boş ya da anlamsız olduğunu, doyum vermediğini hissediyor musunuz?

- Hiç Çok az Biraz Çok Oldukça çok

BÖLÜM 3

ACIKLAMA: AŞAĞIDAKİ MADDEYİ SİZE UYGUN SEÇENEĞE İŞARET KOYARAK CEVAPLAYINIZ.

13. Sosyal, mesleki veya diğer önemli alanlar açısından işlevselliğinizde önemli bir azalma yaşadınız mı? (Örneğin evdeki sorumluluklarınızı yerine getirememek gibi)

Evet Hayır

EK 4: YAS VE ANLAMI YENİDEN YAPILANDIRMA ENVANTERİ

Aşağıdaki ifadeler yas tutan insanların kayıplarından sonra yaşadıkları bazı düşünce, duygu, inanç ve anlamları içermektedir. Son 1 haftayı düşünerek, her bir ifadenin sizin için doğruluğunu en iyi tanımlayan sayıyı işaretleyin.

	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum Ne de katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1) Sevdiğim kişi ile geçirdiğim zaman bana verilmiş bir lütuftu.	1	2	3	4	5
2) Bu kayıpla ilgili hayırlı bir şey görmüyorum.	1	2	3	4	5
3) Bu kayıptan beri, kendimle ilgili daha fazla düşünür oldum.	1	2	3	4	5
4) Aileye daha fazla değer veriyorum.	1	2	3	4	5
5) Sevdiğim kişiyi tekrar göreceğim.	1	2	3	4	5
6) Bu kayıptan beri kendimi daha yalnız ve tek başına kalmış hissediyorum.	1	2	3	4	5
7) Bu kaybı kendi içimde anlamlandırabiliyorum.	1	2	3	4	5
8) Bu kaybı yaşadığımdan beri, daha güçlü bir insanım.	1	2	3	4	5
9) Bu kaybı anlayamıyorum.	1	2	3	4	5
10) Sevdiğim kişinin ölümüne kendimi hazırlamıştım.	1	2	3	4	5
11) Sevdiğim kişi iyi bir insandı; iyi bir hayat yaşadı.	1	2	3	4	5

12) Bu kayıptan beri hayata daha çok değer veriyorum ve hayatın kıymetini biliyorum.	1	2	3	4	5
13) Bu kayıptan beri, yaşam şeklimi daha olumlu yönde değiştirdim.	1	2	3	4	5
14) Sevdiğim kişinin hatıraları bana huzur ve teselli veriyor.	1	2	3	4	5
15) Bu ölüm sevdiğim kişiyi huzura erdirdi.	1	2	3	4	5
16) Bu kayıptan sonra, masumiyetimi kaybettim.	1	2	3	4	5
17) Bu ölüm sevdiğim kişinin acılarını dindirdi.	1	2	3	4	5
18) Sevdiğim kişiyi özlüyorum.	1	2	3	4	5
19) Bu kayıptan beri, başkalarına yardım etmek için daha çok çaba gösteriyorum.	1	2	3	4	5
20) Kendimi bomboş ve kaybolmuş hissediyorum.	1	2	3	4	5
21) Sevdiğim kişinin anılarını sevgiyle yad ediyorum.	1	2	3	4	5
22) Bu kayıptan beri, arkadaşlığa ve sosyal desteğe daha çok değer veriyorum.	1	2	3	4	5
23) Sevdiğim kişi ölmeye hazırlıklıydı.	1	2	3	4	5
24) Elimden geldiğince yaşadığım anın tadını çıkarıyorum. Hayatı dolu dolu yaşıyorum.	1	2	3	4	5
25) Bu kayıptan beri, daha sorumluluk sahibi bir insan oldum.	1	2	3	4	5
26) Sevdiğim kişinin daha iyi bir yerde olduğuna inanıyorum.	1	2	3	4	5
27) Bu kayıpla ilgili pişmanlıklarımın dolaylı acı çekiyorum.	1	2	3	4	5

28) Hayatın kısa olduğunu ve hiçbir şeyin garantisinin olmadığını anladım.	1	2	3	4	5
29) Bu kayıptan beri, bilgiye ve yeni şeyler öğrenmeye açılan yeni kapılar arıyorum.	1	2	3	4	5

EK 5: SÜREGİDEN BAĞLAR ÖLÇEĞİ

İnsanlar sevdikleri birinin kaybından sonra sıklıkla, vefat edenle devam eden bir bağlarının olduğunu belirtmektedirler. Aşağıdaki ifadeler bu bağı değişik biçimlerde tanımlamaktadır. Siz de bir önceki sayfada vefatını belirttiğiniz kişi ile geçtiğimiz 1 ay boyunca ne sıklıkla aşağıdaki ifadeler yoluyla bağ kurduğunuzu belirtiniz. Her bir ifadeyi okuduktan sonra söz konusu durumu ne sıklıkta yaşadığınızı cümlemin sağındaki dört kutucuktan birine X koyarak belirtiniz.

Hiç = Geçen ay içinde hiç

Nadiren = Geçen ay içinde bir ya da iki defa

Bazen = Geçen ay içinde ortalama haftada bir defa

Sıklıkla = Geçen ay içinde hemen hemen her gün

	Hiç	Nadiren	Bazen	Sıklıkla
1.O'nun beni ziyaret ettiği hissine kapıldım.				
2.Yatışmak için, O'na ait bazı eşyaları kullandım (giysileri gibi).				
3. O'nun gerçekten benimle konuştuğunu duydum.				
4. O'nun, bugün nasıl biri olduğum üzerindeki etkisini düşündüm				
5. O'nun hatıralarının beni teselli etmediğini fark ettim.				
6. O'nun beni cezalandırmaya çalıştığına dair düşüncelerim oldu.				
7. Hayatımı O'nun istediği şekilde yaşamaya çalıştığımı fark ettim.				
8. O'nun bana fiziksel olarak dokunduğunu hissettim.				
9. O'na benzemeye çalıştığımı düşündüm.				

10. İşleri O'nun yapacağını tam tersi şekilde yapmaya çalıştım.				
11. O'nun sanki görünmez varlığıyla bana yol gösterdiğini veya beni koruyup kolladığını düşündüm.				
12. Önemli kararlar verirken, 'O olsa ne yapardı' diye düşündüm ve bu düşüncem karar vermemde bana yardımcı oldu.				
13. Bazen zihnimde O'nun o kadar belirgin bir görüntüsü oldu ki sanki karşımda oturuyordu.				
14. O'nunla içimden konuşup ona kızdığım, onu eleştirdiğim veya suçladığım oldu.				
15. Gittikçe O'na daha çok benzemeye başladığımı düşündüm.				
16. O'nunla içimden konuştuğum ve onun bana kızdığı, beni eleştirdiği veya suçladığı oldu.				
17. O'nun gerçekten karşımda durduğunu gördüm.				
18. O'nun yarım bıraktığı bazı işleri tamamlamaya çalıştığımı fark ettim.				
19. O'nun bana vasiyet ettiği bazı şeyleri yaptığımı fark ettim.				
20. O'nunla ilgili bir şeyler yazdım.				
21. Benim bugünkü kimliğim üzerindeki etkilerinden dolayı O'nun hala yaşadığını hissettim.				
22. Dışarıda O'na benzeyen insanlar dikkatimi çekti.				
23. O'nu hatırlatan şarkılar/türküler dinledim.				
24. O'nun fotoğraflarına baktım.				
25. Fiziksel olarak O'na daha yakın olabilmek için mezarına gittiğim oldu.				

26. Bana O'nu hatırlatacak şeyleri aradım.				
27. O yanımdaymış gibi hissedebilmek için O'na ait olan bir şeyi yanımda taşıdım (örneğin takı, giysi veya özel bir eşya gibi)				
28. Bunun bir anlamı olmadığını bilsem de bazen kendimi O'nu ararken buldum.				

EK 6: OLAY ETKİSİ ÖLÇEĞİ-R

Aşağıda, stresli bir yaşam olayından sonra insanların yaşayabileceği bazı zorlukların bir listesi sunulmuştur. Her cümleyi dikkatlice okuyunuz. geçtiğimiz yedi gün içerisinde, yaşadığımız KAYBI düşünerek, bu zorlukların sizi ne kadar rahatsız ettiğini cümlelerin sağındaki beş kutucuktan yalnızca birini işaretleyerek belirtiniz.

	Hiç 0	Biraz 1	Orta Düzy de 2	Fazla 3	Çok fazla 4
1. Kaybımı hatırlatan her türlü şey, kaybımla ilgili duygularımı yeniden ortaya çıkardı	0	1	2	3	4
2. Uykuyu sürdürmekte güçlük çektim	0	1	2	3	4
3. Başka şeyler benim kaybım hakkında düşünmeyi sürdürmeme neden oldu	0	1	2	3	4
4. Alıngan ve kızgın hissettim.	0	1	2	3	4
5. Kaybımı düşündüğümde ya da hatırladığımda, bu konunun beni üzmesine izin vermedim.	0	1	2	3	4
6. Düşünmek istemediğim halde kaybımı düşündüm	0	1	2	3	4
7. Kayıp hiç olmamış ya da gerçek değilmiş gibi hissettim	0	1	2	3	4
8. Kaybımı hatırlatan şeylerden uzak durdum	0	1	2	3	4
9. Kaybımla ilgili görüntüler aniden zihnimde canlandı	0	1	2	3	4

10. Ürkek ve diken üstünde hissettim	0	1	2	3	4
11. Kaybım hakkında düşünmemeye çalıştım	0	1	2	3	4
12. Kaybımla ilgili olarak hala pek çok duygum vardı, ancak bunlarla hiç ilgilenmedim	0	1	2	3	4
13. Kaybımla ilgili hissizleşmiş gibiydim	0	1	2	3	4
14. Kendimi kaybın olduğu andaki gibi davranırken veya hissederken bulduğum oldu.	0	1	2	3	4
15. Uykuya dalmakta güçlük çektim.	0	1	2	3	4
16. Kaybımla ilgili çok yoğun duygu değişiklikleri yaşadım.	0	1	2	3	4
17. Kaybı hafızamdan (belleğimden) silmeye çalıştım	0	1	2	3	4
18. Dikkatimi toplamakta zorlandım.	0	1	2	3	4
19. Kaybımı hatırlatan şeyler fiziksel tepkiler göstermeme neden oldu (örneğin terleme, nefes almada güçlük, baş dönmesi, kalp çarpıntısı, gibi).	0	1	2	3	4
20. Kaybımla ilgili rüyalar gördüm	0	1	2	3	4
21. Kendimi tetikte ve savunma durumunda hissettim.	0	1	2	3	4
22. Kaybım hakkında konuşmamaya çalıştım	0	1	2	3	4

EK 7: KAYIP YAŞANTILARINDA BİTMEMİŞ İŞLER ÖLÇEĞİ- KISA FORM

Hayatlarında önemli bir kişiyi kaybetmiş olan insanlar bazen kaybettikleri kişi ile aralarında bir şeylerin söylenmemiş, bitmemiş ya da çözülmemiş olduğu duygusuna sahip olabilirler.

Aşağıda sizin de deneyimlemiş olabileceğiniz farklı “bitmemiş iş” türlerinin listesi bulunmaktadır. Lütfen her bir ifade için, geçen ay bu konuyla ilgili ne kadar sıkıntı hissettiğinizi belirtin.

Geçtiğimiz ay bu konuda ne kadar sıkıntılı hissettiniz?

- 1: Hiç sıkıntılı hissetmiyorum
- 2: Biraz sıkıntılı hissediyorum
- 3: Orta düzeyde sıkıntılı hissediyorum
- 4: Oldukça sıkıntılı hissediyorum
- 5: Çok fazla sıkıntılı hissediyorum

	1	2	3	4	5
1. Keşke birlikte daha çok şey yapmış olsaydık.					
2. Aramızda konuşulması gereken sırlarımız vardı.					
3. Ona daha sık ‘seni seviyorum’ demeliydim.					
4. Aramızdaki bazı önemli sorunlar veya çatışmalar benim için hiçbir zaman bitmedi.					
5. Keşke benim için ne kadar önemli olduğunu ona söylemiş olsaydım.					
6. O öldüğünden beri, hayatı dolu dolu yaşamak için onun iznine ihtiyacım olduğunu hissediyorum.					
7. Keşke ona veda etme şansını yakalayabilseydim.					
8. Ona karşı derin bir öfke hissediyorum ve o artık olmadığı için bunu nasıl çözeceğimi bilmiyorum.					

EK 8: YAKIN İLİŞKİLERDE YAŞANTILAR ÖLÇEĞİ KISA FORMU

AÇIKLAMA: Lütfen aşağıdaki sorularda belirtilen durumların sizi ne ölçüde tanımladığını belirtiniz. Lütfen her soru için sadece bir seçeneği işaretleyiniz ve hiçbir soruyu boş bırakmayınız.

1-Hiç katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kısmen katılıyorum, 4-Çok katılıyorum, 5-Tamamen katılıyorum

1. İhtiyaç duyduğumda romantik ilişki yaşadığım kişinin yardımına başvurmak benim için faydalı olur.	① ② ③ ④ ⑤
2. Romantik ilişki yaşadığım kişi tarafından sevildiğime ilişkin çok fazla güvence beklerim.	① ② ③ ④ ⑤
3. Romantik ilişki yaşadığım kişiye yakın olmayı istememe rağmen kendimi geri çekmeye devam ediyorum.	① ② ③ ④ ⑤
4. Romantik ilişki yaşadığım kişi/kişiler bana istediğim kadar yakın olmayı istemiyor.	① ② ③ ④ ⑤
5. Rahatlama ve güvence dahil birçok şeyi romantik ilişki yaşadığım kişiden beklerim.	① ② ③ ④ ⑤
6. İnsanlara çok yakın olmayı istemem onları bazen ürkütür.	① ② ③ ④ ⑤
7. Romantik ilişki yaşadığım kişiye gereğinden fazla yakın olmaktan kaçınırım.	① ② ③ ④ ⑤
8. Genellikle terk edilmekten korkmam.	① ② ③ ④ ⑤
9. Genellikle sorunlarımı ve kaygılarımı romantik ilişki yaşadığım kişi ile konuşurum.	① ② ③ ④ ⑤
10. Romantik ilişki yaşadığım kişi/kişiler ihtiyaç duyduğumda yanımda olmadığında hayal kırıklığına uğrarım.	① ② ③ ④ ⑤
11. Romantik ilişki yaşadığım kişi/kişiler bana çok yakınlaştığında gergin hissederim.	① ② ③ ④ ⑤
12. Romantik ilişki yaşadığım kişiyi/kişileri önemseyemediğim kadar onun/onların beni önemsemeyeceğinden endişelenirim.	① ② ③ ④ ⑤

EK 9: İLİŞKİ NİTELİĞİ ÖLÇEĞİ-YAS FORMU

Aşağıdaki maddeleri dikkatlice okuyunuz. Kaybettiğiniz yakınınızla ilişkinize dair size en uygun olduğunu düşündüğünüz kutucuğa işaret koyunuz.

	HİÇ	BAZEN	SIKLIKLA	HER ZAMAN
1. Onunla ters düşmekten kaçınmaya çalışırdım.				
2. Yaşadığım bir sorunla ilgili yardıma ihtiyaç duyduğumda ona güvenebileceğimi bilirdim.				
3. Beni üzdüğü olurdu.				
4. Beni suçlu hissettirdiği olurdu.				
5. Ailemden birini kaybetsem, bana destek olacağımı bilirdim.				
6. Hayatımda olumlu bir role sahipti.				
7. Onunla ilişkimin hayatımda önemli bir yeri vardı.				
8. Eğer hayatta olsaydı, yakın bir ilişkimiz olurdu.				
9. Eğer hayatta olsaydı, onunla bir ay görüşmesem ya da konuşmasam onu özlerdim.				
10. Başka birine öfkelendiğimde, onun beni dinleyeceğini bilirdim.				
11. Beni öfkelenendirirdi.				
12. Stresli zamanlarımda kafamı dağıtıp endişelerimden uzaklaşmama yardımcı olacağımı bilirdim.				
13. Hayatım üzerinde kontrol kurmaya ya da beni etki altına almaya çalışırdı.				

EK 10: ÇOK BOYUTLU ALGILANAN SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ

Aşağıda 12 cümle ve her bir cümle altında da cevaplarınızı işaretlemeniz için 1'den 7'ye kadar rakamlar verilmiştir. Her cümlede söylenenin sizin için ne kadar çok doğru olduğunu veya olmadığını belirtmek için o cümle altındaki rakamlardan yalnız bir tanesini daire içine alarak işaretleyiniz. Bu şekilde 12 cümlenin her birine bir işaret koyarak cevaplarınızı veriniz. Lütfen hiçbir cümleyi cevapsız bırakmayınız. Sizce doğruya en yakın olan rakamı işaretleyiniz.

1= Kesinlikle hayır

2= Çoğunlukla hayır

3= Genellikle hayır

4 =Bazen hayır bazen evet

5= Genellikle evet

6= Çoğunlukla evet

7=Kesinlikle evet

1. Ailem ve arkadaşlarım dışında olan ve ihtiyacım olduğunda yanımda olan bir insan (örneğin, flört, nişanlı, sözlü, akraba, komşu, doktor) var.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
2. Ailem ve arkadaşlarım dışında olan ve sevinç ve kederlerimi paylaşabileceğim bir insan (örneğin, flört, nişanlı, sözlü, akraba, komşu, doktor) var.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
3. Ailem (örneğin, annem, babam, eşim, çocuklarım, kardeşlerim) bana gerçekten yardımcı olmaya çalışır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
4. İhtiyacım olan duygusal yardımı ve desteği ailemden (örneğin, annemden, babamdan, eşimden, çocuklarımdan, kardeşlerimden) alırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

5. Ailem ve arkadaşlarım dışında olan ve beni gerçekten rahatlatan bir insan (örneğin, flört, nişanlı, sözlü, akraba, komşu, doktor) var.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
6. Arkadaşlarım bana gerçekten yardımcı olmaya çalışırlar.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
7. İşler kötü gittiğinde arkadaşlarıma güvenebilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
8. Sorunlarımı ailemle (örneğin, annemle, babamla, eşimle, çocuklarım, kardeşlerimle) konuşabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
9. Sevinç ve kederlerimi paylaşabileceğim arkadaşlarım var.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
10. Ailem ve arkadaşlarım dışında olan ve duygularıma önem veren bir insan (örneğin, flört, nişanlı, sözlü, akraba, komşu, doktor) var.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
11. Kararlarımı vermede ailem (örneğin, annem, babam, eşim, çocuklarım, kardeşlerim) bana yardımcı olmaya isteklidir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
12. Sorunlarımı arkadaşlarımla konuşabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

EK 11: GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu araştırma, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Klinik Psikoloji Doktora programı kapsamında ve Doç. Dr. Sedat İşikli danışmanlığında Arş. Gör. Mübeccel Yeniada Kırseven'in "Kayıp Sonrası Farklı Seyirler: Uzamış Yas, Depresyon ve Travma Sonrası Stres Belirti Kümelerinde Risk Faktörlerinin Saptanması" başlıklı Klinik Psikoloji Doktora tez çalışması olarak yürütülmektedir. Çalışmanın amacı, ölüme bağlı kayıp yaşayan yetişkinlerde görülmesi muhtemel psikolojik belirtiler olan uzamış yas, depresyon ve travma sonrası stres belirtileri üzerinden farklı grupların saptanması ve bu grupların hangi risk faktörlerine bağlı olarak ayrıştıklarının incelenmesidir. Bu amaçla, katılımcılardan yaklaşık 35 dakika sürecek bir dizi soru veya ifadeye yanıt vermeleri beklenmektedir. Çalışmanın gerçekleştirilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyon izni alınmıştır. Tüm katılımcıların bu çalışmaya olan katkıları tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmanın içeriğinde doğrudan rahatsızlık verebilecek sorular yer almasa da katılım esnasında herhangi bir sebepten ötürü çalışmaya bırakmak isteyen katılımcılar sebep göstermeksizin çalışmadan çekilme hakkına sahiptir. Elde edilen veriler tamamen gizli tutulacak ve yalnızca bu tez çalışması kapsamında kullanılacaktır. Çalışmayla ilgili sorularınız veya bilgi almak istemeniz durumlarında araştırmacı ile iletişime geçebilirsiniz. Katkılarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Arş. Gör. Mübeccel YENİADA KIRSEVEN

Doç. Dr. Sedat İŞIKLI

Yukarıdaki açıklamayı okudum. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul ediyorum ve istediğim zaman çalışmadan ayrılabileceğimi biliyorum. Verdiğim bilgilerin tez çalışmasında kullanılmasını kabul ediyorum. (Formu doldurup imzaladıktan sonra uygulayıcıya geri veriniz).

Tarih:

Katılımcı:

Adı, soyadı:

Adres:

Tel:

İmza:

Araştırmacı:

Adı, soyadı:


Adres:

Tel.

e-posta:

İmza:

EK 12: ORJİNALLİK RAPORU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA</p>
Tarih: 22/02/2022
<p>Tez Başlığı: <i>Kayıp Sonrası Farklı Seyirleri; Uzun Süreli Depresyon ve Travma Sonrası Stres Belirtili Kişilerde Risk Faktörlerinin Saptanması</i></p>
<p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 97 sayfalık kısmına ilişkin, 22/02/2022 tarihinde tez danışmanım tarafından Turatin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %69'dur.</p>
<p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- <input checked="" type="checkbox"/> Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- <input checked="" type="checkbox"/> Kaynakça hariç 3- <input type="checkbox"/> Alıntılar hariç 4- <input checked="" type="checkbox"/> Alıntılar dâhil 5- <input checked="" type="checkbox"/> 5 kelimeden daha az aralığa içeren metin kısımları hariç
<p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>
<p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>
<p>Adı Soyadı: Mübcece Yeniada Kırseven</p>
<p>Öğrenci No: N14240987</p>
<p>Anabilim Dalı: Psikoloji</p>
<p>Programı: Klinik Psikoloji</p>
<p>Statüsü: <input checked="" type="checkbox"/> Doktora <input type="checkbox"/> Bütünleşik Dr.</p>
<p>DANIŞMAN ONAYI</p>

EK 13: ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ VEYA MUAFİYET FORMU

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Tarih: 16/06/2020
Sayı: 35853172-300-E.00001112927

0001112927

Sayı : 35853172-300
Konu : Mübeccel YENİADA KIRSEVEN (Etik Komisyon İzni)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 04.06.2020 tarihli ve 12908312-300/00001103490 sayılı yazınız.

Enstitünüz Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikoloji Doktora programı öğrencilerinden **Mübeccel YENİADA KIRSEVEN**'in **Doç. Dr. Sedat IŞIKLI** danışmanlığında hazırladığı **“Kayıp Sonrası Farklı Seyirler: Uzamış Yas, Depresyon ve Travma Sonrası Stres Belirti Kümelerinde Risk Faktörlerinin Saptanması”** başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **09 Haziran 2020** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-izmalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör Yardımcısı

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr> adresinden c42533b0-6b44-4eb4-9828-6875dae716e9 kodu ile erişebilirsiniz.
Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon:0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992 E-posta:yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet
Adresi: www.hacettepe.edu.tr

Sevda TOPAİ

